

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TABAL BÖLGESİ TARİHİ
**(M.Ö. I. BİNYILIN İLK YARISINDA
TABAL KRALLIĞI'NIN
SİYASAL VE EKONOMİK TARİHİ)**

Selim PULLU
97/2502970439

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Oktay BELLİ

İstanbul 2006

ÖZ

M.Ö. I. binyılın ilk yarısında, Orta Anadolu Bölgesinde, batıda Tuz Gölü (Tatta) ile doğuda Malatya (Milid) bölgesi; kuzeyde Kızılırmak kavsi civarı ile güneyde Kilikya Kapılarına kadar uzanan Tabal Krallıkları, literatürde Geç Hitit Krallıkları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüze kadar bu bölgede yapılan sınırlı araştırmalar, dönem olarak farklı tarihlere odaklanmış kazılar ve yetersiz yüzey araştırmaları neticesi, Tabal Krallıkları ile ilgili elimizde oldukça az ve yetersiz bilgiler bulunmaktadır.

Orta Anadolu'nun hayat damarı olan ve önemini tarihin her döneminde koruyan doğu – batı ile kuzey – güney doğrultusunda uzanan ticaret yolları, M.Ö. I. Binyılın ilk yarısında Tabal Krallıkları içerisinde geçmektedir. Bunun sonucu olarak dönemin ekonomik, askeri ve stratejik bakımdan vazgeçilmez bir konumda olan Tabal Krallıkları, kendisiyle çağdaş olan Phryg ve Urartu Krallıklarıyla ekonomik açıdan boy ölçüşebilecek bir durumdadır.

M.Ö. I. binyılın süper gücü Assur Krallığının yayılmacı politikasına Anadolu'da geçit vermeyen krallıklar arasında yer alan Tabal, bu konuda kendisi ile müttefik olmak isteyen Urartu ve Phryg Devletlerine de tam destek vermiştir.

Bu çalışma, Tabal Krallıklarının M.Ö. I. binyıl içerisindeki konumunu, siyasi ve ekonomik ilişkilerinin bütününe ele almak ve bu konuda var olan açığı Assur kaynakları ile destekleyerek bir ölçüde probleme ışık tutmayı amaçlamıştır.

Kayseri, Niğde, Nevşehir, Aksaray, Konya Ereğli, İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Tabal Bölgesi stelleri ve buluntuları üzerinde araştırma ve belgeleme çalışmaları yapılarak bölgenin tarihini netleştirme amacı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

After Hittite Empire collapsed, There were small kingdoms in Central Anatolian plateau from the river so called Halys to North Syrian borders. Among those Neo – Hittite Kingdoms, we see a unique one, Tabal. The unique condition of Tabal Kingdoms were coming from its geopolitical status and political situation. Main territory of Tabal can be described between Salt Lake to Milid (Malatya), and from Halys to Taurus Mountains.

In the second half of 9.th century B.C, There was a great turmoil on the high plateaus of Eastern Anatolia. Urartians were establishing a great power on highlands around Lake Van. To the west of Urartian Kingdom there was a new power among Neo – Hittites, so called Tabal as we mentioned earlier.

However, Kindoms in Anatolia such as Tabal, Urartu and Phryg had similar political and economical problems and interests. The major problem was the Assyrian Empire, which was the greatest and eagerest state in Mesopotamian territories in ancient times. The Assyrian Empire was depending on natural sources which was not available in their homeland. That is why kingdoms of Anatolia were one of the primary targets of Assyrian Empire.

Due to the needs of Assur, Tabalian and Urartian Kingdoms were in great danger. In the second half of 8.th century B.C. Tabalian and Urartian Kings had decided to establish an allienceship against Assur. The tripod of this agreement were Tabalian King Ambaris, Urartian King Rusa I. and the Muskian King Mita.

According to this historical event, Tabal Kingdom had powerful military and economical power over the Central Anatolian Plain. In this thesis, I aimed to gather historical and archaeological evidences about Tabal Kingdom and its political and strategical situation in I. Millennium B.C

“Biricik eşim ve sevgili aileme...”

ÖNSÖZ

Bu çalışma’nın amacı,* M.Ö. I. binyılda, Büyük Hitit Krallığı’nın yıkılışından sonra Anadolu’da oluşan siyasi yapı içerisinde önemli bir yere sahip olan ve Geç - Hitit Devletlerinden kabul edilen Tabal Krallıkları’nın yayılım alanı ile siyasi ve ekonomik tarihi’ne ışık tutulması ve bu konuda Assur Krallığı’nın yıllıklarından elde edilen kanıtların yorumlanması amaçlanmıştır.

Doktora tez konusu için sayın hocam Prof. Dr. Oktay BELLİ, Anadolu’nun Demir Çağı Krallıklarından çok önemli bir yere sahip olan ancak o kadar da az bilinen Tabal Krallığı hakkında çalışma yapabileceğim teklifini getirdi. Bu konunun oldukça geniş bir sahaya yayılmış olmasından ötürü, tez konusu’nun daha belirgin bir çerçeveye sahip olması gerekmektedir. Özellikle bölgede yapılmış arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının sınırlı olmasından dolayı üzerinde yorum yapılabilecek materyal de oldukça az bulunmaktaydı.

Bu bakımdan konuyu Tabal Krallıklarının ekonomik ve siyasal yapısı üzerine yoğunlaştırmanın daha doğru olacağını düşündüm.

* Bu çalışma İ.Ü. Bilimsel Araştırmalar Yürütücü Sekreterliği ve Araştırma Fonu, (proje no: T – 410/08032004) tarafından desteklenmiştir.

Tabal Krallığı hakkında en fazla bilgiyi Assur Yıllıklarından ve Tabal Bölgesindeki yerel krallar tarafından diktirilmiş, Hitit hiyeroglif yazısı ile yazılmış stellerden öğrenmekteyiz. Tez çalışmamda yukarıda adı geçen kaynakların ışığında Tabal Bölgesinin politik ve ekonomik yapısı incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamı yönlendiren ve bana her konuda destek olan sayın hocam Prof. Dr. Oktay BELLİ'ye; değerli görüşleri ve katkılarıyla çalışmamı güçlendiren hocam Prof. Dr. Ali. M. DİNÇOL'a ve değerli eşi sayın hocam Prof.Dr. Belkıs DİNÇOL'a; ihtiyacım olan her zaman yanımda olan ve dostluğundan büyük destek aldığım meslektaşım Yard. Doç. Dr. Hamdi ŞAHİN'e; Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Ali AKKAYA'ya; Konya Ereğli'de çalışma koşullarımı yardımlarıyla kolaylaştıran Recep Aydın'a, annem Şefika PULLU ve babam Abdülkadir PULLU'ya; Tez çalışmam süresince varlığıyla, sevgisiyle ve fedakârlığıyla her zaman yanımda olan maddi ve manevi desteğini benden hiç esirgemeyen sevgili eşim ve hayat arkadaşım Handan PULLU'ya en içten dileklerimle şükranlarımı sunarım.

2004 – 2005 yıllarında çalışma konum ile ilgili olarak Kültür Bakanlığı ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi Şark Eserleri Bölümü, Kayseri, Niğde, Nevşehir, Aksaray, Ereğli Arkeoloji müzelerinde çalışma imkânı buldum bu vesile ile Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Hikmet DENİZLİ'ye, İstanbul Arkeoloji Müzesi Şark Eserleri Bölümü Müdürü İsmail KARAMUT'a, Kayseri Arkeoloji Müzesi Müdürü Hamdi KODAN'a, Arkeolog Hasan ELMAAĞAÇ ve Eşref SÜRÜCÜ'ye; Niğde Arkeoloji Müzesi önceki Müdürü Erol FAYDALI'ya, Nevşehir Müzesi Müdürü Halis YENİPİNAR'a ve Arkeolog Murat GÜLYAZ'a; Aksaray Arkeoloji Müzesi Müdürü Yücel KİPER'e, Ereğli Müzesi Müdürü Mehmet BİLİCİ'ye teşekkürü zevkli bir görev sayarım

Selim PULLU

Temmuz 2006 - İstanbul

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	i
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZ/ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	15
I-TABAL KRALLIĞI HAKKINDA.....	18
II- TABAL BÖLGESİ COĞRAFYASI.....	28
A - Sınırları.....	28
B – Yeryüzü Şekilleri.....	28
C – Akarsu ve gölleri.....	30
D – Ticaret Yolları.....	30
E - Komşuları.....	32

III- KAYNAKLARDA TABAL BÖLGESİ.....	35
A- Assur Yıllıklarında Tabal Krallıkları'nın Tanımlanması.....	35
B- Geç Hitit (Luvi) Yazılı Eserlerinde Tabal Bölgesi.....	46
C- Hitit Hieroglifi ile Yazılmış Tabal Krallığı Stelleri.....	41
 IV-TABAL BÖLGESİ'NİN JEOPOLİTİK VE SOSYOPOLİTİK YAPISI.....	47
 V –TABAL KRALLIĞININ EKONOMİSİ VE TİCARET FAALİYETLERİ..	57
A – Tabal Krallığının Ticaret Kaynakları.....	57
1 – At yetiştiriciliği.....	57
2 – Metal İşçiliği.....	57
3 – Tabal Bölgesi Çanak - Çömleği.....	59
B – Tabal Krallığı'nın Assur'a Ödediği Vergiler.....	63
 VI - DOĞU – BATI İLİŞKİLERİNDE TABAL BÖLGESİ'NİN KONUMU.....	69
 VII– TABAL DİNİ.....	78

VIII- TABAL SANATI.....	85
IX- TABAL - MUŞKİ İLİŞKİSİ.....	89
SONUÇ.....	92
BİBLİYOGRAFYA.....	94
A- ANTİK KAYNAKLAR.....	94
B- MODERN KAYNAKLAR.....	94
FOTOĞRAFLAR.....	118
HARİTALAR.....	159
ÖZGEÇMİŞ.....	163

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Resim 1: III. Salmanassar’a ait Siyah Obelisk (British Museum)

Resim 2: Suvasa Yazıtı (Nevşehir Müzesi Arşivi)

Resim 3: İvriz Kaya kabartması

Resim 4: İvriz Kaya kabartması

Resim 5: İvriz Kaya Kabarması (detay)

Resim 6: İvriz Kaya Kabarması (detay)

Resim 7: Niğde Kaynarca Tümülüsü metal kap

Resim 8: Niğde Kaynarca Tümülüsü boğa başlı metal kap

Resim 9: Niğde Kaynarca Tümülüsü metal kap

Resim 10: Niğde Kaynarca Tümülüsü boğa başlı metal kap

Resim 11: Topada Yazıtı (Nevşehir Müzesi Arşivi)

Resim 12: Aksaray Steli

Resim 13: İvriz (2) Steli

Resim 14: İvriz (2) detay

Resim 15: Sultanhan Steli

Resim 16: Kayseri Steli

Resim 17: Andaval Steli

Resim 18: Niğde 2 Steli

Resim 19: Erkilet Steli

Resim 20: Çiftlik Steli

Resim 21: Niğde (1) Steli

Resim 22: Phryg Fibula

Resim 23: Orta Anadolu Boyalı Keramik

Resim 24: Orta Anadolu Boyalı Keramik

Resim 25: Boğa Başlı Kazan

Resim 26: Siren Başlı Kazan

Resim 27: Boğa Başlı Kazan (detay)

Resim 28: Hisarcık (1) Steli

Resim 29: Geometrik Desenli Keramik (Niğde Müzesi)

Resim 30: Mitra (www.culture.gouv.fr)

Resim 31: Ahura Mazda (www.mythicmaps.com)

Resim 32: Erciyes Zirvesi Tüneli (O. Güler)

Resim 33: M.S. 1. yüzyıl Roma Sikkesi (Erciyes Tasviri)

Resim 34: M.S. 1. yüzyıl Roma Sikkesi (Erciyes Tasviri)

Resim 35: Kululu (1-2-3) Stelleri

Resim 36: Kululu Kral Heykeli

Resim 37: Veliisa Steli

Resim 38: Bor Steli

Resim 39: Tabal Soy Ağacı

Müze ve arazideki yazıt ve arkeolojik eserlerin fotoğrafları S.Pullu'ya aittir
(2004 – 2005)

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.:	Bakınız.
Böl.:	Bölüm.
Çev.:	Çeviren.
Ed.:	Editör/Hazırlayan.
Krşl.:	Karşılaştırınız.
M.Ö.:	Milattan Önce
No.:	Numara.
Res.:	Resim.
s.:	Sayfa
v.d.:	ve devamında

MODERN ESERLER

AJA	American Journal of Archaeology
ARI	Assyrian Royal Inscription (I – II)
An.Ar.	Anadolu Araştırmaları
An.St.	Anatolien Studies
AS	Anatolien Studies
ASY	Arkeoloji ve Sanat Yayınları
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
AÜBTB	Ankara Üniversitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
CAH	Cambridge Ancient History
DNP	Der Neue Pauly
DTFC	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi (Ankara)
JAOS	Journal of American Oriental Society

JBL	Journal of Biblical Studies
JCS	Journal of Cuneiform Studies
JHS	Journal of Hellenic Studies
JIES	Journal of Indo – European Studies
JNES	Journal of Near Eastern Studies
JSL	Journal of Semitic Languages
MDOG	Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft
SAAB	State Archives of Assyria Bulletin
REA	Reallexicon Der Assyriologie
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi
TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayınları
TTKong	Türk Tarih Kurumu Kongresi
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

GİRİŞ

Anadolu'nun ortasında Fırat ve Kızılırmak arasındaki geniş bölgeye kabaca Kappadokia denmekteydi. Bu da etnik anlam ifade etmeyen Anadolu'daki birkaç bölgeden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. VI. Yüzyıldan başlayarak Persler tarafından “*Katpatuka*” olarak isimlendirilen bölge eski Persçe’de “*Güzel Atlar Ülkesi*” anlamına gelmektedir.

M.Ö. VI. Yüzyıldan önce (VIII – VII yüzyıllarda) bölgenin tek bir adı yoktu. Orta kesimine daha çok Tabal (Eski Ahitte Tubal), Kızılırmak’ın Kuzey bölümüne Kaşka, güneybatı kesimine Tukhana (Tuwanuva / Tyana), doğu ucuna da Melid denmekteydi. Tüm klasik yazarlar, Kapadokya’lıların, Suriyeli oldukları konusunda görüş birliği içindedirler. Hatta onları güneydeki koyu renkli Suriye’lilerden ayırmak için “Leukosyrialılar” (Beyaz Suriyeliler) de denilmektedir. Ancak burada yaşayan nüfusun çok önemli bir bölümü Luwi kökenlidir. M.Ö. VI. Yüzyılın ortalarından sonra İran’dan buraya çok büyük ölçüde Pers nüfusu gelmiştir. Erciyes Dağı’nın da Pers inandığı ateş kültüne olan uygunluğu da bu konuda önemli bir etken olmuş olabilir. Kapadokyalılar Yeni Ahitte “Kaba İnsanlar” olarak tasvir edilmekte ve kendilerine ait bir dilleri olduğundan da bahsedilmektedir.¹

Herodotos’a göre Kapadokya adını ilk kullananlar Persler’dir.² Persçe de *Katpatuka* adı verilen bu bölge, coğrafi açıdan da İran’a benzemektedir. Özellikle yüksek platosunun karasal iklimi, Argaios (Erciyes) Dağı çevresi dışında, Media Bölgesi’nin özelliklerini andırıyordu. Her iki ülke de zengin çayırlarıyla atçılık için çok elverişliydi. M.Ö. I. Binyılın ilk yarısında Assur kralları da bu bölgeden vergi olarak at ve katır almışlardır. Bölge Pers hâkimiyetinde bir satraplık durumuna geldiğinde Orta Anadolu’da bu satraplığa bağlı bir durumdaydı ve ödemekle yükümlü olduğu vergi yıllık 360 talent gümüştür.³ Sonraki yüzyıllarda Strabon’un

¹ Baydur 1970,116; Sevin 1998, 31–41/61 vd

² Herodotos, VII - 27

³ Herodotos, V - 49

belirttiğine göre Kapadokya Bölgesi Perslere 1500 at, 2000 katır ve 5000 baş koyun ödemekteydi.⁴ Bu özellikler Pers göçmenlerinin Kapadokya'ya yoğun olarak yerleşmelerine sebep oldu. Pers egemenliğindeki Anadolu'ya getirilen çok sayıda zengin ve soylu aileden bir bölümü de Kapadokya'ya yerleştirilmişti.

Bu ailelerden en ünlüleri M.Ö. VI yüzyılın sonlarından başlayarak Kapadokya'da ilk satrapı olan Ariaramnes ve ailesi ile Hellenistik Çağda otuz yıl süreyle Kapadokya ve Paphlagonia'yı yönetmiş olan Mithridates ailesidir.⁵

Böylelikle eski dönemin soylularının elinde bulunan topraklar, şimdi İranlıların eline geçmeye başlamış, yerli nüfus da bunların yanında hizmet eden toprağa bağlı köleler durumuna girmişti.

Assur Kaynakları ise Tabal Krallıkları hakkında ilk kez M.Ö. 9. yüzyılda bilgi vermektedir.

III. Salmanassar'a ait "Siyah Obelisk" de Tabal krallıklarından bahsederken şöyle demiştir:

*"... Timur Dağını aştım, Tuatte'nin şehirlerine, Tabal Topraklarına indim. Yaktım, yıktım, ateşe verdim. Tuatte'yi şehrine hapsettim onun krali şehrini kuşattım. Onun oğlu Kikki benden korktu ve ayaklarına kapandı ve bana hediyeler verdi tıpkı diğer yirmi dört Tabal kralı gibi. Onların bana sunduklarını kabul ettim. Tunni, Gümüş Dağı'na tırmandım, Tunni Dağı'ndan ayrıldıktan sonra, Hubuşkia'ya Puhamé'nin ülkesine yürüdüm... Hubuşni şehrine ilerledim..."*⁶

⁴ Strabon, XI – 13,2

⁵ Diodoros, IXI- 40,2

⁶ Laeosse 1959,155

III. Salmanassar'dır (M.Ö. 858 – 824). Kral Anadolu'ya en az 34 kez sefer yapmıştır. Bu seferler sırasında Urartu'nun iki kralı şehri Sugunia (M.Ö. 858) ve Arzaşkun'u (M.Ö. 855) yerle bir ederek Urartu Kralı Aramu'yu mağlup etmiştir. Daha sonra da rotasını batıya çeviren III. Salmanassar, **Bit Adini**'yi (Diyarbakır Bölgesi) Assur eyaleti haline dönüştürmüş, **Karkamış** egemenlik altına alınmıştır. Tabal, Que (Dağlık Kilikya)ve Milid (Malatya) üzerine yürünmüş ve haraca bağlanmıştır. M.Ö. 8. yüzyıla ait olan yazıtında III. Salmanassar, **Tunni** (Gümüş) ve **Mulli** (Alabaster) dağına vardığını 24 adet Tabal kralının üzerine hücum ederek onlardan değerli ganimetler aldığını belirtmiştir.⁷ Bu bilgi Tabal Krallığı'na ait M.Ö. 9. yüzyıla ait tek referanstır.⁸ Bu konuda daha fazla bilgiye sahip değiliz. Zira adı geçen bölgenin başkenti, lider kenti, ya da nüfuzlu isimleri hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Ancak III. Tiglatpileser zamanına geldiğimizde ise yazıtlarından öğrendiğimize tek büyük Tabal kralı tanımaktadır. Bu büyük kral unvanını Suvasa, Topada ve Karadağ yazıtlarında da görmekteyiz.

III. Tiglatpileser yıllıklarından 150 – 157 numaralı olanlarına göre Assur'un ilişkide bulunduğu veya sefer yaptığı bölgeler aşağıdaki gibidir: Kummuh, Damaskus, İsrail, Tyrus (sur), Bybos, Que, Kargamış, Hamat, Sam'al, Gurgum, Milid, Kaşki, Tabal, Tuna, Tu'ana, Iştunda, Hubişna, Arabistan.⁹

Tabal krallıkları, güçlü zamanlarında merkezi bir krala bağlı olarak küçük prensler tarafından yönetilmiş olmalıdır. Ancak bazı dönemlerde Assur kralına vergi vermeyi kabul etmişlerdir. Özellikler III. Tiglatpileser zamanında vergi veren Tabal beyleri, II. Sargon döneminde bir Assur vasalı haline gelmişlerdir. II. Sargon'un kızını evlendirdiği ve damadı olma şerefini bahsettiği Tabal Kralı Ambaris aynı zamanda bir düğün hediyesi olarak Hilakku bölgesini de topraklarına katmıştır. Bu belki de Tabal Krallığının ilk ve son kez Akdeniz'e kadar uzandığı dönem olmuştur

⁷ Luckenbill 1926/27, 55,579,682; Mellink 1965,319 vd; Hawkins 1969, 426; Barnett, 1975, 421

⁸ Hawkins – Postgate 1988, 36.

⁹ Landsberger 1948, 90

I -TABAL KRALLIĞI HAKKINDA

M.Ö. II. Bin yılın son yarısında, Karadeniz kıyısında yaşayan **Kaşgalar** ile Balkanlardan gelen Muşki göçleri ile aynı tarihlerde başlayan Thrak göçleri sonucu Anadolu'daki sosyal ortam alt üst oldu. Bir imparatorluk olan Hitit Devleti bu kargaşada yıkıldıysa da bütünüyle yok olmadı. Hitit Prensleri, özellikle güney ve güneydoğuya çekilerek, yerel krallıklar biçiminde yaşamlarını sürdürdüler. Klasik dönemdeki adıyla Kapadokya denilen bu bölge, daha erken olan bu dönemde Tabal olarak anılıyordu ve batıda **Tyana**'dan doğuda **Milid** (Malatya) bölgesine kadar uzanıyordu. Geç Hitit krallıkları olarak bilinen birtakım irili ufaklı devletçikler oluşmuştu. Geç Hitit krallıklarının bazıları kendi aralarında sürtüşme ve savaş yaşarken. Bir yandan da Mezopotamya'nın kuzeyinde gelişmiş bir süper güç olan Assur krallığının tehdidini de üzerlerinde hissetmekteydiler.

M.Ö. I. Binyılın başlarından itibaren Doğu Anadolu bölgesinde de yeni bir devlet olarak karşımıza çıkan Urartu devleti Doğu Anadolu'nun dağlık coğrafyasında oldukça güçlü bir siyasi yapı oluşturmaya başlamıştı. Urartu Devleti konfederasyon yapısından merkezi idare yapısına geçerken elinde bulundurduğu demir cevherini oldukça iyi kullanarak, başkenti Bugünkü Van ili olan (Tuşpa) etrafında genişleyerek M.Ö. 9. yüzyılın ortalarından itibaren Güneydeki Assur devleti için ciddi bir tehdit ve rakip olmaya başlamıştı. Zira Urartu Devleti güçlenerek yayılmacı politika izlemeye başlayınca O zamana kadar Assur devletine tribut veren civardaki Geç – Hitit beyliklerine askeri ve siyasi güvence veren bir konuma gelerek Assur'a verilen Tributların aksamasını veya tamamen ortadan kalkmasını sağladı.

Tabal Krallıklarından Assur yıllıklarında ilk kez bahseden kral, III. Salmanassar'dır (M.Ö. 858 – 824). Kral Anadolu'ya en az 34 kez sefer yapmış. Bu seferler sırasında Urartu'nun iki kralı şehri Sugunia ve Arzaşkun'u yerle bir ederek Urartu Kralı Aramu'yu mağlup etmiştir. Daha sonra da rotasını batıya çeviren III.

Salmanassar, *Bit Adini*'yi Assur eyaleti haline dönüştürmüş, *Kargamış* egemenlik altına alınmış. Tabal, *Que* (Dağlık Kilikya)ve *Milid* (Malatya) üzerine yürünmüş ve haraca bağlanmıştır. M.Ö. 8. yüzyıla ait olan yazıtında III. Salmanassar, *Tunni* (Gümüş) ve *Mulli* (Alabaster) dağına vardığını 24 adet Tabal kralının üzerine hücum ederek onlardan değerli ganimetler aldığını belirtmiştir.¹ Bu bilgi Tabal Krallığı'na ait M.Ö. 9. yüzyıla ait tek referanstır.² Bu konuda daha fazla bilgiye sahip değiliz. Zira adı geçen bölgenin başkenti, lider kenti ya da nüfuzlu isimleri hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Bu bölgede kurulmuş ve 24 adet krallıktan oluşan Tabal Krallığı da Urartu Devleti gibi Assur tehdidinin baskısı altında yaşamaktaydı. Bölgeye ve o dönem Geç Hitit Beyliklerine adını veren bu kelimeye ilk önce Assur Krallığının çiviyazılı kaynaklarında rastlamaktayız. Tabal Krallarından olan M.Ö. 740 – 710 tarihleri arasında saltanat sürmüş olan *Muwaharna* oğlu *Warpalawas*'ın krallık sınırları güneyde Kilikya Kapılarından (Gülek Boğazından) kuzeyde Andabalis (Aktaş) bölgesine kadar uzanmakta idi. Diğer güçlü Tabal kralları gibi Warpalawas'ın da kendisine bağlı prensleri vardı. Örneğin, Bolkar Maden'de Hitit-Luvi hiyeroglifi ile yazılı bir kaya yazıtında prens *Tarkhunazas*, Kral Warpalavas'ın hizmetkârı olduğunu ve kralın, **Muti** Dağının (Gülek Boğazı) denetimini kendisine bıraktığını anlatır. Urbala'a'nın ölümünden sonra *Tuwanuwa* (Tukhana) Krallığı tahtına Assurluların *Mugallu* adıyla andıkları *Muvaharnas* çıkmıştır. Ancak bu dönemden sonra bölgenin bütün olarak Assurluların denetimine girdiğini biliyoruz

Öte yandan Assur Kralı III. Salmanassar'a ait "***Siyah Obelisk***" olarak bilinen yazıt, Assur kaynaklarında ilk kez geçen 24 adet Tabal krallığından bahsettiği için bölgenin bir "konfederasyon" şeklinde yönetim biçimine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

¹ Luckenbill 1926/27, 55,579,682; Mellink, 1965,319 vd; HawkinsJ 1969, 426; Barnett, 1975, 421

² Hawkins – Postgate 1988 ,36.

III. Salmanassar'dan sonra Assur'un güçlü kralı III. Tiglatpileser'de (M.Ö. 745 – 727) söz konusu bölgeye akınlar yapmıştır. Urartu bu zamanda oldukça güçlü bir konumda bulunuyordu ve batıya doğru topraklarını genişletmekteydi. Tabal Krallığı ise Assur Krallığına vergi veren vasal bir konumdaydı ancak Tabal Krallığının ilk kez V. Salmanassar tarafından (M.Ö. 727 – 722) bir eyalet haline getirildiği kabul edilmektedir.³

III. Tiglatpileser Assur Krallığı'na ihtiyacı olan otoriteyi sağladığından, tekrar Anadolu'daki madenlere ulaşmak amacındaydı. III. Tiglatpileser, Bu bölgeden bahsederken kendisine tribut (vergi) veren 5 kralın ismini şöyle sıralamaktadır:

Tabal'li –Uassarme (738 – 730) = Wasu - Sarma
Atuna'lı- Uşhitti (738 – 732)
Tuhana'lı (Bor) -Urballa (738 – 710)= Warpalawa
Iştunda'lı- Tuhamme (738 – 732)
Hubişna'lı (Kybistra, Ereğli)-Uirime (738 – 732)
Şinuhtu'lu (Aksaray)Kiakki (718)

Nitekim III. Tiglatpileser ve II. Sargon dönemine ait kayıtlar bize Tabal Krallıklarını aşağıdaki gibi gösterir:⁴

Tabal'li –Uassarme (738 – 730 ;) Hulli (730 - ?) Ambaris (713)
(Hititlerde Urikki)
Atuna'lı- Uşhitti (738 – 732); Kurti (718 – 713); isimsiz (710)
Tuhana'lı-Urballa (738 – 710)
Iştunda'lı- Tuhamme (738 – 732); İsimsiz (710)
Hubişna'lı-Uirime (738 – 732)

³ Landsberger 1948, 74

⁴ Hawkins 1969, 427; Hawkins – Postgate 1988, 37 ; Ussishkin 1967, 197

III. Tiglatpileser zamanında daha önceki bilgilerden farklı olarak Tabal Bölgesinin tek kralı bilinmektedir. Suvasa, Topada ve Karadağ yazıtları tarafından da doğrulanan⁵ bu ifade Yazıtlarda Tabal Krallığı dışındaki Geç Hitit Krallıklarından hiçbirisinin kendisine yakıştırmaya cüret edemediği “**Büyük Kral**” unvanıdır.

M.Ö. 730 ‘da bir Assur yüksek memuru, tribut ödemede geciken ya da ödemeyi reddeden Tabal’ı Wassusarma’yı (Uassurme) tahttan indirerek yerine Hulli’yi (Assurca “**hiç kimsenin oğlu**”) kral olarak atanmıştır. II. Sargon’a ait daha sonraki tarihe ait bir mektupta, Hulli’nin muhtemelen V. Salmanassar zamanında Assur’a nakledildiğini biliyoruz.⁶ Tabal Krallığının geçim kaynağı tarım ve at yetiştiriciliği ile madeni ustaca kullanmalarına bağlı olarak metal eser zanaatına dayanmaktaydı ve büyük ihtimalle Assur’a verdikleri vergide at yahut metal araç – gereç türünde olmalıydı. Nitekim Eski Ahit’in “Ezekiel” ile ilgili olan bölümde “**Tubal**” ülkesi olarak geçen Tabal Krallığı’nın için madeni eşyalarda olan ustalıklarından bahsedilmekteydi. Yine Eski Ahit’e göre “**Tubal**”, Nuh Peygamber’in oğlu olan “**Yafes**” (Japeth)’in soyundan gelmekteydi. Tabal’e komşu olan ve Urartu ve Tabal’le beraber olup Assur’a karşı ittifak kuran Muşki’ler’de Eski Ahitte Japeth’in bir diğer oğlu olan “**Moshech**” olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷

Tabal Krallığı’nın doğusundaki Urartu Krallığı dahi, Tabal Madeni kaplarını kendileri için kutsal olan ünlü **Muşaşir/Ardini** kentindeki tapınakta tanrılara sunulmak üzere bulunduruyorlardı.⁸ Assur Kralı II. Sargon’un M.Ö. 714 yılında bu kutsal şehri yağmalaması üzerine Urartu Kralı I. Rusa intihar etmiştir. Kutsal, **Muşaşir/Ardini** kentindeki Tapınaktan alınan ganimet listesinde yukarıda adı geçen Tabal kapları ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Bu ganimetler arasında; Rusa’nın kapaklı gümüş kâsesi, Tabal Ülkesinden Altın kulplu kâseler, bezemeli gümüş kaplar, altın işlemeli gümüş oklar... Tabal Ülkesinden Tütsü kapları, 5 adet şişkin

⁵ Landsberger 1948,74; Kinal 1962,264; Hawkins – Postgate 1988, 38-39

⁶ Landsberger, 1948, 74,n.207; Hawkins – Postgate 1988,37

⁷ Eski Ahit, **Ezekiel**: XXXII, 26 – XXXVIII, 2/7 – XXXIX, 1/6; Mellink, 1965,320; Hawkins 1969, 425; Barnett,1975, 421

⁸ Luckenbill 1926/27, 172; Mayer 1983, 105: 358 – 361; Belli 1987, 309; Aro 1998,281 vdd; Belli 2004, 53.

altlıklı gümüş kap ve gümüşten tütsü kapları da özellikle listelenmiş ve bunların Tabal eserleri olduğu açıkça belirtilmiştir.

Tabal kapları Eskiçağ Ortadoğu'sunda oldukça ünlüydü; yine Eski Ahit'in Ezeziel bölümünde Tabal de üretilmiş kapların güneydeki Fenike limanlarında satıldıklarından söz edilmektedir.⁹ Geçen yıllarda *Etruria ve Samos* gibi batı bölgelerde bile Tabal eserleri olduğu düşünülen büyük kazanlar bulunmuştur. 1985 yılında Niğde'nin Kaynarca köyünde yapılan bir kaçak kazıda ortaya çıkmış ancak şu an Niğde müzesinde sergilenmekte olan metal eserler buna en güzel örnektir. Kaynarca Tümülüsü Orta Anadolu'daki M.Ö. 8. yüzyıla ait bir tümülüstür. Buna benzer yerleşimler Göllüdağ ve Kerkenesdağ, Çalapverdi olarak sıralanabilir.¹⁰

Uzun süre Urartu eserleri olduğu kabul edilen bu kazanların son yıllarda Tabal eserleri olma ihtimali üzerinde durulmaktadır.¹¹ Bu eserlerin Urartu kapları olarak kabul edilmesinin sebeplerinden birisi de Urartu'da yaygın bir biçimde kullanılmasından dolayı olmalıdır.

Urartu devletinin Tabal ile ilgili verdiği belki de ilk bilgi güçlü Urartu Kralı *I. Argiştı* zamanında olmuştur. I. Argiştı (M.Ö. 765 – 733) M.Ö. 780'de Batıya Malatya (Milid bölgesine) yaptığı bir seferden sonra diktirdiği yazıtta şöyle demektedir. “ *...Tuat'e'nin oğullarının ülkesi'ne yaklaştım...*”. Bu bilgi bize I. Argiştı zamanında Urartu devleti ile Tabal Krallığının bir dönem de olsa sınırdaş olduklarını düşündürmektedir.¹² Hatti ülkesine girdiğini belirten Argiştı'nın bu ifadesi Tabal ülkesinin dolaylı bir ifadesi olmalıdır.¹³ M.Ö. 8. yüzyılın ortalarından itibaren Urartu Krallığı Fırat Irmağı boyunca kuzey ve güney rotasına ulaşmıştır.

⁹ Young 1957, 263 – 267; Boardman 1961–62, 179–189; Toker 1992, 40 – 137; Sevin 1999, 117; Belli 2004, 51

¹⁰ Summers 1990, 245

¹¹ Hawkins – Postgate 1988, 36; Hawkins 1969, 427; Sevin 1999, 117

¹² Birmingham 1961, 193 vd; Hawkins – Postgate, 1988, 36.

¹³ Kalaç 1999, 214.

Urartu kralı *Menua*, Muş ovasına ulaşırken; *I. Argiştı*, *II. Sarduri* ve *I.Rusa* Malatya'ya karşı ilerlemeye devam etmişlerdir.

III. Tiglatpileser yönetimine Assur'a vergi vererek siyasi hayatını devam ettiren Tabal Krallığı, II. Sargon (M.Ö. 721 – 705) zamanında Assur'a bağlı bir vasal eyalet halindedir.¹⁴ Geç Hitit Krallıkları arasında yayılış ve yerleşim olarak en batıdan başladığımızda karşımız ilk çıkan Tabal Krallığı, günümüzde Kayseri, Niğde, Nevşehir ve Aksaray illeri dolaylarına egemendi. Batıda Phrygia ile komşu olan beyliğin merkezi muhtemelen **Tuwanuwa** (Tyana) kenti idi. Beylik, çok sayıda küçük prenslikten oluşmuştu. Tabal Krallığı'nın güneyindeki **Hilakku**'nun (Dağlık Kilikya-Mersin) batısında **Que ülkesi** (*Ovalık Kilikya Çukurova*) bulunuyordu. Assur Kralı V. Salmanassar, Tabal'e sefer yaparken arkasında güvenilir topraklar bırakmak için Que ve Sam'al krallarını alaşağı edip bu toprakları eyalet haline getirmiştir.¹⁵

Assur Kralı II. Sargon zamanında Urartu ve Assur arasındaki siyasi ve askeri çekişmeye, M.Ö. 8. yüzyılda Transkafkasya üzerinden Anadolu ve Önasya dünyasına giren Kimmerler de dâhil olmuşlardır. Bu ortak düşmanın saldırısı karşısında Assur Krallığı tehlikeyi önlemek için düşmanı olan Urartu Krallığını kullanmayı ve azami zararı vererek askeri ve siyasi olarak zayıflatmayı amaçlamıştır.

Ancak aynı tarihlerde Assur Devletinin de oldukça ciddi sıkıntıları vardı. Elam devleti doğuda oldukça güçlenmiş bir halde Assur'un sınırlarını tehdit etmekteydi. Babil şehri Assur'un elinden çıkmıştı. Assur'un bağlı olan beylikler veya krallıklar, Assur Krallığına karşı ittifak oluşturmuşlardı.¹⁶ II. Sargon'un M.Ö. 710 – 709'da Kilikya valisine yazdığı mektupta, Muşki'li Mita'nın ilerleyişine dair bilgiler bize Tabal Krallığı'ndaki olaylar hakkında ışık tutar. II Sargon'un “**Tabal’li bütün krallar**” olarak bahsettiği krallar, Assur ile yeni dostları Muşkiler arasında sıkışmışlardır.

¹⁴ Grayson 1987, 133

¹⁵ Landsberger 1948, 68

¹⁶ Mellink 1965, 318; Bury, J.B – Cook 1976, 56; Mellink 1979, 250; Muscarella 1987, 149; Grayson 1987, 133; Hawkins – Postgate 1988, 38

Assur Kaynaklarında adı geçen yabancı bir yönetici M.Ö. 718 – 709 yılları arasında ve II. Sargon'un hükümdarlığı zamanında bahsedilmiştir. Assur yıllıklarında “*Mi – ta – a*” “*şar-mat Muşki*” olarak geçen ve “Muşki Ülkesinin Kralı” anlamına gelen bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.¹⁷

II. Sargon'un yıllıklarından öğrendiğimize göre **Kargamış**, **Que**, **Tabal** ve **Phryg**, Urartu Kralı'nın önderliğinde Assur'a karşı ittifak oluşturmuşlardı.¹⁸ Söz konusu bu seferin bir uzantısı olarak batıya hareket eden II. Sargon, Assur Kaynaklarına Göre: M.Ö. 718 yılında II. Sargon, Sinuhtu'lu Kiakki'yi yeminini bozduğu gerekçesiyle itham ederek kendisini sürmüş ve yerine Atuna/Tuna kralı Kurti'yi getirmiştir.

M.Ö. 717 de de aynı tür bir uygulamayı Karkamış'lı Pisiri için yapmıştır. M.Ö. 715 yılında II. Sargon, Que üzerine yürümüş ve burayı bertaraf ederek, iki ele geçirmiştir.¹⁹ Tabal krallıklarına hücum ederek kendisine karşı olan direnişi kırmış ve krallığı Assur topraklarına katmıştır. Tabal Kralı olarak Hulli'nin yerine **Ambaris'i** (Assurca **Urikki**) atamıştır.²⁰

II. Sargon, vasali olan Tabal Kralı Ambaris ile kızını evlendirerek onu damadı yapmış, bununla da yetinmeyerek Hilakku (Dağlık Kilikya) bölgesini de “Drahoma”²¹ olarak Ambaris'e hediye etmiştir. Assur'un güçlü kralı II. Sargon'un bu hareketi bölgedeki güç dengelerinin aleyhine değiştiği bir zamanda, kendisine bağlı ya da vazal olan ülkelerin itaate devam etmesi için uyguladığı politik bir manevra olarak açıklanabilir. Nitekim Tabal Kralı Ambaris, Urartu Kralı **I. Rusa** ve Muşki'li **Mita** (Midas) kendi aralarında Assur aleyhine bir ittifak yapmışlar ve bu ittifakın gücü Assur'un bile çekineceği bir siyasi tehdit boyutlarında gerçekleşmiştir.

¹⁷ Hawkins 1994, 271

¹⁸ Hawkins 1994,217; Özkaya. 1995, 178

¹⁹ Hawkins 1994, 271; Mellink 1965, 318

²⁰ Luckenbill 1926–27, 55; Hyslop – Maxwell 1974, 152; Belli 1987, 309

²¹ “Çeyiz”; Hawkins 1969, 427

II. Sargon döneminde Muşki'lerin Mita ismi ile birlikte anıldığına ve Tabal Krallıkları ile birlikte hareket ettiklerine tanık olunmaktadır. Bu dönemde Muşki Ülkesinin yeri

Tabal'in kuzeybatı ve kuzeydoğusunda, Que'nin kuzeyinde, Urartu'nun batısında ve olasılıkla Kızılırmak yayı içerisinde Gürün ve Malatya'ya kadar uzanan bir alanı kapsayan bir bölge olarak kabul edilmektedir.²²

M.Ö. 713 yılında II. Sargon bu kez Tabal Kralı Ambaris'i ve Hulli'yi Mita ile işbirliği yapmaktan dolayı suçlayarak azletmiştir. Aynı zamanda Atuna/Tuna'lı Kurti de Mita ile görüşmektedir.

M.Ö. 712 – 711 de, II. Sargon Melid'li Tarhunazi'yi ve Gurgum'lu Mutallu'yu, Mita ile yapmaya giriştikleri suikast planı ile ilgili olarak azleder.²³

Assur Krallığında Muşki isminden ve Tabal Prensliklerinden söz edilmesi, bunların daha önce Muşki birliğini oluşturan beylikler olduğunu düşündürebilir. Zira istemeyerek Assur'a bağımlı kalan Tabal beylikleri Urartulara yaklaşırken, Til Barsip'in Aslanlı kapı üzerindeki **Samsi İlu** yazıtı, Muşki'leri Urartu'larla olan ilişkilerinde düşman olarak göstermektedir.²⁴ II. Sargon'un bu bölge için politikası, Urartu ve Muşki arasına kendisine bağımlı bir tampon Tabal Bölgesi sokarak güçlerini kırmak ve daha sonra Urartu ve Muşki'ye ayrı ayrı saldırmaktır.²⁵ Sonuç olarak Ambaris'in, Muşki'li Mita (Phryg Kralı Midas) ve Urartu Kralı I. Rusa ile yaptığı bu ittifak başarısızlıkla sonuçlanınca, II. Sargon, Tabal Kralı Ambaris'i ailesiyle birlikte Assur'a sürmüştür. Şüphesiz Assur Krallığı, doğudan gelen bu yeni ve bilinmedik düşman karşısında batı ile ilgilenmeyi ihmal etmiş olmalıydı.

II. Sargon Mutallu'ya karşı sefer yaparken bu tehdidi ortadan kaldırmak ve kuzeydeki sahip olduğu ülkelerin denetimini kaybetmemek için M.Ö. 705 de Tabal

²² Mellink, 1965, 318 vd; Yıldırım 1990, 291; Özkaya 1995, 10; Bahar 1999, 6

²³ Hawkins 1994, 272

²⁴ Özkaya, 1995, 9

²⁵ Kalaç 1941, 1002; Birmingham 1961, 186

(713) hedef olmak üzere sırasıyla Asdod(710), Milid (712), Gurgum(711), Kummuh(708) ve Bit Yakin(710/709) topraklarına sefer düzenlemiştir. II. Sargon, ölümünden önce Tabal Bölgesine bir sefer yapmıştır. Assur Kralından Que valisi'ne yazılmış uzun bir mektuptan da anlaşıldığı üzere, Que'li Urikki 'nin Urartu'ya 14 adam'dan oluşan bir heyet gönderdiğini belirtmiş ve Tabal'li Urballa'nın faaliyetlerini rapor etmek üzere Assur'a bir elçi de gelmiştir. Sonuçta Assur Kralı Que ve Urartu üzerine yürümüş ve Tabal Krallarını Muşkiler ile kendi arasında güçsüz bir şekilde bırakmıştır.

Mita ve Muşki ülkesi, Assur kaynaklarında Que ve Hilakku'nun (Kilikya) ve Tabal'in öte tarafında olarak tasvir edilmişlerdir. II. Sargon'un M.Ö. 705 deki Yukarı Kilikya'nın dağlık bölgelerinde Tabal Ülkesindeki ölümüyle, Tabal olayları bir daha asla düzelmemiştir.²⁶

Assur Kralı Sanherib (M.Ö.705–681) zamanında Tabal Krallığı Assur egemenliğinden çıkmış ve Assur Devleti bu dönemden sonra gerilemeye yüz tutmuştur. Özellikle Phrygia'lılarla, Assur'un can düşmanı Urartular arasında bir tampon bölge oluşturan Tabal kralları zaman zaman her iki krallıkla ittifak yaparak Assur'a karşı savaşmış ve onların esaretinden (vasal) kurtulmaya çabalamışlardır.²⁷ Assur kralı Assarhaddon zamanında Kuzey ve Doğu sınırında beliren yeni tehlike *İskitler* (Assurca *Asguzai*)'dir.²⁸ Assarhaddon, Hubişna bölgesine, Milid'li Mugallu ve Tabal'li Işgallu üzerine sefer yapar. Bu dönemde Tabal artık Assur'un elinden çıkmıştır.²⁹

Assurpanipal M.Ö. (668 – 627) döneminde, M.Ö: 668/640 yıllarında Tabal ile ilgili bilgi vermektedir. Asur kralı Assurbanipal, Tabal Kralı *Mugallu*'(Muvaharnas) nun yorucu dağ silsilelerinde yaşadığını yazmaktadır.³⁰ Buna göre Assur, Tabal

²⁶ Hawkins 1994,272; Dalley 1985, 74; Bing 1969,87;Bury – Cook 1976,55

²⁷ Baydur 1970,87; Özkaya 1995, 11

²⁸ Luckenbill 1926-27, 517

²⁹ Luckenbill.1926-27, 517, Hawkins 1994, 271; Smith 1925, 83

³⁰ Luckenbill 1926-27, 781

Kralı Mugallu'dan tribut almaktadır. Mugallu'nun kızını çeyiziyle birlikte ve beraberinde çok sayıda at ile Assur'a gönderdiğini biliyoruz.³¹ Yine Antik kaynaklarda at yetiştiriciliği bakımından övgüyle söz edilen Tabal kralları Assur'a ödediği vergisini büyük bir kısmını gerçekten de “at” olarak ödemekteydi.³² Bunun la beraber Anadolu topraklarından çıkan gümüş madenlerinden bir kısmı da Tabal Krallığı toprakları içerisinde olduğundan. Assur kralları'nın yıllıklarında “*Tunni*” Dağı (Gümüş Dağları - Modern Toros Dağları) olarak geçen bu bölgeler Assur Krallığının ilgi alanındaydı.

Assurbanipal ise Kimmer tehlikesini bertaraf etmek için Kimmer'li *Dugdamme* (Lygdamis) ile kızını evlendirmiştir. Bu tarihten sonra Tabal ile ilgili Assur kaynakları susmaktadır.³³

Assurbanipal zamanında Assur ilk kez Lydia'dan yardım talep edecek bir durumda kalmıştır. Lydia kralı da Assurbanipal'in dostluğunu kazanmıştır. Ne var ki bu yakınlaşma Lydia devletinin Kimmerler tarafından tahrip edilmesine yol açacaktır. Böylelikle M.Ö. 7. yüzyıl ortalarında Anadolu'daki Assur varlığı da sona erecektir.³⁴

M.Ö. 609 yılında Assur Krallığı'nın İskitler tarafından yıkılincaya kadar geçen sürede Tabal Bölgesi bağımsızlığına sahiptir. Nitekim Tabal Krallıklarının olduğunu düşündüğümüz bölgede ele geçen Hitit Hiyeroglif yazıtlarının içeriğinde bazı yerel veya vasal kralların isimlerinden başka hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu döneme ait Gülşehir - *Suvasa* (Gökçetoprak), Acıgöl-*Topada*, Hacıbektaş (*Karaburna*) Köyü'nde Hitit Hiyeroglifi yazılmış kaya anıtları bulunmaktadır.

³¹ Luckenbill 1926-27, 848

³² Luckenbill 1926-27, 911; Baydur, 87

³³ Kinal 1962, 259

³⁴ Grayson 1987, 134

II- TABAL BÖLGESİ'NİN COĞRAFYASI

A - Sınırları

Tabal Bölgesi, coğrafi sınırlarını tam olarak bilemediğimiz ve Tabal krallarının da bize bu konuda şimdilik herhangi bir bilgi vermediği bir krallıklar topluluğudur. Assur Devleti'nin yıllıklarında karşımıza çıkan ve eskiçağ'da bilinen bölgelerin konumlarıyla olan ilişkilerine ve coğrafi oluşumların konumlarını değerlendirerek, Tabal Bölgesi hakkında kabaca bir sınır oluşturmak mümkün olmuştur. Buna göre Tabal Bölgesi'nin sınırları, kuzeyde Kızılırmak kavsi'ne, güneyde Toros Dağ silsilesine, batıda Tuz gölü'ne (Tatta), doğuda ise aşağı yukarı günümüzdeki Modern Sivas İli'nin Gürün ilçesi civarına kadar uzanmaktadır¹.

B – Yeryüzü Şekilleri

Tabal Bölgesi'nin sınırlarının özellikle coğrafi öğeler tarafından belirlenmiş olduğunu yukarıda da ifade etmiştik. Bunun yanı sıra yeryüzü şekilleri açısından da bu bölge, pek çok dağ ve akarsuya ev sahipliği yapmaktadır. Daha sonra da belirteceğimiz üzere bölge maden yatakları açısından da oldukça zengindir.

Özellikle, Assur kaynaklarında Tabal Bölgesinden ilk kez bahseden Assur Kralı III. Salmanassar, *Toros* dağlarından “*Gümüş Dağları*” olarak bahsetmiştir. Yine aynı yazıtında “*Mermer Dağı*” olarak bahsettiği *Muli* Dağı'da, Tabal Bölgesi sınırları içerisindedir.

Erciyes Dağı'nın kuzeydoğusunda Alıdağ (1830 m), kuzeybatısında Yılanlıdağ (1619m) yer almaktadır. Bölgenin diğer bir ünlü dağı sönmüş volkanik dağlardan biri olan 3253 metrelik yüksekliği ile Hasan Dağı'dır. Günümüzde Aksaray ili sınırları içerisinde kalan dağ, Çatalhöyük yerleşimindeki resimlerde de oldukça görkemli bir şekilde dönemin insanları tarafından tasvir edilmiştir.

¹ Kirschbaum 2001, 528

Bolkar Dağları ise orta Toroslarda yer alan bir dağ silsilesidir ve Tabal bölgesi'nin güney sınırını oluşturan Toros Dağlarının organik bir parçasıdır. Bolkar Dağları aynı zamanda Bulgar Dağ olarak da bilinir. Sıradağ olarak Aladağlar da, bölge açısından önemli bir yere sahiptir ve Kayseri ve Niğde illeri arasında yer almaktadır. Yaklaşık 1000 kilometrekarelik bir alana yayılmış olan dağ silsilesinin en yüksek noktası 3756 metre ile Demirkazık zirvesidir.

Erciyes Dağı, bölgenin en önemli dağıdır. Sönmüş bir volkan olan Erciyes, 3916 metre yüksekliği ile Orta Anadolu Bölgesi'nin en yüksek Dağı olmasının yanı sıra; tarih boyunca büyük ilgi odağı olmuş bir dini ve ticari merkezi konumundadır. Orta Anadolu'nun sönmüş volkanları arasında 3916 m yüksekliği ile ilk sırada gelen Erciyes Dağı'nın merkezi konisi etrafında irili ufaklı 68 adet volkan konisi bulunmaktadır. Bu durumda jeoloji kaynakları Erciyes Dağı'nı bir "volkanlar topluluğu" olarak kabul eder. Kayseri – Develi – İncesu arasında yer alan Erciyes Dağı volkan topluluğu yaklaşık 1500 metrekarelik bir alanı kaplar.

Erciyes Dağı'ndaki volkanik faaliyet, günümüzden 10 milyon yıl önce Miyosen devir sonlarına doğru başlamış ve Kültepe'de yapılan arkeolojik kazı buluntularının da gösterdiği gibi tarihsel çağlara kadar geldiği anlaşılmıştır. Erciyes Dağı'ndan çıkan en son ve en genç lav akıntıları, M.S. 1. yüzyıla veya daha yeni bir zamana aittir. Yaklaşık 2000 yıldan beri çok önemli sayılacak bir volkanik faaliyet meydana gelmemiştir².

Orta Anadolu'nun en görkemli dağı olan Erciyes'in eskiçağdaki statüsü ve önemi hakkında elimizdeki bulguların en eskisi, M.Ö. 1. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bunlar arasında sikkeler ve özellikle önemli bir yer tutmaktadır.³

² Ayrancı 1969, 50

³ Baydur 1994, 73

M.S. 1. yüzyılda yaşamış Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon eserinde, Erciyes Dağı'ndan ve volkanik özelliklerinden bahsetmiş ve “***Dağın zirvesine ulaşabilen kişi açık havada Karadeniz ve Akdeniz'i görebilir***” diye yazmıştır.⁴

Erciyes'in konum itibarıyla Hititlerin kültür ve egemenlik bölgesinde olduğunu düşünecek olursak, en azından Hititlerden bu yana dağın kutsal olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir.

Erciyes'in doruğuna çıkan yol üzerinde bulunan Tekirderbent Köyünde bulunan Hitit Hiyeroglifi ile yazılmış bir yazıtta Orta Anadolu'nun bu en yüksek dağının adı “***Tanrı Dağ Harhara***” olarak geçmektedir. Bu isimdeki ***Harh*** kökü çivi yazısı Hititçede “***Harhis (Beyaz)***” sözcüğü ile uyumludur.

C – Akarsu ve Gölleri

Tabal Bölgesi nehirleri arasında en önemlileri, bölgenin kuzey sınırını oluşturan Halys (Kızılırmak) ve Halys'e dökülen Karasu (Sarımsaklısu) ile Delisu gösterilebilir.⁵ Yaklaşık olarak 1355 km uzunluğunda olan Kızılırmak, Türkiye'nin kendi topraklarından doğarak yine kendi karasularından denize dökülen en uzun nehridir. İç Anadolu'nun kuzeydoğusunda bulunan Kızıldağ'dan doğan nehir, Tabal Krallığı sınırları içerisinde kaldığını bildiğimiz bugünkü modern Kayseri ve Nevşehir illerinin içerisinden geçmektedir. Strabon'da eserinde, Karasu Nehrinden bahsetmiş ve bu akarsuyu Melas Irmağı olarak ifade etmiştir.⁶ Özellikle İlkbahar aylarında Erciyes'in eriyen kar suları da akarsuları besleyerek debilerini oldukça güçlü bir hale getirir. Uzunluğu yaklaşık olarak 560 km olan Seyhan nehri ise bölgenin doğu sınırlarına yakındır. Tabal'in kalbi sayılabilecek olan Kayseri, Niğde Nevşehir ve Aksaray illerinden özellikle Niğde ve Kayseri'nin doğusunda kalan Seyhan Nehri Kayseri ili'nin, Pınarbaşı, Tomarza, Develi, Yahyalı ilçelerinden geçer. Toros'ların (Tahtalı Dağları) uzanışı doğrultusunda akışına devam eden Seyhan Nehri,

⁴ Strabon, XII – 2, 7

⁵ Darkot, 484

⁶ Strabon, XII,

Çukurova'ya inmeden önce Adana'nın 80 km kuzeyinde Göksu ile birleşir. Seyhan Nehri, Türkiye'nin Akdeniz'e dökülen en büyük ve önemli ırmaklarından biridir.

D – Ticaret Yolları

Tabal Bölgesi, konumu, jeopolitik ve jeostratejik önemi açısından tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar belli başlı askeri ve ticaret yollarının kavşak noktasına hâkim olmuştur. Batı Anadolu'dan, Karadeniz'den, Fırat ve Doğu Anadolu ile Kuzey Suriye ve Kilikya üzerinden gelen yollar bu bölgede kesişmektedir.

Bölgenin belli başlı ana güzergâhlarını şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Mezopotamya, yani Assur üzerinden gelen ve kuzeyde Orta Anadolu Üzerinden Hattuşa'ya kadar uzanan yol.
- b) Doğu Orta Anadolu üzerinden gelen ve Kilikya Bölgesini Pozantı ve Gülek Boğazı'na inen yola bağlayan yol
- c) Kayseri – Develi- Franktin – Karaköy – Kozan (Sisium) yolu

Ancak bu yol güzergâhı diğerlerine göre daha zor şartlara sahiptir.⁷ Tabal Bölgesi'nin dışında M.Ö. 8 yüzyılda doğu batı arasında gerçekleşmiş olan ticaret, en yoğun biçimde kullanılan ve Doğu Akdeniz limanlarından başlayarak batıya uzanan denizyoludur. Pek çok doğu kökenli eşyanın batı dünyasına Suriye kıyıları, Kıbrıs, Rodos, Girit ve Korint üzerinden ulaştığı düşünülürse, bu deniz yolunun İtalya'ya kadar uzandığı anlaşılmaktadır.

Bundan başka yine M.Ö. 8. yüzyılda doğudan gelip Orta Anadolu üzerinden batıdaki Yunan kentlerine ulaşan bir karayolu da, özellikle Kuzey Suriye ve Mezopotamya'dan başlayarak tüm Anadolu'yu kat etmektedir. Bu durumda bütün bu yol ağının tam merkezine bulunması sayesinde güçlü bir ticarete de sahip olan Phryg eserleri Ege Adalarında bulunmuştur. Buna karşılık Phrygia'ya doğudan ve hem batıdan gelen ithal malların varlığı da bilinmektedir. Gordion'da bulunan boğa başlı tunç kazanların ise Urartu'dan gelip gelmediği tartışma konusudur. Bu tunç eserlerin

⁷ Baydur,1970,23

bir kısmının Gordion'da ya da Kızılırmak'ın güneydoğusundaki Tabal Krallığı'nda üretilmiş olması da muhtemeldir. Zira Eskiçağ dünyasında Tabal tunç eserleri Eski Ahitte bile övgüyle anılan bir işçiliğe ve üne sahiptir.⁸ M.Ö. 8 yüzyılda Tabal Bölgesinde üretilmiş metal eserlerin Urartuların kutsal kenti Muşaşır/Ardini'ye değin ulaştığı bilinmektedir. Bununla beraber yukarıda da bahsettiğimiz gibi Tabal işi tunç kapların Fenike limanlarında satıldığını da Eski Ahitten öğrenmekteyiz. Nitekim bununla beraber Etruria'deki Barberini ve Regolini Galassi mezarlarında bulunmuş olan tunç eserlerden hiçbirinin Urartu kökenli olmadığı da bilinen bir gerçektir.⁹

Urartu Kralı II. Sarduri döneminde, Urartular Kommagene Arpad'da büyük bir yenilgiye uğratılmış ve bu tarihten sonra Urartular tamamen Torosların kuzeydoğusu'na itilmişlerdir. Bu tarihten sonra bölgenin kontrolü tümüyle Asur Krallığı'na geçmiştir.¹⁰

Bütün bunların sonucunda M.Ö. 8 yüzyılda doğu batı ilişkilerinde başlıca 2 yol aktiftir bunlardan ilki Phrygia üzerinden batıya giden karayolu, diğeri ise güneydeki denizyoludur.

E - Komşuları

Tabal Bölgesi'nin coğrafi elemanların doğal sınırlar oluşturmalarıyla çizilmiş gibi görünen siyasi yapısı içerisindeki komşularını sayacak olursak, batıda Phrygia, kuzey ve kuzeydoğu'da Muşki, doğuda Urartu ve güneyde Dağlık Kilikya (Hilakku) Bölgesini kabaca görebiliriz. İskenderun Körfezi'nin olduğu bölüm Que (Kilikya) bölgesidir. Mersin'in olduğu bölge de Hilakku olarak bilinmektedir. Bunların kuzeydoğusunda yer alan modern Kayseri ile Adana illeri arasında yer alan bölge ise Tabal Bölgesi olarak anılmaktadır.

⁸ Ezekiël: XXXII,26 – XXXVIII, 2/7 – XXXIX 1/6

⁹ Hawkins – Postgate 1988, 36; Hawkins 1969, 427; Sevin 1999, 117 Young 1957, 263 – 267; Boardman 1961–62, 179–189; Toker 1992, 40 – 137; Belli 2004, 51

¹⁰ Sevin 1999, 114-vd

Tabal Bölgesinin daha doğusu Gurgum (Maraş) ve Kummuh (Adıyaman) bölgeleridir. Daha kuzeyde ise Milid (Malatya) bölgesi uzanmaktadır bu hat aynı zamanda Anadolu'daki Assur devletinin genişleme sınırını oluşturmaktadır.

Tabal, Hilakku ve Kammanu bölgeleriyle sınırdaş olduğu gibi; bölgeye Que ve Milid üzerinden de ulaşılabilir.¹¹ Ne var ki zaman zaman Hilakku Bölgesi de Tabal Krallıklarının egemenlik alanına dâhil olmuştur. Özellikle Assur Kralı II. Sargon zamanında Hilakku Bölgesinin'de Tabal Kralı Ambaris'in yönetimine verildiğine tanık olmaktadır.

II. Sargon - Sanherib saltanatının sonunda Tabal-Hilakku Eyaleti tamamen kaybolmuş durumdadır. Zira II. Sargon ölümünden bir süre önce Tabal Bölgesini Kimmerler'den korumak amacıyla harekete geçtiğini biliyoruz. Bu sefer sonucu Tabal Bölgesi bir daha Assur Krallığının egemenliğine girmemiştir.

Tabal Bölgesinin, II. Sargon'nun oğlu Sanherib zamanında artık Assur'a bağlı olmadığı açıktır. Tabal Krallığına giden yol üzerinde bulunan iki eyalet olan Kammanu ve Que eyaletleri bir kontrol istasyonu olmaktan çıkmış durumdadır.¹² Assarhaddon zamanında ise Tabal Kralı Işgallu, Assur'da korkulan bir düşman durumundaydı.

Tabal'in Kuzeydoğu komşuları arasında yer alan Kaşku Bölgesini ise Urartu – Muşki- Kaşku sırası'na göre, Milid ile Tabal arasına konması daha akla yakın gözükmektedir. Bu sıralamaya göre doğudan batıya doğru gidildiğinde sırasıyla, Milid, Kaşku ve Tabal bölgeleri karşımıza çıkmalıdır. Kaşku konusunda bu bölgeyi Malatya ile Kayseri arasındaki dağ masifinde mi yoksa Divriği, Kangal ve Sivas bölgesinde mi olabileceği ihtimali üzerinde düşünülmesi gerekir.

Assur Kralı II. Sargon'un saltanatının 2. yılı olan M.Ö 720 yılında olan olaylar, adım adım kuzeybatı Anadolu'nun ele geçirilmesi için yapılan bir politik hareketin safhalarını oluşturmuştur. Milid'de Gunzianu'nun kovulması, Kaşku'nin ele

¹¹ Landsberger 1948, 18

¹² Landsberger 1948,76

geçirilmesi, Tabal bölgesinde Hulli'nin tahta geçmesi, Hillaku'nun ele geçirilmesi. A. ahuda'nın Hulli'ni oğlu Ambaris ile evlenmesi, Ambaris'e Hillaku (Dağlık Kilikya) bölgesinin çeyiz olarak bağışlanması gibi olaylar, II. Sargon'un tahta çıkışından bir iki yıl içerisinde gerçekleşmiş olaylardır.

Muşki'li (Phryg) Mita'nın devletinin doğudan Que'ye bitişik olması bu konuda daha fazla batıda arama yapmanın ideal olmayacağı düşüncesini doğurmaktadır. Tabal ile Hilakku ise sınırdadır. Tabal'in Kayseri civarı ile özdeş olduğunu kabul edersek, burası hem Hilakku hem de Kamanu ile sınırdır olur.¹³

Tabal Krallığı'nın etrafındaki komşuları arasında en önemlileri ise belki de Urartu ve Phryg'lerdi. Çünkü sadece bu iki güçlü devlet Tabal ile birlikte Assur Krallığına karşı durabilmeyi kısa bir süre de olsa başarabilmişlerdir.

¹³ Landsberger: 1948,76

III- KAYNAKLARDA TABAL BÖLGESİ

A – Assur Yıllıklarında Tabal Krallıkları'nın Tanımlanması

Geç-Hitit Dönemi olarak adlandırılan Anadolu'daki şehir devletlerinde, Tabal adı anılmamakla beraber, bu isim sadece Assur kaynaklarında geçmektedir.

III. Salmanassar dönemi yazıtlarında Tabal'i Que ile Malatya arasına yerleştirmektedir.

III. Tiglatpileser, Tabal Kralı Wassusarma'dan bahsetmiş ve sonrasında yerini Hulli'ye vermiştir. Assur Kralı II. Sargon, kendisinden önceki dönemde V. Salmanassar tarafından Assur'a sürülen Tabal Kralı Hulli'yi sürgün yeri olan Assur'dan getirterek Tabal tahtına oturtmuş ve daha sonra da kızını Hulli'nin oğlu Ambaris ile evlendirmiştir. Bu evlilik Tabal Kralı Ambaris'e Hem bir eş hem de çeyiz olarak Hillaku (Dağlık Kilikya) bölgesini kazandırmıştır.

Tabal Krallarından Warpalawas'nın Que Valisine yazdığı mektupta, Atuna ve Iştunda'lıların Bit Burutaş köylerini yağmaladıklarını şikâyet etmektedir. II. Sargon Tabal'den 8. Urartu seferinde bir ülke olarak bahsetmektedir.

II. Sargon'un oğlu ve ardılı Sanherib (M.Ö. 705 – 681) ise Til - Garimmu'yu (Gürün) Tabal sınırında göstermektedir.

Assarhaddon ise Hilakku ve Du'na halkının Tabal sınırındaki dağlarda yaşadığını yazmaktadır.¹

¹ Luckenbill 1926, ARAB II.516 – 531; Hawkins 2000, 430

B – Geç Hitit (Luwi) Yazılı Eserlerinde Tabal Bölgesi

Tabal Krallıklarından Topada yazıtında Tabal'ın en eski ve en büyük kralları Tuate ve Wasusarma, “*büyük kral ve kahraman*” unvanlarını taşımaktadırlar. Bu dirayetli kralların hüküm sürdüğü ve kendi diktirdikleri yazıtların bulunduğu bu bölgeler Tabal bölgesinin başkentine yakın olmalıdır savını ortaya atan Tahsin Özgüç, başkenti, Topada civarında Kayseri, Nevşehir ve Yeşilhisar arasında aranmasını ileri sürmüştür.²

Bundan başka Demir Çağındaki hiyeroglif abideler. Genellikle bölgenin güney yarısını kapsamaktaydılar. Ancak bu bölgedeki krallıkların dili kesinlikle Phryg'ce değildi (Tabal, Tuwana, Melid). Hiyeroglif dilinde yazılmış bu metinler başka bölgelerde de kullanılmaktaydı bunların arasında Kilikya (Danuna), Gurgum (Maraş), Sam'al (Zincirli), Unqi (Amuq Ovası) ve Kuzey Suriye Krallıkları olan; Kargamış, Halpa ve Hama gibi yerlerde Alişar IV keramiğinden farklı keramikler bulunmuştur. Bu da Tabal krallıklarının kültür olarak Phryg ile bazı ortak noktaları olsa da dil olarak benzeşmediklerini açıklamaktadır.³

Phrygia'nın iç bölgelerinde hiyeroglif abide bulunmamasına rağmen. Phryg'ce yazılı eserler Gordion ve Midas Şehrinde olduğu kadar, Alacahöyük ve Tyana (Tuwanuva) gibi Phrygia'nın doğal topraklarını dışında da bulunmuştur. Bu durumda söz konusu çağda Kral Midas'ın da etki alanının bu bölgelere kadar uzandığı kanısına varabiliriz. Assur Kralı II. Sargon'un da bu konuda kaynaklarında sık sık ifade ettiği gibi, M.Ö. 8 yüzyılın ikinci yarısı Midas'ın nüfuz bölgesi Que 'ye kadar uzanmaktaydı.

² Kalaç 1994, 133 - vd

³ Mellart 1955, 115 - vd

Güney Anadolu grubu içerisinde Kilikya Luwice konuşup Luwi tanrılarına tapmaktaydı. Bu bölgedeki isimlere bakarak da bölgede yani güney – güneybatı Anadolu’da Luwice dilinin etkileri görülebilmektedir.

1986 yılında Konya’nın Ereğli (Kybistra) ilçesinde bir sulama kanalı inşası sırasında bulunan eserin üzerinde hem Hitit hiyeroglif yazısı, hem de Fenike yazısı ile yazılmış bir bölüm bulunmaktadır. Bir çift dilli yazıt için olması gereken coğrafyadan çok yukarılarda bulunan bu stel üzerinde Hava Tanrısı’nın bir bölümü görünmektedir. Zira stel kırılmış bir haldedir ve üst kısmı maalesef tamamlanamamıştır. Stelin yapısı incelendiğinde monolit değil iki parça halinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yazıtın dördüncü satırından anlaşıldığı üzere bu stel Tuwanuwa Kralı Warpalawas’a ait bir eserdir. Aynı isim kötü ve tahrip olmuş bir halde Fenike’ce bölümünde de seçilebilmektedir.

Warpalawas, Assur yıllıklarında III. Tiglatpileser ve II. Sargon tarafından zikredilmiş hemen hemen tek Tabal kralıdır. M.Ö. 738 den 710’a kadar bölgede varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak büyük ihtimalle saltanatı M.Ö.738 den önceye dayanmaktaydı. Nitekim Warpalawas adı Tabal Kralları tribut listesinde M.Ö. 745 – 738 yılları arasında da geçmektedir. İvriz ve Bor stelleri bu krala ait olduğu gibi, Bulgarmaden ve Andaval olarak adlandırılan stelleri de vasallere aittir.

Yazıtlardan birisinde Warpalawa’nın babasının Muwaharna olduğu belirtilmektedir. Daha önceden Nahita Kralı Saruwani’nin Warpalawas’ın babası olduğu kabul edilmekteydi. Ancak diğer yandan Niğde stelinde geçen isme göre Muwaharna olarak bilinen kişi Assur’da adı geçen Mugallu ile bağdaştırılmıştır. Ancak bu metne göre Warpalawas’ın hem babası, hem de oğlu “Muwaharna” ismini. Taşımaktaydılar. Metinde Warpalawas’ın bu steli tanrı Tarhunzas onuruna diktirdiği ve tahrip edilmesine karşı bir beddua metni ilave ettiği anlaşılmaktadır.

Fenike dilinde yazılmış metin, hiyeroglif diline oranla daha az yer kaplamıştır, bunun nedeni dilin yapısından ve ikincil derece öneme sahip olmasından ileri gelebilir. Burada asıl önemli olan böylesine çift dilli bir yazıtın bu kadar

kuzeyde bulunmuş olmasıdır. Bunun nedeni Fenikelilerle olan ticari ilişkiler olduğu kadar, Fenikece yazı yazmanın daha kolay ve kısa süren bir işlem olması da önemli bir etken olabilir.⁴

Stelin üzerindeki kabartma ve motifler, detayda genel olarak Assur ve Arami etkileri taşımaktadır. Buna göre M.Ö. 8 yüzyılın son çeyreğinde moda olmuş Arami ve Assur motiflerinden de anlaşılacağı üzere söz konusu stelin tarihlenmesi de bu döneme ait olmalıdır. Tabal Krallığının bir başka muhtemel başkenti olarak iddia edilen Kululu da bu tür motifler içeren heykel ve sfenks parçaları ele geçmiştir.⁵

Niğde ve çevresi hakkında bilgimiz, bu çevrede bulunmuş Hitit çağı kabartmalarına ve kitabelerine dayanmaktadır. Tuwanuva'da ele geçen kitabeler kısa olmasına ve fragmanlar halinde bulunmasına rağmen; tarihi bilgi bakımından oldukça zengindir. Bolkarmadendeki kitabe, Tuwana kralı Warpalawas'ın vasalı Tarhunasis'e aittir. Tarhunasis'in yaşadığı şehrin, 1968-1969 yılından beri Oliver Pelon tarafından kazı yapılan Porsuk - Zeyve höyük olması muhtemeldir. Bor kitabesinde de, Bolkarmaden, İvriz ve Andaval kitabesinde olduğu gibi, Tuwana kralı Warpalawas'ın ismi geçer.

Assur yıllıklarında III. Tiglathpileser'e M.Ö. 738 yılında vergi veren Tabal Krallarından Urballa olduğu bilinmektedir.(s.211-212)

Andaval kitabesi, Niğde'nin isminin geçmesi bakımından önemlidir. Eski dönemlerde Kilikya Kapılarına hâkim olan Porsuk – Zeyve'de bulunan kitabe Warpalawas zamanına ait olup; M.Ö. VIII. Yüzyılın sonlarına aittir. Assur yıllıklarında isimleri geçen ve bugüne kadar ismini bilinmeyen *Masaurhisas* gibi krallardan gibi krallardan bahseder. Çiftlik kitabesinin ise Niğde çiftlik değil Kayseri Çiftlik köyüne ait olduğu düşünülürse. Tabal ülkesi ile ilgili bir hiyeroglif kitabesi olması kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kitabede ismi geçen Tuwatis Topada kitabesinde adı geçen Wasusarmas'ın babası olmalıdır. M.Ö. 738 de III.

⁴ Mellink 1988, 496

⁵ Dinçol 1994, 117- vd.

Tiglathpileser'in yıllıklarında adı geçen Warpalawas ile çağdaş olduğu anlaşılan bu kral Tabal'li yönetici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölgenin önemine Acemhöyük ile ilgili buluntuların geçtiği kaynaklarda yer verilmiştir. S. Alp M.Ö. II. Binde Luwi dilinin daha ziyade Batı ve Güney Anadolu'da konuşulduğunu belirterek hiyeroglif kitabelerinde de kullanılan dile Bossert'in resim Luvicesi (Hitit – Hiyeroglifleri) ya da bazı otoritelerin Doğu Luwicesi dediklerini açıklar.⁶

Tabal krallıkları'nın sınırları içerisinde kalan ve arkeolojik kazı yapılabilmis bir merkez olan Göllüdağ'ın o dönemdeki adını bilememekteyiz Bugüne kadar ele geçen yazıtlardan ve Niğde – Nevşehir – Aksaray arasında kalan ve yazılı kaynaklarda ismi geçen Hitit şehirlerinden şimdilik hiçbirisi Göllüdağ'ın değerlendirilmesi bakımından yararlı olamamaktadır. Her ne kadar *Aura*, *Malitta* ve *Vahşuşana*, Niğde, Aksaray, Nevşehir arasında kalan bölgeye isabet etmekte ise de bugünkü bilgilere göre Göllüdağ ile bir bağlantı kurmamıza izin vermez.⁷

Göllüdağ buluntuları, Sakçagözü, Zincirli, Kuyuncuk ve Korsabad buluntularına benzer, kayseri, üzerindeki çift başlı aslan genel olarak M.Ö. VIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Göllüdağ Çanak Çömleği:

Göllüdağ'da bulunan çanak – çömlek boyalı ve tek renkli (monokrom) olarak iki grupta toplanabilir. Yapılan kazılarda bulunan kulplu iki büyük vazoya ait iki parça boyalıdır. Birincisi beyaz astarlı olup desenler siyah boya ile yapılmıştır. Kulbun iki yanında hayvan motifleri görülür. Hayat ağacına doğru yürür vaziyettedir. Arada kalan boşluklar aynı merkezli dairelerle doldurulmuştur. Kulp ve ağız profili Phryg tipindedir. Kulpun üstü makara biçimlidir.

⁶ Bossert 1956, 65

⁷ Tezcan 1968: 213

İkincisi şekil bakımından birincisinin aynı olup, geometrik desenlerle bezelidir. Desenler beyaz astar üzerine yapılmıştır ve kulp yine makara biçimindedir. Bu iki örneğin benzerlerine de Alishar'da rastlamak mümkündür. Ancak hayvan motifleri Alishar'daki kadar stilize edilmemiştir. Hayvanların noktalarla süslenişi bakımından da Alaettintepe buluntularına benzer.

Diğer boyalı parçalar daha küçük kaplara aittir. Hepsi geometrik ve yatay hatlarla süslüdür. İnce cidarlı küçük kaplara ait boyalı ufak parçalar da bulunmuştur. Tek renkli olarak ancak iki kap parçası elimize geçmiştir. Biri çift kulplu kırmızı astarlı, perdahlı çok yanmış bir kaptır. Diğeri orthostad'lı yapıdaki odada bulunan siyah astarlı, perdahlı bir tabağa ait parçadır.

M. Mellink'inde işaret ettiği gibi Göllüdağ'da boyalı çanak çömlek, Alishar ve Gordion'dan daha zengin görünmektedir.⁸ Buna göre, sözkonusu devre ait boyalı çanak çömlek merkezini Konya ile Göllüdağ arasında aramak doğru olur. Keramik özellikleri Phryg'lerle aynı olsa bile ölü gömme adetleri bakımından (yakarak) Phryg'lerden ayrılık göstermişlerdir.⁹

Bugüne kadar yapılan yayınlarda Göllüdağ çanak çömlek bakımından Phryg istasyonları arasında incelenmiştir. Buna karşılık Göllüdağ, Hitit hiyeroglif yazısının veya Luwi dilinin kullanıldığı bir bölgede yer almaktadır. Tahsin Özgüç Elbistan boyalı çanak çömleği için "*Post Hitit*" terimini kullanmıştır.¹⁰ Göllüdağ 1968 kazısında bulunanlar yakma mezar ise ölü gömme adetleri Phryg'lerden ayrılık göstermektedir. Mellink, Gordion merkez olmak üzere yaşayan Phryglerle Assur kaynaklarında geçen Muşki'leri yayılış sahası, tarih sahnesine çıkışları ve sanat eserleri açısından birbirinden ayrı değerlendirmek istemektedir.¹¹

⁸ Mellink 1979, 253

⁹ Tezcan 1968, 220

¹⁰ Özgüç 1971,

¹¹ Mellink 1965, 321 -vd

C - Hitit Hiyeroglifi ile Yazılmış Tabal Krallığı Stelleri :

YER ADI KRAL ADI

KARABURNA- Sipis

SUVASA- Wassusarmas

TOPADA-Wassusarmas

KAYSERİ-Wasussarmas /vasali

SULTANHAN-Wasussarmas /vasali

AKSARAY-Kiyakias(Şinuhtu)

ÇİFTLİK-Tuwatis'in vasali

ANDAVALWarpalawas'in vasali

BOR-Warpalawas (Urballa)

KARAHÖYÜK-Puhamme(Hubişna)

NİĞDE-Muwaharnis (Warpalawas'ın oğlu)

BULGARMADEN-Warpalawas'in vasali

İVRİZ-Warpalawas

KULULU-Tuwatis'in vasali

STEL ADLARI : (Harita 1)

1- ÇALAPVERDİ

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde iki blok halinde bulunmaktadır.1926 yılında Çalapverdi’de bulunmuştur. İçerik olarak anlaşılamamıştır. Kesin olmamakla beraber M.Ö. 9 - 8. yüzyıla tarihlenmektedir.

2- ERKİLET

Yazıt halen Kayseri Müzesinde bulunmaktadır. 1932 yılında bulunmuştur. Yazarları olan Hahusarmas ve Astiwasus’un anısına yazdırılmıştır. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir.

3- EĞREK

İstanbul Şark Eserleri Müzesinde bulunmaktadır.1901 yılında ilk kez rapor edilmiştir. Tarhuwaris’in mezar yazıtıdır. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir.

4- HİSARCIK (2)

İstanbul Şark Eserleri Müzesinde bulunmaktadır. 1901 yılında bulunmuştur. Erciyes (Harhara)’ya yapılan sunumlardan bahsetmektedir. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir.

5- TEKİRDERBENT

Yazıtlar halen Kayseri Müzesinde bulunmaktadır.1907 yılında bulunmuşlardır. Kutsal Dağ Harhara’dan söz edilmektedir. M.Ö. 8 yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

6- SUVASA

İn situ halde olan yazıt, Nevşehir’in 40 km batısında bulunan Suvasa Köyü’nün güney batısında bulunmaktadır. 1906 yılında bulunmuştur. Wasusarmas’ın vasalları hakkındadır. M.Ö. 8. yüzyılın ortalarında tarihlenmektedir. Kral Wasusarmas’ın hâkimiyet döneminde yazdırılmıştır.

7- ÇİFTLİK

Yazıt halen Kayseri Müzesinde bulunmaktadır. Tuwatis'in vasali tarafından yazılmıştır. M.Ö. 8.yüzyıla tarihlenmektedir. Wasusarmas'ın babası Tuwatis olarak bilinmektedir.

8- EĞRİKÖY

Yazıt halen Kayseri Müzesinde bulunmaktadır. Nasıl bulunduğu hakkında bir bilgi yoktur. "Tanrılar tarafından sevilen Tarhunzas'ın hizmetkârı" Tatuha'ya'dan bahsedilmektedir. Tarih belirtmek ise oldukça güçtür.

9- VELİİSA

Stelin bir parçası Niğde Müzesinde bulunmaktadır. Niğde'nin 15 km kuzeyinde Melendiz Dağı eteklerindeki Veliisa Köyünde ele geçirilmiştir. İçerik olarak iki normal cümle haricinde tanımlanmak için yeterli bilgi yoktur.

10- KEŞLİK

Eser Niğde Müzesinde bulunmaktadır. 1962 yılında bulunmuştur. Warpalawas dönemine ait diğer eserler gibi M.Ö. 8. yüzyılın sonuna tarihlendirilmiştir.

11. PORSUK

Blok Niğde Müzesinde bulunmaktadır. 1960 yılında Zeyve Höyük'ün batı ucunda bulunmuştur. Ordu komutanı tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. İlahlara ve krallara övgüler taşımaktadır. Tam bir tarihleme yapmak mümkün olmasa da yazıtın göreceli olarak geç bir döneme ait olduğu düşünülmektedir.

12- NİĞDE (1)

Davul biçiminde olan kaide, İstanbul Arkeoloji Müzesi Şark eserleri bölümündedir. 1906 yılında bulunmuştur. Kral Saruwanis tarafından yaptırılmıştır. Tarihleme, Aynı zamanda Andaval yazıtının da sahibi olan Nahitiya kralı Sarnuwarnis'in, Warpalawas'ın babası Muwaharnis'in de atası olduğunu düşünürsek; M.Ö. 8 yüzyılın başlarına denk düşmektedir.

13-NİĞDE(2)

Yazıt Niğde Müzesinde bulunmaktadır. 1975 yılında bir Cami avlusunda bulunmuştur. Muwaharnis tarafından Fırtına Tanrısına adanmıştır. Muwaharnis, babasının Warpalawas olduğunu belirtmiştir. Warpalawas'ın M.Ö. 709 yılına kadar Tuwana tahtında olduğunu düşünürsek bu yazıt en erken M.Ö. 8 yüzyılın sonu en geç ise 7. Yüzyılın başına tarihlenmektedir. Yazıt, Bu anlamda en son Geç - Hitit kabartmalarından biri konumundadır.

14-KURUBEL

Kaide Kayseri Müzesinde bulunmaktadır. 21 Kasım 1906 yılında bulunmuştur. İçerik olarak anlaşılması mümkün olmamıştır ancak kaidenin iki yanında bulunan yatar vaziyette olan aslanların başları ve arkaları tahrip edilmiş durumdadır. Tarihlenmesi kesin olmamakla beraber, M.Ö. 9. veya 8. yüzyıla yapılmaktadır.

15-BOR

Stel, İstanbul Arkeoloji Müzesi Şark eserleri bölümündedir. 1882 yılında bulunmuştur. Üzüm bağlarının sahibi olan Fırtına Tanrısı Tarhunzas'a Tuwana kralı Warpalawas tarafından ithaf edilmiştir. Metinde Uzun yaşam için dua da bulunmaktadır. Kral Warpalawas'ın tahtta kaldığı süreyi göz önüne alarak M.Ö. 38 – 710 yılları arasına tarihlendirilmesi yapılmıştır.

16-BULGARMADEN

Yazıt, İn Situ olarak bulunmaktadır. 5 Haziran 1875 de bulunmuştur. Prens Tarhunzas'ın, kendisinin efendisi olan Warpalawas tarafından, kendisine bahşedilen Muti dağından bahsedilmektedir. Yazıt da Muti dağında yer almaktadır. III. Salmanassar'ın da yıllıklarında bahsettiği Muti Dağı (Alabaster Dağı) bu olmalıdır. Tuwanuva Kralı Warpalawas'ın başta olduğu döneme ait olan bu yazıt M.Ö. 738 – 710 yılları arasına tarihlenmektedir.

17-İVRİZ(1)

İn Situ olarak Konya Ereğli'nin 14 km güneydoğusunda yer almaktadır. İlk olarak 1590 – 1656 yılında rapor edilmiştir. Kabartmada Fırtına Tanrısı Tarhunzas ve Kral Warpalawas yüzleri birbirine bakar halde tasvir edilmişlerdir. Kabartmanın 50 metre aşağısında çok büyük bir su kaynağı bulunmaktadır. Tuwanuva Kralı Warpalawas'ın başta olduğu döneme ait olan bu yazıt M.Ö. 738 – 710 yılları arasına tarihlenmektedir.

18-İVRİZ(2)

Yazıt, Konya Ereğli Müzesinde bulunmaktadır. 1986 yılında bulunmuştur. Kral Warpalawas'ın babası Muwaharnis ve annesi için Fırtına Tanrısına adanmıştır. Bunun yanı sıra buğday ve şarap tanrılarına da ithaf edilmiştir. Tuhana kralı Warpalawas'ın hüküm sürdüğü dönemler olan M.Ö. 8. yüzyılın sonuna tarihlenmiştir.

19-AKSARAY

Eser, Aksaray Müzesi avlusunda sergilenmektedir. 1976 yılında bir otel inşaatı temel kazısında ele geçirilmiştir. Kiyakıyas tarafından yazdırılmıştır. Genel olarak tanrılara övgüler, Fırtına tanrısına iltifat ve kralların gıpta ettiği şehir'den bahsedilmektedir. Yazıtın tarihlemesi M.Ö. 718 dolayları olarak belirtilmiştir.

20-KAYSERİ

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunmaktadır. 1925 yılında bulunmuştur. Wasusarmas'ın vasalı tarafından yazdırılmıştır. Tuwatis'in faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Alışılmadık biçimde metnin en uzun ve yer alan kısmı beddua kısmıdır. Yazıt, Wasusarmas'ın hüküm sürdüğü yıllar olan M.Ö. 740 – 730 'a tarihlenmektedir.

21- KULULU 1-2-3

Kululu 1 -2 -3 Kayseri Müzesinde bulunmaktadır. Kululu (1), 1935 yılında bulunmuştur. Tuwatis'in hizmetkârı Ruwas tarafından yazdırılmıştır. Tarhunzas'a övgüler içeren yazıtta Ruwas'ın yaptırdığı evlerden bahsedilmektedir. Wasusarmas'ın babası olduğunu bildiğimiz Tuwatis'in hüküm sürdüğü dönem M.Ö. 740 – 730 olduğu düşünülürse, yazıt bu tarihler arasına ait olmalıdır.

Kululu(2) ise 1945 yılında Kululu ilçesinde bulunmuştur. Panunis'in cenaze yazıtıdır. Çocuklarının kendisine yaptırdığın bir belgedir. Panunis'in Güneş Tanrısı Santas için öldüğü belirtilmiştir. Mezarı tahrip edenler için lanet kısmı da vardır. Diğer Kululu yazıtları gibi M.Ö. 8 yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir.

Kululu(3) 1967 yılında bulunmuştur. Stelin ölmüş olan yazarı için çocukları tarafından diktirildiği anlaşılmaktadır. Yazıtın sonunda bir de tahrib edilmesine karşı lanet kısmı mevcuttur. Bu stel de diğerleri gibi M.Ö. 8 yüzyıla tarihlenmektedir.

22- TOPADA

Nevşehir – Aksaray karayolu üzerinde Nevşehir'in 23 km güney batısında Acıgöl kasabası yakınlarında in situ durumundadır.1908 yılında bulunmuştur. Yazıtta Tuwatis'in oğlu Büyük Kral Wasusarmas'dan bahsedilmektedir. Civardaki Politik ve Askeri olaylardan bahsedilmekte tanrılara övgüler verilmekte ve yazıtı tahripten korumak için bir beddua ile bitirilmektedir. M.Ö. 8. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir.

23-SULTANHAN

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunan yazıtın kaide ve stel olarak iki parçası vardır.1928 yılında Kayseri–Sivas demiryolu’nun yapımı sırasında bulunmuştur. Wasusarmas’ın vasali Sarwatiwaras’ın Bağlarından Tanrı Trahunzas’a sunum yapılmasından bahseder. Ürünler ve verimlilik için tanrılara yakarış ve övgüler ile devam eden yazıtta bir de tahribata karşı beddua mevcuttur. Yazıt, M.Ö. 8. yüzyılın ortaları’na tarihlenmektedir (740 – 730/729) .

24-BOHÇA

Yazıt halen Kayseri Müzesinde bulunmaktadır. 1901 yılında bulunmuştur. Yönetici olan Kurtis tarafından Fırtına ve erkek geyik tanrılarına ithafen yazılmıştır. Kral, açık alanlarda avlanma talep etmektedir. Assur Kralı II. Sargon’un yıllıklarına göre M.Ö. 718 – 713 yılları arasına tarihlenmiştir.

25-KARABURNA

İn situ olan yazıt 1900 yılında bulunmuştur. Kral Sipis ve Sipis Nis’in oğlu tarafından yaptırılan kale’den söz etmektedir ve ikisi arasında bir anlaşma’dan söz edilmekte ve en son beddua kısmı bulunmaktadır. Yazıt, M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir

26-ANDAVAL

Stel parçası Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunmaktadır. 1890 yılında bulunmuştur. Nahitiya Kralı Saruwanis’e ait bir yazıttır. İsim ve başlıktan sonra at sürülerinin eğitimi’nden bahsedilmekte ve Kral Warpalawa’nın adı geçmektedir. Kral Saruwanis, Tuwana’lı Warpalawas’ın atası olduğundan dolayı yazıt, M.Ö. 8 yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir.

IV- TABAL BÖLGESİ'NİN JEOPOLİTİK VE SOSYOPOLİTİK YAPISI

Jeopolitik olarak Tabal Ülkesinin ya da bu ülkenin kapsadığı krallıkların coğrafi sınırlarını tam olarak bilemesek de etkisi altında kaldığı Assur Devletinin sanat ve ticaret özelliklerini bünyesinde barındırdığı açıktır.

Birbirlerine komşu olan Urartu ve Tabal Ülkeleri'nin yaptıkları ittifak iki başlıkta ele alırsak birincisi *askeri ittifak* ikincisi ise *ekonomik ittifak* olarak düşünülmelidir ki bu ikisi aslında birbiri ile doğrudan ilişkili hareketlerdir. Özellikle demir madeni açısından zengin olan Urartu toprakları ile bakır madeni açısından zengin olan Tabal topraklarının arasında coğrafi şartların zorunlu kıldığı bir ticaret zemini mevcuttu. Orta Anadolu bölgesindeki kuzey - güney ve doğu - batı doğal ticaret yollarını hâkimiyeti altına alan Tabal Krallığı, doğuda Urartu ve batıda Phrygia ile ticari ilişkileri ilerletirken diğer yandan da askeri ittifak yaparak, iki bakımdan da kazançlı bir iş yapma amacına sahiplerdi. Zira M.Ö. 730'dan itibaren gelişen şartlar, Urartu'nun merkezinden çıkarak Tabal'ın kuzeyinden geçip, Phrygia'nın içinden devam eden ve Tuz gölü'nün kuzeyini takip ederek kıyılarda ve Ege adalarında bulunan pek çok 8. yüzyıl Grek yerleşmelerine uzanan doğu batı ticaret yolunu oldukça cazip bir hale getirmişti.

Assur'un Anadolu Politikası:

Assur Kralı III. Tiglatpileserin, Urartu'ya sefer yapması ile Assurbanipal'in Kimmerleri durdurması gibi olayların dışında Anadolu ile çok fazla ilgilenmeyen bir yapıya sahipti. Urartu ve Kimmerler ile Phrygia'lılar oldukça sert ve zorlu düşmanlar olduklarından Assur genelde Anadolu'daki nispeten daha küçük krallık ve prensliklerden vergi alma yoluna gitmekteydi. Assur, bu krallıklardan maden ve vergi aldığı müddetçe bunlara karışmamayı yeğlemekteydi. Ancak Urartu – Phryg ve Tabal Krallıkları, Assur'un sınır güvenliği ve ekonomisini tehdit etmeye başladığında, Anadolu üzerine sefer yapmaya başlamışlardır.

Ayrıca bu bölgenin coğrafyası ve soğuk iklimi de Assur üzerinde ters etki yapan bir yapıya sahip olmalıydı. Bu yüzden Assur için güneydeki hedefler daha mantıklı ve ulaşılabilir bir konumdaydı. Özellikle Levant kıyılarındaki şehirler Assur için altın madeni değerinde olmalıydı. Bununla beraber Levant kıyısı ve buradaki şehirler üzerinden Mısır'a ulaşmak çok daha kolaydı, Sina yarımadası üzerinden Mısır'a girmek Assur için çok fazla sorun olmayacaktı. Mısır ise bu dönemde Etiyopya ile sınır mücadelesindeydi. Aynı politika yüzünde Assur, Babil ile de mücadele içerisindeydi. Bütün bu saydığımız sebepler, Assur için neden güney istikametinin kuzeyden daha cazip olduğunu göstermeye yeterli olmalıdır.¹

Tabal Krallığı'nı iki ortak özellik biçimlendirir:

- 1 – Kitabeli / Kitabesiz heykeller, kabartmalı ve kitabeli steller. Kabartmalı ortostatlar veya hiyeroglif kitabeli steller.
- 2 – Boya nakışlı keramik

Bu benzeri çeşitli yazıtlara sahiptirler. Bazıları büyük kralın vasalı, bazıları da hizmetkârı tarafından ele alınmışlardır. Bunların gerçek pozisyonlarını yazıtlarda da görebiliriz. (Bolkarmaden, Andaval, Suvasa B, Bohça ve Erkilet I). Bazen de yazıtlar [...'nın hizmetkârı olarak, [Kululu I, Sultanhan, Kayseri, Suvasa C] ibareler içermektedir. Bununla beraber aşırı olarak suskun kalan yazıtlardan (Kululu II, Erkilet II) hiçbirisi kurulduğu bölgeyi veya şehri tanımlayan bir ibare içermez.

Bize en çok bilgi veren Tabal merkezlerinden birisi olan Kululu'da Hitit Hiyeroglif yazısı ile yazılmış 13 adet stel bulunmuştur. Tabal Ülkesinde bugüne kadar kaçak açılan yüzlerce tümülüstten hiçbirinin Hellenistik dönemden daha eskiye ait olmaması da Phryg ölü gömme âdetinin bu bölgenin dışında kalmış olabileceğini düşündürmektedir.

¹ Grayson 1987, 134- vd

Tabal adının Luwi kaynaklarındaki yazılımı bilinmemektedir. Bu nedenle aşağıdaki bilgilerin değerlendirilmesi Assur kaynaklarına göre yazılmalıdır.

Tabal Bölgesinin konumu, doğuda Meliddu (Melitene – Malatya), Batıda Muşki, Güneyde ise Que - Hilakku arasında bulunduğu düşünülmektedir. Şayet bölgede hüküm sürmüş yerel krallıkların adları bu bölgedeki yerel yazıtlarda da varsa bu yazıtlardan da bölge hakkında bilgi edinilebilir.

Sökonusu bölgedeki Hitit hiyeroglifli yazıtlardan anlaşıldığına göre, Tabal kralları'nın en güçlülerinden biri olan *Wassusarma / Uassurme*'dir. Karapınar - Suvasa B,C, Sultanhanı (Kayseri); Tabal'de hüküm süren krallar arasında sadece bir tane Küçük Asya'lı yönetici yukarıda adı geçen bölgeyle tanımlanabilir.

Uassurme – Wassusarma ile ilgili Karapınar da bir yazıt da mevcuttur. Yazıtta kendisini “*Büyük Kral Tuwatias'ın oğlu Büyük kral*” olarak tanımlamaktadır. Wasusarma'nın vasallarının yazıtları Sultanhanı ve Suvasa B – C de in situ olarak ele geçen yazıtlardandır.

Tuwati (a) II: Kululu I - Çiftlik/ Eğriköy, Wassusarma babası olarak Tuvatia'yı vermektedir bu da III. Salmanassar dönemindeki bir Tabal Krallığıyla aynı adı taşımaktadır. Tuvatia II'ye Kululu I, Çiftlik / Eğriköy'deki yazıtlar adanmıştır.

Urartu'lara göre Milid'deki Fırat Irmağı karşısından batıya doğru uzanan ve ele geçirilen Hate ile birlikte I. Argiştı, Tuatte'lerin de ülkesini vergiye bağlamıştır. Bu da söz konusu bölgenin coğrafi açıdan bakıldığında Tabal ile eş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Küçük Asya onomastiğindeki Tuvatia adı sadece bildiğimiz iki Tabal kralı için kullanıldığından Tuatit'lerin ülkesiyle gerçekten de Tabal kastedilmiş olabilir. I. Argiştı'nın o dönemdeki durumuna göre Tuatelinin baba adının Wasusarma'nın babasının adı da olduğunu çıkarımını doğrulayabiliriz.

Özellikle III. Salmanassar'dan Assurbanipal'e kadar olan Assur anallerinde zaman süreci içerisinde, zaman zaman karşımıza çıkmış olan karasal bir devlet ya da prenslikler bütünü olarak kabul edebileceğimiz Tabal'in tanımlanmasında karanlık noktalar ve kuşklar çoktur. Tabal'in bölge olarak anlaşılmasına ilişkin veriler, III. Salmanassar'ın yönetiminin 22. yılındaki seferinde edinilmektedir. Güney sınır Tunni ve Mulli dağlarıyla oluşan Toros silsilesi olmalıdır. Tabal, belgelerdeki anlatımda her zaman Que ile birlikte anılmaktadır. Yani Toros silsilesinin diğer tarafındaki bölge (Ovalık Kilikya)

Tabal Bölgesinin durumu ise III. Salmanassar'ın kaynakları incelendiğinde görüldüğü üzere kendi başına bir devlettir. III. Salmanassar döneminde Tabal'in karasal bir devlete ilişkin konumu hakkında bilgi edinmekteyiz. Bu Assur kralının 22. yılına ait küçük bir not'tur. Assur orduları Milid'in batı yönünde terk ettiklerini, *Timur Dağı*'nı aştıklarını ve Tabal'in Tuattis şehrine vardıkları hakkında bilgi vermektedir. Malatya'dan batıya doğru geçen en iyi yol. O zamanlarda bile "Tohma Suyun" nun aktığı ovoidan geçmekteydi. Burası aynı zamanda M.Ö 9. Yüzyılda Milid Kralının yönetimi altındaki bölge olmalıydı. Timur Dağı ise bugünkü Tahtalı Dağ ile benzerlik göstermektedir. Tohma Su Ovası ve Zamantı Su ile Kızılırmak'ı birbirinden ayırmaktadır.

Yaklaşık 50 yıl sonra Wasusarma'nın döneminde, Tabal'in özerkliği Urartu'ya vergi ödemesinden dolayı kısıtlanmıştır. Bu dönemde burası daha çok özerk krallar tarafından da yönetilmiştir. Kısa bir süre sonra III. Tiglatpileser'in batıya açılmasıyla vergi durumu bu devletin konumuyla aynı kalmaktadır. Ancak vergi bundan böyle Assur'a ödenecektir. Tabal bölgesi ile ilgili büyük bir değişim II. Sargon idaresi altında olacaktır. Damadı Ambaris'i Assur'a sürgün eden II. Sargon bütün Tabal'i ele geçirmiştir ve Assur'un yönetimi altına sokmuştur. Ancak yerel hanedanların yönetimi yine devam etmiş olmalıydı. Sanherib ve sonrasında Assarhaddon'un yönetimi süresince Tabal Krallıkları yeniden özerkliğini elde etmiştir. Sadece Assur'un ciddi bir tehdit oluşturduğu dönemlerde vergi ödemiştir.

III. Tiglatpileser döneminde, bölgeye dair daha iyi verilere sahibiz. O zaman bölgenin yöneticisi olan Wasusarma/Uassurme ve onun babası olan Tuwatis, bize in-situ durumunda olan birtakım yazıtlar bırakmışlardır. Bunlara örnek olarak Karapınar, Suvasa, Sultanhanı, Kululu ve Çiftlik/Eğriköy yazıtlarını gösterebiliriz. Yazıtların bulundukları konumlara göre Tabal Krallığının muhtemel sınırları hakkında fikir yürütmemiz açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu verileri bir haritaya işleyecek olursak; bölgenin coğrafi durumunun güvenilir bir resmini elde etmiş oluruz. Yine Assur yıllıklarına göre Tuwanuwa kralı Warpalawas III. Tiglatpileser'e vergi veren bir Tabal kralıdır (M.Ö. 738) ve Assur kaynaklarında Urballa olarak geçmektedir. Bundan başka Andaval kitabesi'nde Niğde'nin ismi geçmesi bakımından önemlidir. Nitekim Çiftlik kitabesinin de Niğde değil de Kayseri'ye bağlı bir kitabe olduğunu düşünecek olursak bu kitabede de adı geçen Tuwatis, Topada yazıtında adı geçen Wasusarmas'ın babası olmalıdır.²

Buna göre kuzeyde Kızılırmak tarafından, güneyde Melendiz dağları, batıda Tuz gölü ve kuzey doğuda Gemenek ovası tarafından sınırlandırılmaktadır.

II. Sargon döneminde, Assur yıllıklarına Tabal isminin yanı sıra, o zamana dek bölge için kullanıldığına şahit olmadığımız yeni bir isim olan “Bit - Burutaş” adını görmekteyiz. Bu nedenle Tabal adı etrafında, coğrafi bir tanımlama anlaşılmalıdır. Buna karşı Bit Burutaş da ise bir yönetim bölgesi kast edilmiş olmalıdır. Nitekim Kral II. Sargon'un yönetimi altındaki Bit – Burutaş'lı Ambaris'in yönetim bölgesi geçici olarak Hilakku'ya kadar genişletilmiştir.³ Bu yönetim tekniği açısından zor olmalıydı, çünkü Melendiz Dağları ile Toroslar arasındaki oldukça geniş bir alan Assur kaynaklarına göre Tuhana'lı Urballa'nın yönetimi altındadır. Bu iki bölge birbirinden bu sebeple kesin olarak ayrılmıştır. Tabal Kralı Ambaris'in görevden alınması sonucu söz konusu genişleme eski sınırlarına ulaşmış olmalıdır. Bu sayede Bit Burutaş'ın yönetim alanı yeniden bir coğrafi bölge ile sınırlandırılmış olduğunu düşünebiliriz.

² Tezcan 1968,211; Dinçol 1994,126

³ Hawkins 1969, 425

II. Sargon'un oğlu Sanherib'in verileri ise Tabal'in Doğu sınırı hakkındaki Tohma Suyunun ovasında bulunan Tilgarimmu (Gürün ?)'nun Tabal sınırında bir kent olarak tanımlamaktadır. Assarhaddon ve Assurbanipalin verilerine dayanarak, Tabal Krallığının konumu hakkında detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olamamaktadır. Tabal ve bunun doğu sınırında yer alan Milid'li Mugallu'nun krallığı, tek bir yönetim bölgesi altında toplanmış olma olasılığı bulunmaktadır.

II. Sargon'un idaresi altında ise Tabal Bölgesi'nin, Bit - Burutaş yönetim bölgesinden ayrıldığını görmekteyiz. Bu dönemde Assur'un Anadolu'da genel olarak iki problemi bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Midas (Mita) diğeri ise Urartu idi. Ancak bu iki problemi pekiştiren ve birbirine bağlayan yegâne bölge ise Tabal Krallıklarıydı. Nitekim M.Ö. 712 yılında bu ittifak (Urartu - Tabal - Muşki) Assur kuvvetlerini Anadolu'ya çekmiş, Milid ve Kummuh, Assur'lular tarafından ele geçirilmiş ve Tabal bir Assur eyaleti haline getirilmiştir. Bu durumda Urartu da Assur saldırısından payını almıştır.

M.Ö. 709 da ise Midas (Mita) Kimmer tehlikesi yüzünden ağız değiştirerek II. Sargon ile yakınlaşmaya başladığını görüyoruz.⁴ M.Ö. 705 yılında II. Sargon Tabal de öldürülünce, Tabal, Milid, Que ve Hilakku için bu Assur'a karşı bir isyan fırsatı oluşturmuştur. Bu isyanlar ile birlikte Assur kontrolü ve otoritesinin de bölgede sonu gelmiştir. II. Sargon'un oğlu Sanherib ise bu bölgeye birkaç seferden başka bir faaliyette bulunamamıştır. Bu dönem oldukça problemlili ve isyanlı bir dönemdir. Assarhaddon döneminde ise Hilakku ve Tabal bağımsızdır, Milid ise Mugallu idaresindedir. Kimmerlerin varlığı bu devletler için hem bir fırsat hem de tehlike arz etmiştir.⁵

⁴ Saggs 1952, 78

⁵ Grayson 1987, 133

Tabal Krallığı başlığı altına alınması gereken Şinuhtu yöneticileri ile Atuna ve Iştunda yerel krallıkları akla gelmektedir. Yetersiz kaynaklara rağmen Assarhaddon'un idaresi altında benzer bir durum şöyle ifade edilmektedir. Hilakku ve Du'na Tabal'in komşuları olarak sayılmaktadır.

Assurbanipal'in çağdaşı olan Tabal Kralı Mugallu'nun idaresi altında Tabal, Kimmer tehdidi nedeniyle Lydia ve Hilakku ile birlikte Assur himayesi altında kalmıştır. Bu politika Mugallu'nun oğlu I. Ussi döneminde de devam etmiş, ancak bundan sonra vergi ödemesi durdurulmuş ve Kimmerlerle bir antlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşmanın nedenlerini düşünecek olursak; Lydia'lılarla olduğu gibi Assur himayesi altında girmenin gereksizliği de örnek olmuş olmalıdır.

Jeostratejik olarak bölgenin ticaret yollarına baktığımızda, Tabal Krallığının coğrafi önemi anlaşılmaktadır. Niğde, günümüzde olduğu kadar Ortaçağ ve hatta Eski Çağda da önemli ticaret yolları üzerine bulunan bir şehirdi. Maden Vadisi ise Kilikya Kapılarında sadece 40 km kadar kuzeyde bulunmaktaydı. Bu durumda Orta Anadolu'dan Kilikya kapıları sayesinde Kilikya'ya ve Akdeniz kıyıları ile güneye Kuzey Suriye'ye kadar uzanan bir etkinliğe sahipti.⁶

Öncelikle bölge, kuzeyde Küçük Asya ve Kuzey Suriye'yi kontrol eden yollara hâkimdir. Bunlar Gezbel ve Kurubekir güzergâhlarıdır. Aynı zamanda Kilikya Kapılarının kuzey girişi ile Tohma su ve Kızılırmak arasındaki girişi de kontrol etmektedir. Bunun yanı sıra Kızılırmak'ı takip eden önemli rotayı da izler. Ticaret coğrafyası açısından da Tabal'in konumu çok önemlidir. Bölgenin madenleri arasında demir bakır ve gümüş önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu madenler Assur Krallığı içinde hayati önem taşıyan ham maddelerdir. Tabal Krallığı için ise o zamanlarda kendilerine ait çok önemli metal endüstrisi ürünleri olarak avantaj sağlamaktaydılar.

⁶ Ksenophon I,2.21; Aksoy 1987,565,

Batı Anadolu, bakış açısından Odyseia da geçen Kimmerler “Sislerin arkasında kalan uzaklıktaydılar” ve bu nedenle Assurlu’ların dikkatini çekmişlerdir.⁷ Bu konunun çıkış noktası Gomir (ra), Armania steplerinde Kura ve Ataxes arasında olmalıydı. Bunlara karşı I. Rusa M.Ö. 715 yılında ya da 714 yılının ilkbaharında sefer düzenlemiş ve Urmiye gölünün güneybatısında meydana gelen çarpışmada çok kan akmış. Birçok kişi ölmüş ve yenilgiyle sonuçlanmıştır. Ancak I. Rusa’nın iki yıl sonra bile görevde olduğu bilinmektedir.

Phrygia Kralı Midas, boğa kanı içerek intihar etmesi göçebe halkların yanlış anlaşılmış olan bir motifine işaret etmektedir.⁸ Isidoros, kroniğinde Hun’ların savaşta çığlıklarını ve susuzluklarını bastırmak için atların damarlarını açtıklarını bildirmektedir. Buna değer bir örneği de Herodotos’tan öğrenmekteyiz.⁹ Buna göre İskit savaşçıları gelenek olarak savaşta ilk öldürdükleri düşmanın kanını içmekteydiler.

Bu metinlerde İskitler, Kimmerler gibi kana susamış canavarlar olarak betimlenmekteydiler. Urartu kralı Rusa’nın yenilgisinin ardından, İran ve Anadolu’da Kimmer varlığı kabul edilmiştir. Assarhaddon 679 yılında Hubişna da (klasik Kybistra) Kimmerler üzerine çok üstün bir zafer kazanmıştır. Kybistra’nın Ereğli’ye lokalize edilmesi, tıpkı Hupişna’nın Karahüyük’e lokalize edilmesi kadar yanlıştır. Hubişna geleneksel olarak Tuwanuwa kralının elindeydi.

Kral, Bulgarmaden’deki gümüş madeninin elinde tutmaktaydı ve aynı zamanda Hubişna’nın dışında Nahitiya da (Niğde) civarına sahiptiler bu bölge en geç M.Ö. 680 yılına doğru İskitlerle komşu bölge haline gelmiştir. Tuwanuwa kralı Warpalawas, Assur kaynaklarında M.Ö. 710 yılında, Phrygia Vadisindeki Büyük Midas’ın hamisi olarak gözükmektedir. Bu dönemde her ikisi de Urartu ile iyi ilişkiler gütmüşler ve Warpalawas, Toroslar ve civarının konumundan dolayı, Midas

⁷ Homeros, XI, 14

⁸ Strabon III,21

⁹ Herodotos IV,64

tarafında gözükmetedir. Bir dönem için bile olsa Kilikya'yı ele geçirmiş ve geçici bir dönem için Gurgum, Milid ve Atuna'yı son olarak da Fırat Irmağı kenarındaki Karkamış'ı kendi tarafına çekmiş ve böylece Assur sınırı güneydoğuya doğru genişlemiştir. Assur Krallığı ise yeniden harekete geçmek zorunda kalmış ve II. Sargon ile Midas ateşkes yapmak zorunda kalmışlardır. Kral II. Sargon'un 705'deki ölümüyle birlikte Assur krallığının durumu değişmeye başlamıştı. M.Ö. 679 yılında Lyaonia topraklarında Urartu ve Kimmerlerin sahneye çıkması bu nedenle şaşırtıcı değildir. Analistler, Phryg orduları içerisindeki paralı askerlerin rolunu ve Tabal Krallığının durumunu dikkate almışlardır. Buna karşılık 3 koalisyondan bahsetmekte ve Kimmerleri de bundan saymaktadırlar.

Assurlulara göre Kimmerlerin başlarına "Lu" (erkek) Te – uş – pa – a denilmiştir. Bu isim, Urartu hava tanrısı olan Teişeba ' benzemekte ancak bununla Teuşpa'nın bir Kimmerli mi olduğu ya da Kimmerlerin Teuşpa ile kendisine Urartu'lu bir yönetici lider mi seçtikleri belli değildir. Bu belge kült ve kültürel açıdan ilgi çekicidir. Bunlar 715 ve 714 yıllarında Urmiye gölünde Tyanitis'e giderken Urartu topraklarından yalnızca geçmemiş aynı zamanda ilişkiler de kurmuşlardır. Bu bakımdan Erciş'teki Zernakitepe hakkında daha fazla bilgi edinmek gerekmektedir. Burada 400X350 m. Boyutlarında digdörtgen biçimli bir duvar 25X20 ölçülerinde kullanılan taşlar mevcuttur. Yerleşmede, sokaklarda çok az keramik vardır. Bu da buranın tamamlanmadan önce terkedilmiş olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda yakında bulunan Arzak tepesi hakkında da daha çok şey bilmek bu konuda bize ışık tutabilirdi. H. Von der Osten kaynak vermeden; " I. Dünya savaşı sırasında Van Gölü'nün kuzeydoğu ucundaki Varzaktepe de birkaç yüz tane taş sanduka mezar bulunmuştur" der. Bunlar büyük olasılıkla bir kimmer mezarlık alanına ait olabilir. Bu mezarların ağır kapak taşları patlatılmış ve bu nedenle içindeki buluntular hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Tepenin Güney Anadolu göçebe halkından aldığı isim nedeniyle Kimmer'lerin taş sanduka mezarlarıyla ilişkisi net değildir.

Phryg - Tabal ilişkisinin haricinde M.Ö.700'lerin ilk yarısındaki Assarhaddon annalleri Kilikya'daki Kimmer etkilerine işaret etmektedir. M.Ö. 679 da Kimmerler "Uzak" bir yerleşime sahiptiler.¹⁰ Tabal'in "Yakın" yerleşimlerine sahiptiler. Tuşpa'nın Lykaonia ve Akdeniz arasındaki bir bölgedeki konumu, Bolklar Dağlarının uzunluğu ve haşmeti nedeniyle biraz zor gözükmetedir. Assur Kralı Assarhaddon M.Ö. 676 yılında Tyros'u Assur egemenliğine sokmuştur. Bu sayede "Denizlerin Kralları'nın"* ticaretini kısıtlamış ve onları "Daha Güneydeki Limanlara" yönlendirmiştir. Vergiler açısından kısa süren önlemler bu kent devletinin sonunu hazırlamıştır.

Küçük Asya Kilikya, Toros, ve Kıbrıs'ta ve Tarsis /Javan 8. yüzyılın sonu ile birlikte Yunan göçleriyle birlikte fazlaşmıştır. Bunları Tabal, Phrygia, (Mesekh/ Muşki) Togarma ve Rodos takip etmiştir. Bazı araştırmacılar, To(g)harma'yı "Gomer" in oğlu yani Kimmerli "Tugdamme'nin evi" olarak tanımlarlar. Assur kaynaklarında ise bu Kimerli Lygdamis olarak tanımlanan "Dağ Kralı" olarak geçmektedir. Bu nedenle Kimmerlerin merkezini, Kıbrıs, Kilikya, Toros, Phrygia ve Rodos olarak tanımlanan bölgede aramak doğru olur. Togarma'nın adamları atlı bir halktan beklenildiği gibi Tyros'un pazarlarına at ve eşek getirmektedirler.

Bu olay onların bütün bu yolu gittiklerini göstermektedir. Tyros daha çok Kilikyalı yerleşmecilerden alıcılar bulundurmaktaydı. Bunların Tuwanuwa'ya geçmeleri Kral Warpalavas'ın arpa ve şarap tanrısı olan Tarhunzas'ın yanında Hitit hiyeroglifleri ve bir metnin dilindeki çevirisi de görülmektedir. Bu yerel tanrının Fenike yerleşimcilerine olan bağı'nın yansımalarının aynı zamanda Gökbez kabartmalarında bulmak mümkündür. Bu kabartma Warpalavas olarak düşünülmektedir. Ancak bu stelin şeklinden dolayı bir sonraki nesle ait olmalıdır. Yol kenarında yer alan bu tanrı figürü, çerçevesine bunun 3. ve 4. yüzyıla ait Tyros sikkeleri de doğrulamaktadır.

¹⁰ Luckenbill 1926, II 516,530-31 ve 546

* "Fenikeliler"

V – TABAL KRALLIĞININ EKONOMİSİ VE TİCARET FAALİYETLERİ

A – Tabal Krallığı’nın Ticaret Kaynakları:

1 – At yetiştiriciliği

Sikkelerde rastlanmayan, ancak değerli taşlar üzerinde betimlenen atların, Kapadokya’nın ünlü at yetiştiriciliğine işaret ettiği ve “...*hızlı atların babası Argaios...*” şeklinde ifadeleri taşıyan sikkelere rastlanmaktadır. Zira Kapadokya Bölgesi daha sonraki zamanlarda ve Roma İmparatorluğunun bir eyaleti olduğu zamanlarda da vergisinin büyük bir kısmını “at” olarak ödeyen bir eyalettir.

Kaynaklarda at yetiştiriciliği bakımından övgüyle söz edilen Tabal Kralları Assur’a ödediği vergisini büyük bir kısmını gerçekten de sonradan olacağı gibi “at” olarak ödemekteydi.¹

2 – Metal İşçiliği

Assur’a en yakın demir kaynakları Anadolu’da Karkamış’ta bulunmaktaydı. Bu krallık Assur’a vergi olarak bile demir ödemekteydi.

Karkamış, Sam’al, Gurgum, Milid gibi krallıkların yanı sıra Toros Dağlar’ından ve Tabal Bölgesinden zengin demir madenleri elde edilmekteydi. Bu durum III. Salmanassar’ın anallerinde de kayıtlıdır. Isuwa/ Elazığ Bölgesinde de demir cevheri bulunduğu bilinmektedir. Palu’nun hemen doğusunda bulunan bu cevher, Assur’luların oldukça ilgisini çekmiştir.

I. Tiglatpileser’in de bahsettiği Muşku’ların bu madene olan yakınlıkları ve kullanmaları Assur Devletinin dikkatini çekmiş ve bu yüzden Muşkiler yerlerinden sürülmüşlerdir. M.Ö. 12. ve 11. yüzyıllarda Işuwa Bölgesinde Muşki’lerin oturduğu

¹ Luckenbill.1926:-27, 911

anlaşılmıştır. Daha sonra ise Urartu yayılcılığı bu bölgelere kadar uzanmıştır. M.Ö. 9. yüzyılda, Palu civarındaki zengin bakır ve demir yataklarına ulaşmış olan Urartular, M.Ö. 8 yüzyılda bu sebeple Assur ile karşı karşıya gelmiş olmalıydılar.

Malatya – Gürün (Milid – Tilgarimmu) Bölgesi de Assur'lular için ekonomik yönden oldukça önem arz etmekteydi. Zira Assur'un Kammanu eyaletide Kaşku toprakları içinde kalmış olan Divriği'deki demir madenine karşı bir ön karakol durumundaydı. Kaşku Ülkesi doğuda Urartu, batıda Tabal ve Muşki ülkesi arasında bulunmaktaydı. Kammanu eyaleti sayesinde Assur'un, Asia Minor'den büyük oranda demir cevherine sahip olduğu anlaşılmaktadır.²

Tabal Krallığı ve Antitoros bölgesi Bulgarmaden'deki gümüş madenleri ve maden işçiliği ile meşhurdur. Ancak bu bölgenin zenginliği III. Tiglatpileser'e gönderilen hediyelerin zenginliğinden de anlaşılmaktadır. 10 talent altın 1000 talent gümüş olarak verilen bu miktarların yanı sıra II. Sargon'un Muşafir'den yağmaladığı eserlerin arasında da Tabal eserleri önemli bir miktara sahipti. Tabal Krallığının güneybatısında bulunan Que Krallığı (Kilikya) da III. Tiglathpileser'e demir vergisi verenlerdendi.

Bu krallık Assur'a vergi vermeye başladıktan sonra, Kilikya Kapıları ve Seyhan Vadisi boyunca, demir madenlerine ulaşabilmişlerdir. Özellikle Küçük Asya ve Kuzey Suriye'deki en önemli maden yataklarının bulunduğu Faraşa ve Niğde bölgeleri II Sargon'un hükümdarlığı'nın sona ermesiyle, Assur kontrolünden çıkmaya başlamıştır.

² Maxwell – Hyslop 1974: 148 – 150

3 – Tabal Bölgesi Çanak - Çömleği

Demir Çağı’nda bölgede bulunan çanak çömlekleri genel olarak iki başlıkta toplayacak olursak bunlardan birincisi “sade mallar” diğeri ise “boyalı mallar” olarak tanımlanabilir.

Bunlardan çoğu çark yapımı ve kapalı ağızlı kaplardır. Genellikle iyi pişmiştir, ancak ender de olsa bazı renk farklılıkları görülebilmektedir. Renk çeşitlemeleri ise soluk sarı’dan kıvımsı kahverengi’ye kadar bir dağılım göstermektedir.

Tek renkli mallar kum ve kireç ile düzgünleştirilip pürüzsüzleştirilmiştir. Hepsi çark yapımı olup, basit bir kulp ve kenara sahiptir. Dip ise basitçe yuvarlak biçimlidir. İç ve dış kısımdaki rengin bütünlüğünü sağlaması açısından ateş kontrollü olarak tutulmuş olmalıdır. Renkler açık sarı’dan sarı’ya kadar değişim göstermektedir.

Boyalı malların hamuru kum ve kireç karışımıdır. Malların Hemen hepsi çark yapımıdır. Kaplar genellikle açık ağza sahiptir ve kulplu ve kulpsuzdur. Basit yuvarlak dip gibi, düz ya da kalka dipli örnekler de bulunmaktadır. Yüzeyler genellikle iyi perdahlanmış ve geometrik motiflerle bezenmişlerdir. Bunlar arasında düz hatlar ve zig zag’lar öne çıkan bazı bezemelerdir. Pişme de kontrollü yapılmıştır. Renkler de açık sarıdan pembemsi sarıya kadar farklılıklar göstermektedir.³

³ Aksoy 1987, 568

Anadolu'nun orta bölgesi ve güney için demir çağı kaplarını başlıca 4 bölgede incelemek mümkündür.

A) Doğu Konya Bölgesi

B) Afyon – Konya Bölgesi

C) Güneybatı Anadolu Platosu

D) Silifke – Mersin Arası Göksu Vadisi

Konya Bölgesi denildiğinde özellikle Aksaray – Karaman ve Ulukışla üçgeni arasında uzanmaktadır. Bu bölgede boyalı Orta Anadolu Keramiği'nin yapısal özelliklerini taşıyan ve Alişar IV olarak tanımlayabileceğimiz mallar bulunmaktadır. Özellikle Batı Aksaray ile Ereğli arasına özellikle sıkça rastlanmaktadır. Bor ve Kilikya kapıları'nın arasında kalan bölgede de bulunan bu tür keramiklere Karaman taraflarında az rastlanmaktadır.

Bu bölgede görülen “vahşi keçi” modeli ise bize Alişar IV ile oldukça tipik bir modeldir. Aynı zamanda Boğazköy, Kara höyük, Kültepe, Franktin, Göllüdağ ve İvriz bölgeleriyle de yakın benzerlikler göstermektedir.

Ancak Kilikya'nın Demir Çağı keramiği Konya Bölgesi'nde bulunmamıştır. Doğu ile Batı arasındaki en köklü fark, İvriz, Bulgarmaden, Bor ve diğerleri gibi hiyeroglif yazıtların bulunduğu bölge civarlarında Alişar IV olarak niteleyebileceğimiz keramikleri benzer özellikler sergileyen mallar bulunmaktadır.

Kuzey Suriye ile Kızılırmak kavsi arasındaki bölgede bulunan Erken Demir Çağı keramikleri'nin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Genellikle orta Anadolu boyalıları olarak geçen bu tür keramiklerin, erken dönemde geometrik tarzda bazı bezemeleri bünyesinde bulundurması da karakteristik özellikleri arasındadır. Bu

motifler arasında zig - zag' lar, meander motifleri, damalı motifler gibi motifler özellikler batıdan itibaren Kızılırmak kavsı içerisinde kadar görölmekteydi.

Orta Anadolu'ya kadar uzanan Kimmer akınlarının sonucunda M.Ö. I. Binyılın ilk yarısında keramik motiflerinde de birtakım değışimler ve farklılaşmalar görölmüştü. Bunlar arasında iç içe geçen konsantrik daireler ve dalgalı hatlar örnek olarak verilebilir. Gordion'da örnekleri bulunan omuzlarda üçgenlerle bezeli mallar da bu türe örnek olarak gösterilebilir. Bu tür bezemenin Orta Anadolu da görölen bir diğey yansıması da özellikle gölge biçiminde betimlenmiş hayvan figürleridir. Bu tür bezemeler Boğazköy (Büyükkale II) de de rastlanana örneklerdendir. Bunun yanı sıra Alişar IV, Kültepe, Sultanhan ve Topaklı (Tokat – Sivas'ın kuzeyi) ile Niğde yakınlarındaki Tepebağları mevkiinde de bu tür buluntulara sıklıkla rastlanması bize özellikle Kızılırmak'ın doğusunda ve Orta Anadolu Platosunda bu tür “Hayvan Silueti” bezemeli kaplara yoğun olarak rastlandığını göstermektedir. Kululu keramikleri'ne örnek olarak ise siyah kalın krem astarlı şeritli kulplu fincanlar, açık kahverengi astarlı birbirine paralel koyu kahverengi ince ve kalın şeritlerle bezeli, yuvarlak ağızlı iri testiler gibi M.Ö. 8 – 7 yüzyıldan iki örnek oluşturmaktadır.

Kululu, Kültepe dışında kabartmalı ortostad'ların en bol bulunduğı yerleşim yerlerinden biridir. Kululu ve Kültepe'nin birbirine olan yakınlığı bu konuda dikkat çekici bir özellik olmalıdır.⁴

Tell Halaf'ta da bu tür hayvan silüetli motiflerin varlığı bilinmektedir. Karkamış ve Hama'da da hayvan silüeti bulunan örnekler de mevcuttur. Orta Anadolu Platosu'nda bir diğey en yaygın motif ise “ışın” motifidir. Bu her iki motif Batı Anadolu platolarında seyrek. Bu motiflerin yanı sıra “vagon tekerleğı” motifi de yine batıda seyrek görölen ancak orta batı platolarında daha sık devam eden bir süsleme biçimidir.

⁴ Özgüç 1973, 15 - vd

Kap boyama ve bezeme biçimleri de doğu ile batı arasında bazı farklılıklar göstermektedir. Kızılırmak kavsı ve civarında özellikle kapların omuz ve ağız kenarlarına yakın olan kısımlarında yoğun bezeme ve motifler görülmektedir.⁵

Tabal Bölgesi yerleşimlerinden Porsuk'ta bulunan Erken Demirçağı el yapımı keramikleri tek renk ya da kazıma/ bezeme ile süslenmiş mallardır. Bunlar (Kaman, Gordion, Alişar, Boğazköy, Kuşaklı, Eski yapar) gibi merkezlerden gelen keramiklerle yapısal benzerlikler göstermektedir.

Yapılan kazılarda IV. Tabaka'nın yandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Assur kralı III. Salmanassar M.Ö. 837 de buraya yaptığı bir seferde verdiği zararı ve yıkımı da anlatmaktadır : “ *Tunni (Toros) Dağları ile Muli (alabaster) Dağına tırmandım. Ölçüsüz derecede mermer taşıdım. Que ve Tabal ülkesine yürüdüm, onları harabeye çevirdim* ” demektedir.

Keramik'ten de anlaşıldığı üzere M.Ö. 9 yüzyılın sonlarında kısa bir zaman iskân görmüştür. Keramikler Orta Anadolu'daki örmeklerine yakınlık göstermektedir. Boğazköy, Gordion ve Alişar gibi merkezlerle olan benzerlikleri de dikkate alarak bu söylemi yapmak mümkün olmuştur. Keramik de görülen özellikler bir bakıma Phrygia ile olan bağlantısını da ortaya koymaktadır. Bu merkezin Demir Çağı'ndaki tahribatı sonrası nüfusu aynı bölgede en azından bir süre daha kalmış olmalıdır.

Porsuk ve Kilikya bölgeleri Demirçağ boyunca Porsuk M.Ö. 9 veya 8. yüzyıla tarihlenen ve daha çok Akdeniz'e açılan bir konumda olmuş olmalıdır. Bu konumda Tarsus da bulunan malzemelerdeki benzerliklerden de bahsetmek yerinde olur. Bugüne kadar Porsuk'tan ele geçen iki yazıt olduğu düşünülse de aslında yazıtlar tek bir tanedir. Söz konusu yazıt Parahwaras'a ait olup kendisi Porsuk bölgesinin hâkimi olan Masaurhias'ın komutanlarından birisidir.⁶

⁵ Sams 1973, 228 - vd

⁶ Crespin 1999, 62- vd

B – Tabal Krallığı’nın Assur’a Ödediği Vergiler

Antik kaynaklarda at yetiştiriciliği bakımından övgüyle söz edilen Tabal kralları at yanı sıra Anadolu topraklarından çıkan gümüş madenlerinden bir kısmı da vergi olarak Assur Krallığına ödemekteydi.⁷ Zira “**Tunni**” Dağı (Gümüş Dağları – Günümüzde Toros Dağları) olarak geçen bu bölgeler Assur Krallığı’nın ilgi alanındaydı.

Assur vergi listelerinde Tabal’ın 9 kralı arasında 3 isim iyi bilinmektedir. Bunlardan Tuatti, Aşhittu ve Urballa’dır. Listemiz Tuatti le başlayıp Urballa ile bitmektedir.⁸ Listedeki diğer isimler de Anadolulu isimlerdir. Bu isimlere tek tek bakacak olursak:

Tuatti: Bu isme M.Ö. 9 yüzyılda rastlanmaktadır. M.Ö. 8 yüzyılda da varlığına tanıklık edilmektedir.

Hanubuni: Yanlış okunmadığı takdirde bilinen bir isim olarak karşımıza çıkmamaktadır.

Aşhittu: III. Tiglathpileser’in Uşhit(t)i/u olarak ifade ettiği (A)tunu’lu yöneticidir. (A)tu –na –a –a olarak da geçer.

Kalu: bilinen bir isim değildir!

Puli: bu isme başka bir yerde rastlanmamıştır. Sargon’un Nimrud’da ele geçen bir yazıtında ismin aynısına rastlanmışsa da; Toroslar civarında da bu isme rastlanmıştır. Tu –ul-li (III. Salmanassar’ın Kara Taşında), Mu- ul- li ve Hulli gibi isimler.

Hili (Hulli): Bilindiği üzere Tabal Krallığının kukla kralı olarak tanınır. Assur kaynaklarında hiç kimsenin oğlu olarak tanımlanmıştır.

Uluanda: ikinci ve dördüncü işaretler nispeten belli olmamakla beraber, “lu” ya da “ku” olma ihtimalleri vardır. Dördüncü işaret ise “şa” ya da “da” olabilir.

Urbala’a: Bu kuşkusuz Warpalawas’ın farklı bir yazılış biçimidir. “Midas Mektubu”nda da “Ur-BAL-a” olarak geçmektedir. Parpola’nın transkripsiyonuna

⁷ Luckenbill 1926-27,911

⁸ Hawkins 2000, 427

göre Ur-pala-a olarak ifade edilmiştir. III. Tiglatpileser'in yazıtlarında ise "Ur-BAL-la-a" olarak geçmektedir. Assur Kralı III. Tiglathpileser, Urballa yı Tuhana (Tuwanuwa) kralı olarak ifade etmiştir. İsimdeki bu ufak tefek farklılıklar ismin Akkad'ça terminolojide *Urbal'a* ya da *Urbala'a* olarak tercüme edilmesinden kaynaklanabilir. Şimdiye kadar olan farklılıkların şöyle ya da böyle düzenlenmesi fonolojik bir temelden çok Warpalawas adı ile uyum halinde olması için kozmetik bir nedene dayanmasından ileri geldiği düşünülmektedir.⁹

M.Ö. 838 de sadece III. Salmanassar Tabal Kralı Tuatte ve onun oğlu Kiki (Kiakki) ile karşı karşıya gelmişti. Başkentleri Artulu idi. III. Salmanassar, 20 Tabal kralından hediyeler kabul etti ve daha sonra Hubişna Kralı Puhamme üzerine sefere devam etti.¹⁰

M.Ö. 780 yılında Urartu Kralı I.Argiştı. Malatya Bölgesine askeri sefer düzenlediğinde "*Tuate'nin Oğullarının Ülkesi*" olarak ifade etmiştir. Bu ifade şüphesiz Tabal Bölgesini işaret ermekteydi. Tuatte eponim olarak III. Salmanassar'ın çağdaşı olmalıydı.¹¹

Tabal Krallığı ile ilgili bilgi veren Assur kaynakları, III. Tiglatpileser ve II. Sargon zamanında çoğalmıştı. Zira bu yönetimler süresince Assur güçleri Tabal krallıklarıyla en güçlü ilişkilere girdikleri zamana rastlar. III. Tiglatpileser' in tribut veren krallar listesinde Tabal Bölgesindeki krallar aşağıdaki gibi listelenmiştir. Bu listeler M.Ö. 738 yılına tarihlenmektedir.¹²

Tabal'lı Uassurme

Athuna'lı Uşhitti

Tuhana'lı Urballa

Iştunda'lı Tuhamme

Hubişna'lı Uirime

Belki de *Kaşki'li Dadilu*'da Tabal'e ait gösterilebilirdi.

⁹ Hawkins-Postgate 1988, 31 - vd

¹⁰ Smith 1925,24-vd; Hawkins 2000, 427

¹¹ Hawkins 2000, 427

¹² Smith 1925,41

Aynı liste M.Ö. 732 yılında da tekrarlanmıştır. Aynı Tabal’li krallar listede yer almaktadır. Aynı liste Tabal krallarından Uassurme’nin Assur’a vermekle yükümlü olduğu vergiyi aksatması sonucu *Rab – şa – reşi* tarafından tahttan indirilmiş ve yerine Assur tarafından atanan Hulli (Hiç kimsenin oğlu) geçirilmiştir. Bu olay M.Ö. 730’a tarihlenmiştir.¹³

II. Sargon’a verilen daha sonraki bir raporda, büyük ihtimalle Salmanassar V zamanında, Hulli’nin Assur’a götürüldüğüne tanık oluyoruz. Ancak, II. Sargon döneminde Hull’nin yeniden Tabal Kralı olma şerefine eriştirildiğini ve oğlu olan Ambaris’in de Assur’a bağlı kalmasını garantilenmesi için Sargon’un kızıyla evlendirildiğini görmekteyiz, ancak bu evliliğin tam tarihi belli değildir.¹⁴

II. Sargon’un hükümdarlığı sırasında, Tabal ile ilgili olaylar genel olarak Muşki, Mita ile Assur İmparatorluğu’nu karşı karşıya getiren olaylardır. M.Ö. 718 de II. Sargon, Sinuhtu’lu Kiaki’yi itaatsizliği ve Mita ile yaptığı entrika yüzünden tahtından azletti. Sinuhtu’yu da Atuna’lı Kurti’nin yönetimine dâhil etti. Atuna’lı Kurti, III. Tiglatpileser zamanındaki Atuna kralı olan Uşhitti’nin de halefi idi.

M.Ö. 713 de Tabal Kralı Ambaris (Bit- Burutaş) ihanet nedeniyle azledildi ve krallığı bir Asur eyaleti haline getirildi. Aynı kaderi Atuna’lı Kurti de paylaştı ve itaatsiz düşüncelere evsahipliği yapma suçuyla krallığından azledildi.¹⁵

II. Sargon’un Kilikya’daki valisine gönderdiği bir mektupta; Muşki’li Mita’nın ilerleyişinden ve Tabal’de yaptığı faaliyetlerden söz etmektedir. Mektubun tarihlemesi M.Ö. 710 – 709 yıllarına ait olmalıdır. II. Sargon mektubunda “*Tabal’in Bütün kralları*” olarak bahsetmekte ve Assur ile şimdiki yeni müttefikleri olan Muşki’lerin arasında sıkıştıklarından söz etmektedir. Mektupta geçen tek Tabal Kral ismi ise Urballa’dır ve büyük ihtimalle III. Tiglatpileser zamanında adı geçen kral ile

¹³ Hawkins 2000, 427

¹⁴ Luckenbill 1927, 55 - vd

¹⁵ Saggs 1952; Smith,54

aynı kral olması muhtemeldir. Atuna ve Iştunda yöneticileri, ya da kralları Bit Burutaş'daki bu insanların bağımsızlıklarının sona erdiğini ifade etmektedir.

Ne var ki, II. Sargon bu mektubu yazdıktan bir müddet sonra Tabal Bölgesinde Kimmerlerle yaptığı bir savaşta hayatını kaybedecektir. Bu tarihten sonra Tabal'in Assur egemenliğinden çıktığını biliyoruz. II. Sargon'un oğlu ve halefi olan Sanherib ise seferlerinde Que ve Til- Garimmu'dan daha ileri gidememiştir. Daha sonra kral olan Assarhaddon ise Hubuşna (Kybistra) bölgesinde Kimmerlere karşı savaş vermiş ancak Milid Bölgesi'nin elinden çıkmasına engel olamamıştır.¹⁶ Assurbanipal, o dönem Assur Krallığı'nın içine düştüğü sıkıntılar sebebiyle Tabal'li Mugallu ve Hilakku'lu sandasarme ile diplomatik ilişkilere girme yolunu seçmiştir. Mugallu Kimmerlere karşı Lydia kralı Gyges'i de desteklemiştir.

III. Tiglathpileser ve II. Sargon'a ait dökümanlar genel olarak bize aşağıdaki Tabal krallarını ve tarihlerini vermiştir.

Tabal (Bit Burutaş): Uassurme (738 – 730); Hulli (730 - ?); Ambaris (? – 713)

Tuhana: Urbala'a (738 – 710)

Atuna :Uşhitti (738 – 732); Kurti (718 -713); isimsiz (710)

Iştundi :Tuhamme (738 -732); isimsiz (710)

Hubuşna :Uirime (738 – 732)

Şinuhtu : Kiakki (718)

Bu listedeki isimler Tabal'li Krallar, ya da onların vasalları olan isimlerdir. Bu isimlerden en iyi bilineni ve elbetteki en önemli olanları *Uassurme* ve *Urballa*) dır, ya da daha bilinen isimleriyle *Wasusarmas* ve *Warpalawas*. Kralların babaları olan Tuwatis ve Sarnuwanis de bilinen önemli krallardandır ve III. Tiglathpileser dönemine kadar uzanan bir geçmişleri vardır. Keşfedilen bir stelde ise Warpalawas'ın oğlu Muwaharnas (Asurca Mugallu) nun da adı geçmektedir. Tuwanuwa Kralı olarak anılan Warpalawas (Tyana)'nın adı Bor, İvriz ve

¹⁶ StrabonXII.538.7; Ramsay 1960,377

Bulgarmaden yazıtlarında da geçmektedir. Bu kral Kilikya kapılarını da kontrol eden bir otoriteye sahiptir. Wasusarmas ve onun babası Tuwatis krallıklarını isimlendirmemiş fakat “Büyük kral, kahraman” unvanını zikrederek hegemonyalarının büyüklüğünü ifade etmişlerdir. Keza vasallarına ait yazıtlar da şöyle sıralanabilir:

Kululu

Çiftlik

Sultanhan

Kayseri

Nevşehir yakınlarındaki:

Topada

Suvasa

Bu durumdan hareketle Kululu’nun başkent olduğu çıkarımı da yapılabilir.¹⁷

Daha aşağı derecedeki krallar ise büyük ihtimalle şehirleri yönetiyorlardı. Bunlara örnek olarak Kiakki ya da Kiakias verilebilir modern Aksaray ili yakınlarındaki Şinuhtu kentinin yöneticisi durumundaydı. Kurti ise Bohça yazıtında adı geçen Kurtis’ten başkası olmamalıdır. Ancak, Atuna şehri ile Bohça yazıtının yeri birbiriyle örtüşmemektedir. Diğer yandan Sipis isimli bilinmeyen bir kral da Karaburun yazıtında geçmektedir.

Ancak diğer isimlere bakacak olursak: Kalu, Puli, Hili gibi genellikle Anadolu’lu kökenli olduklarını görmekteyiz. Başta da belirttiğimiz gibi *Urballa* ve *Tuatti* bize asıl ipucunu veren isimlerdir. Nitekim Urballa = Warpalawas minimum M.Ö. 738 – 710 yılları arasında hüküm sürmüştür. Bu Tarihler arasına Tuatti’yi yerleştirmek zordur. Warpalawas’ın hüküm sürdüğü bu yıllar arasında kendisine bağlı krallar olarak Wasusarmas (M.Ö. 738 -730), Hulli ve Ambaris’i sayabiliriz. Wasusarmas’ın babası Tuatti (Tuwatis)’in ise tarihleme olarak 738 den öncesini

¹⁷ Hawkins – Postgate 1988, 39

gösterebiliriz. Aynı zamanda Wasusarmas'ın oğlunun adı da Tuatti idi. III. Tiglathpileser yönetiminde Hulli'nin başa getirildiği Tabal Krallığında başka bir Tuatti'nin adına rastlanmamaktadır. Bunula beraber Ambaris'in de doğrudan Hulli ile bir hanedanlık bağı olduğunu bilememekteyiz.¹⁸

M.Ö. 738 de Atuna kralı olan Ushitti'nin yerine, II. Sargon'un idaresi altına Kurti getirilmiştir. III. Tiglathpileser'in, Urartu Kralı II. Sarduri'yi M.Ö. 745 yılında Arpad'da yenerek Assur Krallığı'nın gücünü Fırat Irmağı'nın batısında kurmasının ardından, Tabal kralları Assur'a vergi göndermeye mecbur olmuştur.

¹⁸ Hawkins - Postgate 1988, 31 - vd

VI - DOĞU – BATI İLİŞKİLERİNDE TABAL BÖLGESİ’NİN KONUMU VE ÖNEMİ

Ticari ilişkilerin gelişimi için kaçınılmaz olan barış ortamının egemen olduğu M.Ö. 8. yüzyılda, doğudan batıya doğru önemli ölçüde bir mal akımının başladığı anlaşılmaktadır. Bu ticaret furyasında elbette hangi güzergâhların kullanıldığı sorusu da akla gelmektedir. Bu yollardan en kısa olanı Kafkasya – Kuzeybatı İran, Doğu Anadolu ve Urartu Krallığı üzerinden Karadeniz kıyılarındaki Trapezos (Trabzon) limanı aracılığıyla batıya mal göndermiş olduğu bilinmektedir.¹ Bu durumda Urartu kralları olan Menua, I. Arğişti, II. Sarduri, M.Ö. 8. yüzyılın ortalarında Mannai ülkesinden Erzurum üzerinden geçerek Trapezos limanına ulaşmışlardır. Böylelikle de batı dünyasıyla ilişki içerisine girmişlerdir.²

Doğu’nun geleneklerini Greklere ithal edenlerin Fenikeliler olduğunu düşünülmektedir. Zira gerçekte Levant kıyılarından sadece Fenike şehirlerinin kendine has bir yapısı ve tarzı vardır. Yunanlılara göre Fenike denen bölgede yaşayan ve Kenan dilinin dışında da Arami bir dil konuşan ve Kuzey Suriye’yi içine alan bir coğrafi bölgeyi işaret etmekteydi

Suriye’nin kuzey kesimi Eski Çağ’dan bu yana çiviyazısı’nın etkisi altındaydı. Buna rağmen Fenike’nin kıyı şehirleri ise Mısır’ın etkisi altında bulunmaktaydı. Bu durumda akla kültür transferinin Mısır ögeli olduğu gelmektedir. Bütün bu bağlantıların ardından aslında Suriye’nin, Küçük Asya, Mısır ve Mezopotamya arasında bir köprü konumunda olduğunu görmekteyiz. Buna uygun olarak da karışık kültürlerin burada geliştiği sonucunu çıkarabiliriz.

¹ Barnett 1984,314–321;Belli – Kayaoğlu 2002, 4; Belli 2004, 40

² Sevin 1999, 113

Hitit Krallığının yıkılmasından bir süre sonra, M.Ö. 1200'lerde Suriye deniz kavimlerinin göçlerine sahne olmuştur. Özellikle Levant bölgesindeki şehirler ve Ugarit bunlardan oldukça fazla etkilenmişse de yeterince kanıt elde edilememiştir. Kargamış gibi bazı geç Hitit devletleri bu şartlar altında da varlıklarını sürdürebilmeyi başaramışlardır. Suriye Devleti ve tüccarları bir yandan ticaret yapırlarken bir yandan da sanatçılara refakat etmekteydiler. M. Ö. 10 – 8. yüzyıllar arası doğu ile batı arasında ne askeri, ne de politik bir ilişki mevcuttu.

M.Ö. 8 yüzyıla tarihlenen Tuwanuwa kralı Warpalawas / Urpalla'nın İvriz'deki kabartmasında Hitit hiyeroglif dilinin yanı sıra, Fenike dilinin de kullanılmış olduğunu görüyoruz. Warpalavas Assur krallarının yıllıklarına göre III. Tiglatpileser ile II. Sargon döneminde yaşamış bir Tabal kralıydı. Bu dönemde Tabal topraklarında Fenike dilinin konuşulması, bir *Lingua Franca** olma ihtimalini düşündürmektedir. Daha yakın bir dönemde Kilikya'da bulunan bir başka yazıt ise yerel yöneticilerden olan Manzimis ve Asulparna'nın isimlerini taşımaktadırlar. Ancak metin Fenike dilindedir ve resmi bir konumda bu dilin kullanıldığını açıklamaktadır. Yazıtın tarihi M.Ö. 7 yüzyıla tarihlenmektedir. Bu da bize hala bu tarihlerde bile Fenike dilinin kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra Kilikya'da ele geçen altı adet mühür, M.Ö. 8 yüzyıl sonuna tarihlenmekte ve tipik Anadolu isimleri taşımaktadır. Bunlar Fenike ve Arami yazıtları şeklindedir. Bu bölgede Luwice – Aramca ve sürpriz bir şekilde Fenikece'nin de bulunması dil ailesi açısından ilginçtir.

Doğu ile batı arasındaki kültürel etkileşim M.Ö. 8. yüzyılda sadece Fenikeliler' den daha fazla şey ifade ediyor olmalıdır.³

* Lingua Franca: Uluslar arası kabul edilen resmi anlaşma dili, günümüzde kabul gören İngilizce gibi.

³ Rolling 1992, 93-vd.

M.Ö. 8. yüzyılda batı dünyası tarihindeki en önemli değişimlerden biri olan antik Yunan dünyasının karanlık çağdan çıkması ve Grek alfabesinin gelişimi ve doğu dünyasıyla girilen sıkı ticari ilişkilerin başlangıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

M.Ö. 8 yüzyılda doğu dünyasından Yunanistan'a gelen en başlıca eserlerden bir tanesi "siren" veya "boğa başlı" kanatlı eklemeleri olan bir kazandır. Bu kazanın yerel zanaatkârlar tarafından ihtiyaçlara göre yapıp doğu tarzı süslemelerle bezenmiş örnekleri de bulunmaktadır.

Bu tür siren eklemelere sahip kazanların bazı örnekleri Delphi ve Kıbrıs'taki Salamis'de ele geçmiştir. Yapılan çalışmalara göre corpus'ta toplam 88 adet sirenli kazan bulunmaktadır.⁴ Bu eserler köken olarak Kuzey Suriye olabilir.

Bazı araştırmalara göre de kökeni Urartu olmalıdır. Ancak tartışıldığı üzere bu Sirenlerin gelişmesinde Urartu belki de daha az bir rol oynamış olabilir. Bilindiği üzere bu kazanlar Kuzey Suriye'deki merkezlerde satılmaktaydılar.⁵ Ne var ki Urartu topraklarından ele geçen siren başlıklı kazanlar kuzeybatı İran'dan da ele geçmişlerdir. Buna karşın söz konusu kazanların İran'a da muhtemelen ithal yollardan geldiği düşünülmektedir.⁶ Bir takım görüşlere göre Urartuların Kuzey Suriye merkezlerini ele geçirip buradan bu tür eserleri ihraç ettiği görüşü savunulsa da, bu kesin değildir. Zira Urartular Malatya bölgesinden daha güneye inmemişlerdir. Buna göre hiçbir Kuzey Suriye merkezi Urartularca ele geçirilmemiş olmalıdır.

Bazı araştırmacılara göre ise kazanların kökenleri için Kuzey Suriye / Hamat ihtimalinden ziyade bu eserlerin Tabal ya da Phrygia belki de Urartu kökenli olması ağır basmaktadır.⁷ Aksi görüş ise Kuzey Suriye ve Urartu'yu elimine ederek doğu Anadolu kökenini kabul etmiştir.⁸

⁴ Hermann 1966,

⁵ Ezekiel XXXL, VI

⁶ Amandry 1969, 798/ 1978,5; Riemschneider 1965, 105 - vd

⁷ Waffler 1983, 192

⁸ Carlmyer 1973,130;1975,254 n. 1298

Assur işçiliği olduğuna inanılan sirenlerin, iki örneğinden birisi de British Museum da bulunurken diğeri Kopenhag'dadır. Bunlardan Londra'da olanının toplu yüz şekli ve göğüs biçiminin özellikleriyle Assur'dan gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Kopenhag'deki ise baş ve sakalı ile birlikte kanatları ile de ayırım göstermektedir. Ellerin pozisyonu ise kazanın kenarlarını tutar bir vaziyettir. Bu siren hakkındaki bazı görüşler, Assur ya da Urartu olduklarını iddia etseler de eserlerin kuzey Suriye kökenli olmaları daha muhtemel gözükmeyle birlikte Assur etkilerine maruz kaldığı da açıktır.

Kanatlı boğa figürlü kazanlar: bu konudaki örnekler genel olarak Urartu ve Yakın Doğu olarak iki grupta karşımıza çıkmaktadır. Urartu grubuna dâhil olan şu ana kadar 13 adet kazılardan ortaya çıkarılmıştır. Urartu toprakları dışında hiçbir boğa başlı kazan örneği ele geçmemiştir.

Pek çok farklı müzede bulunan bu tür eserlere ait farklı sayıdaki boğa başları ve bunların ait olabilecekleri kazanların elde olması gerçeğini de göz önüne getirmektedir. Yeterince kazı yapılamamasının bir sonucu olarak Phrygia ve kuzey Suriye dışında başka üretim merkezlerinin de olabileceği akla gelmektedir. Buna örnek olarak Orta Anadolu gösterilebilir. Bu konuda aklımıza Tabal Krallıkları gelmektedir.

Sonuç olarak Kopenhag'da bulunan kazan bir Kuzey Suriye eseri ya da bir Yakındoğu kazanı olabilir. Aynı şekilde Gordion 4 no'lu megaronda da bulunan kazan aynı özelliklere sahiptir. Fakat baş, kanat ve kuyruk kısımları aynı atölyede yapılmamıştır. Bu haliyle Urartu olmayan kazanlara (Boğa başlı) bir örnek olmakla beraber, Ön Asya'ya aittir. Yunanlılar ise “boğa başlı” kazan yapan diğeri bir ekoldür. Ancak bunlar taklit kazanlardır ve orijinaleri örnek alınarak yapılmış eserlerdir. Yakındoğu'ya ait bu örnekler nerden gelmiş olabilirdi? Bu konuya ait bazı görüşler, Phrygia, Urartu veya Kuzey Suriye olduğu gibi bazıları da Urartu olmayan bir Doğu Anadolu bölgesini işaret etmekteydi Anadolu'nun doğusu ise büyük ihtimalle Tabal Bölgesi olmalıdır.

Bu stilin genel olarak 8. ve 7. yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğini biliyoruz. Urartu boğa eklentileri için bu mevcuttur. Urartu Kralı I. Argişti dönemine ait bir örnek de Alishar'dan ele geçirilmiştir ve M.Ö. 780 yıllarına tarihlenmiştir. Urartu Kralı I. Rusa tarafından inşa ettirilen Toprakkale'de yapılan kazılarda bulunan ve M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen kazan, Urartu kazanlarına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kuzey Suriye örneklerine gelince Tell Rıfat'a gelen örneklerin tarihlemesi M.Ö. 9 – 7 yüzyıllar arasındadır. Sözgelimi Gordion Tümülüs "W" deki kazan Yakındoğu'da M.Ö. 8. yüzyılda imal edilmiştir. Bununla beraber diğer buluntular (Gordion – İsrail – Urartu – Kuzey Suriye) sürekli üretimin varlığını ve yüzyılın sonuna kadar kullanıldığını hatta daha sonra da var olduğunu ispat etmiştir. Belki de Kuzey Suriye, sirenlerin ve boğa başlı kazanların kaynağını teşkil etmekteydi. Kuzey Suriye metal eser ve fildişi işçiliği de bu dönem yaygındı.

II. Sargon döneminde Kuzey Suriye şehirlerinin tahrip edilmesi sonucu (M.Ö. 720 Hamat, 717 Kargamış, 712 Malatya) yerel atölyeleri de etkilemiş ve bu malların yayılmasında etken teşkil etmiştir.

Yakındoğu kazanları batıda bilinen örnekleriyle aynı işlevselliğe sahiptirler. Gordion'da siren ve boğa başlı kazanlar hem mezarlarda hem de akropolde bulunmuştur. Bu durumda kazanlar dini seremonilerde kullanılmış olmalıdır veya ölümden sonraki yeni hayatta kullanılmak üzere yapılmışlardır. Urartu'da bulunan kemerler I. Rusa'nın başkenti Toprakkale'de Haldi Tapınağının yıkıntıları içinde bulunmuşlardır.

II. Sargon'un, söz konusu kazanlara benzeyen törensel kazanların benzerlerini kutsal Muşaşir / Ardini şehrini yağmalarken ele geçirdiğini de Assur kabartmalarından tespit etmek mümkündür. Bu mallar ganimet listesinde de zikredilmiştir fakat kazanlardaki eklentiler hakkında bir bilgi verilmemiştir. Sadece kazanların varlığından bahsedilmiş olsa bile tapınakta yer aldıklarından dolayı bunların belli bir

öneme haiz oldukları açıktır.⁹ Bugüne değin Urartu'nun diğer bütün üçayaklı kazanları mezarlardan elde edilmişlerdir. Özellikle Altıntepe ve Guschi ve Alishar dan da ele geçenler vardır. Ayrıca boğa başlı kazanların hem kutsal alanlarda, hem de mezarlarda konumlandırıldığını bilmekteyiz. Oysa Kuzey Suriye, Zincirli Tell Rif'at ve Ain Gev (İsrail) de ele geçen kazanların daha çok Gordion'daki gibi günlük kullanımlarına ilişkin kanıtlar daha fazladır. Yani kutsal, ya da dini konumlarına ilişkin bir işlevselliği görülememiştir.

Kuzey – Güney/ Orta Anadolu bağlamında kazanların deniz yolu ile geldiği düşünülmektedir. Geldikleri kıyılar da Levanten kıyılarıdır. Phrygia üzerinden Yunanistan'a giden yol da bu sistemin bir parçası durumundaydı. Ancak deniz yolu yerine bu yolun kullanılması ise limanların bir şekilde kapalı olması durumunda gerçekleşecek bir ihtimal olmalıydı.

Ancak bu kazanların kullanımı normal ve günlük hayat yerine dini ve nitelikli bir konumda olmuş olmalıydı çünkü bu eserlerin işçiliği usta bir zanaatkârlık istiyordu. Aynı zamanda bu kazanlar “güç” ün sembolü ve seviye yükseltmenin göstergesi olmuşlardır. “Siren”, ya da “boğa başlı” kazanların bir statü sembolü olduğu ve bu stillerinin belli bir zümreye ait olduğu düşüncesi akla gelmektedir.

Kuzey Suriye Krallıklarının ekonomik organizasyonu komşularıyla ilgili ve atölyeleri yeterince bilinmemektedir. Ancak yine de atölyelerin, eyalet ya da devletin kontrolünde tam bağımsız olmadığını biliyoruz. Yani bildiğimiz kadarıyla yakınoğu'da krali düzeyde hediye alıp vermenin tarihi eskiçağda çok köklü bir geçmişe sahiptir. Bu da atölyeler üzerinde krali yönetimin belli bir baskısını ve gözetimini getirir. Buna göre Gordion'da krali merkezlerde bulunan kazanlar Kuzey Suriye devletleri de Gordion'un bir diplomatik ilişkisinin sonucu olabilir.

⁹ Van Loon 1966,72

Bundan ziyade Yunan veya Fenike gemilerinin bu malları batıya neden ve nasıl naklettiği konusunda bir bilgimiz yoktur. Acaba ticaret mi hediye mi yoksa sadece bağış mı ya da onlara kimin sahip olduğu, gemiye yüklenme aşamasında kime ait olduğu bilinmemekle beraber; bunların Grekler tarafından satın alınmış olduğu, ya da Ön Asyalıların bunları batıya taşımış oldukları da yeterince veriye sahip değiliz.

Kuzey Suriye’de bunu yapabilecek en yakın devlet Karkamış gibi gözükmekteyse de Tabal de bunların arasında olmalıdır. Bir takım görüşlere göre de Fenikeli işçiler Girit ve Atinada çalışmaktaydılar. Bunlar göçmen olan zanaatkârlardı. Bu olayın M.Ö. 9 ve 8. yüzyıllarda gerçekleştiği varsayılmaktadır. Bazı görüşlere göre, II. Sargon’un Kuzey Suriye isyanını bastırıp bölgedeki şehri vergiye bağlaması sonucu bulundukları yeri terk ederek Girit gibi batı topraklarına kaçmışlardır.

Fenikelilerin ve Doğu Suriyelilerin Girit’teki varlığını kabul etmekle beraber Girit’teki M.Ö. 7. yüzyıl ölü gömme adetleri ile Karkamış yakınlarındaki Aftari ve Yunus’takiler birbirlerine benzemektedir.

Bu araştırmalardan hiçbirisi Yunanistan’daki kazanların varlığını açıklayamamakta birlikte, boğa başlı olanların Yunanistan da mı yapıldığı, yoksa doğudan mı geldiği ya da doğudan gelen ve Yunanistan’da yaşayanlar tarafından mı yapıldığı tartışmalıdır. Ancak şu bir gerçek ki Yakındoğu da sanatçılar gönüllü olarak ya da zorlamayla yerlerini değiştirmişlerdir. Bu da bir kısım zanaatkârın Yunanistan’dan gelip mallarını burada yapmalarını destekleyebilir.

M.Ö. 711 de II. Sargon – Urartu ve Muşki sınırına sefer yaptı ve bir sonraki yıl da Que valisi eliyle Kuzey komşusu Muşki kalelerini ve kentlerini tahrip ettiğini anlıyoruz. M.Ö. 709 yılında Que Valisine gönderilen bir mektuba göre, Que Valisi, Urartu’ya 14 kişiden oluşan bir heyet göndermiştir. Bu durumu haber alan Midas, Assur’a bilgi vererek durumu ispiyonlamıştır. Böyle bir dönemlik ya da gammazlama yapmasının altındaki en büyük nedenlerden birisi de Assur’da bulunan Phrygia’lı (Muşki’li) esirleri geri almak olabilir miydi?

Sonuç olarak, Assur M.Ö. 705 yılından itibaren Tabal Bölgesi üzerindeki emellerini bırakmak zorunda kalmıştır. Nitekim bu tarihten sonra da Assur kayıtlarında Muşki ve Midas Hakkında bir bilgi yoktur. Bu konu ile ilgili arkeolojik materyal olmasına rağmen konu oldukça muğlâktır. Sanat ve kültür örneklemeleri ile gözler önüne çıkan bu özellik ancak hediye değişimi gibi politik olayların varlığı sayesinde var olabilmektedir.

II. Sargon’un başkenti Khorsabad’da kendisine vergi veren birçok elçi’nin kabartma resmi bulunmaktadır. Bu kabartmalarda fibula tasvirleri de dikkate değer. Bu tür ornament’lerden anlaşılabileceği üzere söz konusu kabartmalarda yer alan elçiler, Midas’ın Assur’a gönderdikleri heyet’e ait olmalıdırlar. Zira bu tarihten önceki Assur yazıtlarında Phrygia’lıların kendilerine baş eğmedikleri yazılıydı. Sarayın diğer duvarındaki ikinci grup tribut verenler ise Phrygia’lılardan farklı bir giyinişe sahip durumdaydılar.

Diğer bir tasvir edilen grup ise 3. grup olarak adlandırabileceğimiz ve 1. ve 2. gruptan daha farklı özellikler gösteren bir gruptur. Bunlar ellerinde aslan başlı situlalar tutar halde resmedilmişlerdir. Bu tür situlalar Assur’da kullanıldığı gibi, koçbaşı ve boğa başlı örnekleri de Phrygia başkenti Gordion’da ele geçmiştir. Söz konusu buluntuların Gordion’a dışardan geldiği düşünülmektedir. Tıpkı Gordion’daki “MM” tümülüsündeki iki geniş kazanın Kuzey Suriye’den ithal olması gibi.¹⁰

¹⁰ Muscarella 1987, 149-vd.

Bu tür “aslan başlı” situlalar Malatya bölgesinden Kuzey Suriye ve İran’daki Hasanlu’dan da ele geçirilmiştir. Batıdaki örneklerine ise Samos’ta, Urartu’daki örneklerine ise Bastam’da rastlanılmıştır. Buradaki asıl soru bu hediyelerin Assur’a nasıl ulaştığıdır. M.Ö. 709 yıllarında, bir ticaret ya da hediye alışverişi mümkün olabilir miydi? Bu eserler zaten Assur’da tanınmış eserlerdi. Asurlular vergi alırlarken ne isterlerse ve ne beklerlerse onu almaktaydılar. (Altın, Gümüş, Kalay, vb) üstelik bunlar da vergi veren ülkelerin kendi üretimi olmak zorunda da değildir.

VII– TABAL DİNİ

Tabal Krallıklarında itibar gören önemli tanrıların başında kuşkusuz “Tarkhun” ya da “Tarkhunzas” adıyla bildiğimiz Fırtına ya da Hava Tanrısı gelmektedir. Tabal Krallıklarından biri olan Tuwanuwa’nın Kralı olan Warpalawas’ın İvriz Kabartmasında bu tanrı ile muhteşem tasvirlerinden biri görülebilmektedir. Bunun yanı sıra Keşlik Steli’nde de aynı tanrı’nın betimlemesini görmekteyiz. Keşlik Steli’nin sivri başlığında toplam 8 boynuzu mevcuttur, bunların 4’ü önde 4’ü arkada bulunur. Tanrı Tarhun, badem gözlü, iri burunlu, dikdörtgen sakallı, saçları omuz hizasında ve başının arka tarafında toplanmış bir şekilde betimlenmiştir.

Geç Hitit ve Aramlaşmış (Assur stili) bir üslupla yapılmış bu kabartmanın giysileri ise genel olarak daha önce de görülen kalıplara uyum göstermekte ve kısa etek, ucu yukarı kıvrılmış çarık benzeri bir biçime sahip ayakkabıları bulunmaktadır. Elinde ve belinde bereketi sembolize eden üzüm salkımları bulunmakta ve sağ elinde bir asma çubuğunu da tutmaktadır. Sol kolunda ise bir başak demeti, sapları aşağıya kadar uzanır bir halde tasvir edilmiştir. Arka kısmı düzeltilmiş olan stelin kitabesi tamamlanamamıştır.

Tarihleme olarak Tuwanuwa kralı Warpalawas dönemine ait olduğu düşünülen bu stel, oldukça sarp ve ulaşılması zor olan bir noktaya dikilmiş olup bu civara yakın bir yerleşme yerinin varlığı’na işaret ediyor olan bu eser halen Niğde Müzesindedir.¹

¹ Sezer 1974, 134

Aynı Hava Tanrısına ait bir diğ er eser de Kemerhisar (Tyana) bucağına bağılı G  kbez K  y   sınırları içerisinde bulunmuştur. Kaya kabartmasındaki tanrı, sola doğıru hareket eder biçiminde tasvir edilmişt ir. Őapkası ponponlu ve yuvarlak hatlara sahiptir. Muhtemel boynuzları belirgin değıildir. Havaya kaldırdığı kollarından sol elinde bir Őimşek demeti, sağı elinde ise bir savaş baltası tutar halde tasvir edilmişt ir. Baş ve ayakları profilden olduğı halde belden yukarısı cepheden tasvir edilmişt ir. Bu tarz ile tıpkı antik Mısır fresklerindeki üsluba benzer bir biçime sahiptir. Ayağında ucu kıvrık olmayan bir tür ayakkabı bulunmaktadır. Dizlerine kadar inen kemerli ve yakasız bir kısa kollu tunik giymiş haldedir. Saçları topuz biçiminde ve sakalları düz tasvir edilmişt ir. Tanrı kabartmasının sol tarafında dört üzüm salkımı bulunan bir asma dalı bulunmaktadır. Yarım bırakıldığı düşünülen kabartmanın Tuwnuwa kralı Warpalawas ailesine ait olabileceğı d ş n lmekteyse de daha erken bir döneme ait olma olasılığı da bulunmaktadır. Kabartmada g r len tanrı ideogramı ve balta ile Őimşek demeti tasvirleri tam olarak tamamlanamamış izlenimi doğıurmaktadır.²

Granit taşından ve oldukça ağır bir stel olan bu stelin  n yüzünün alt kısmında tanrının iki bereket sembol   bulunmaktadır. Sağıda sapları aşağı doğıru sarkmış buğıday başakları ve solda yaprakları üzerinde bulunduğı halde betimlenmiş üzüm salkımları görülmektedir. Hava Tanrısının kendisi ise üzerinde topuz ya da pon pon tabir edebileceğimiz bir başlık giymiş haldedir.

Niğıde Steli'nin saçları omuzlarına kadar sarkar bir halde ve bukleli sık bir sakala sahip bulunmaktadır. Saçaklı bir tunik ve geniş bir kemer takar bir vaziyettedir. Sivri uçlu bir çarık giymiş olduğı sol  n ayağı, ileri vaziyette adım atar şekilde tasvir edilmişt ir.

² Faydalı 1974: 135- vd

Tanrı Tarhun olduğu kesin olan bu tanrı kabartmasının elinde yıldırım demeti, çifte balta, savaşı temsil etmekte diğerk yandan yukarıda saydığımız nebatlar ise bereket ve bolluğu temsil etmektedirler. Genellikler hava tanrısının bu iki grubu da sembolize eden öğeleri beraberinde taşıyan betimlemeleri nadir görülür. Zira bu stel’de “*bereket*” ile “*fırtına*” sembolleri bir arada tasvir edilmiştir.

Bu stelin tarihini, yazıtta geçen Warpalawa (Urballa) adı sayesinde M.Ö. 8. yüzyılın ortalarına yerleştirme şansımız vardır. Nitekim Warpalawa, Tuwanuwa (Tyana) Kralı olup, Assur Kralı III. Tiglatpileser döneminde yaşamış bir şahsiyettir. Bu tarihler de en erken M.Ö. 745 – 727 yıllarına denk düşmektedir. Aynı kralın ismi, İvriz (1–2), Andaval, Bolkarmaden ve Bor yazıtlarında da geçtiğinden kendisi ve soyundan aynı ismi taşıyan idarecilerin uzun bir süre aynı coğrafi bölgenin hükümdarlığını yapmış olmaları anlaşılmaktadır.³

Tabal olarak ileri sürülen bu toprakları biçimlendiren bir diğerk unsur da bölgedeki yazıtlarda tanrı ve şahıs adlarında “*Sarma*” isminin oldukça sık geçmesidir. Tanrı Sarma’nın kendisi, Tanrı Arma – Sarma ve Velu Sarma adlı iki kral, Suvasa’da prens... Sarma, Erkilet yazıtında Huha-Sarma (III. Tiglatpileser yazıtında Ua-Sarma?)...Huri Şarumma’nın* bu alanda önemli bir yere sahip olması da ismin yaygınlığı konusunda önemlidir. Hurri Şarumma bir tanrı adyken, “*Sarma*”nın kahraman anlamına gelmesi birbirleriyle ilintili olduğunu açıklamaktadır.

Yukarı Kilikya (Tabal) ve Aşağı Kilikya (Hilakku) da “*Sanda Kültü*” uygulanmaktaydı. Daha sonraları da bu bölgede “*Herakles Kültü*” ile özdeşleşecek olan “*Sanda Kültü*”. Hititler zamanında, Kizzuwatna şehirlerinde (Kilikya ve Kommogene) bir ritüele sahip olmuştur. Sanda betimlemelerinde, genellikle “üzüm salkımlarıyla” tasvir edilmiştir. Bu tür bir betimlemeye İvriz kaya kabartmasında da rastlanmaktadır. Ancak İvriz’deki Tanrı Tarhun yani “*Muzaffer Olan*” anlamına gelen yazıtı güneyde Suriye’ de Ba’al karakterine bürünmüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Adana Müzesinde bulunan ve M.Ö. 8 yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir

³ Kalaç 1979: 239 -vd

* Hititlerde Fırtına Tanrısı

Geç – Hitit Hava Tanrısı heykeli, iki boğanın çektiği bir arabanın üzerinde ayakta durur vaziyette tasvir edilmiş ve üzerinde hem Fenike dilinde hem de Hitit iyeroglifli yazıt işlenmiştir. Heykeldeki saç sakal ve elbisede Assur etkileri görülmektedir. Bu eser genel yapı olarak Ba'al karakterinde olan Tanrı Tarkhun biçimine diğer bir örnek olarak gösterilebilir.⁴

Tanrı Sanda'da Tabal Bölgesi'nde tapınım gören ve Luwi panteonunda önemli bir yere sahip bir tanrıdır "Fırtına tanrısı" olarak itibar gören Sanda, hemen hemen Tarhun ile aynı role sahip gözükmemektedir.⁵ Tanrı Sanda, Kululu yazıtında bir "yeraltı dünyası tanrısı ve ölüm tanrısıdır". Bu konuda Mezopotamya tanrılarından Erra / Nergal ve Grek Tanrısı olan Herakles de benzer ortak özelliklere sahip olması açısından anılmaya değer tanrılardır.⁶

Luvace'de ise Tarhund'un Tanrı Teşub yerine Hurri Tanrısı Kusuh'un yerine "Armas" ya da "Armes" olarak gözüken Luvi tanrısı "Arma"nın geçmesi de bu rollerin yaygın olarak kabul görmesindendir.⁷

Phryg'lerin istilası ve bütün yıkıcı etkilerinin, Tyanitis, Tabal ve Kammanu bölgelerinin sınırında durmuş olduğunu düşünürsek, bunda etkili olan etmenlerin başta geleni büyük ihtimalle coğrafi şartların ve Toros Dağlarının çizdiği doğal sınır ve belki de dağ kavimlerinin gerilla savaşı yaparak Phryg ordusunu püskürtmesi ya da uzak tutmayı başarabilmesi olarak düşünebiliriz.

Kuzeyde Çalapverdi ve batıda Karadağ yazıtları, aslında Tabal hâkimiyeti'nin Phryg ülkesi içlerine ne denli girdiğini göstermek açısından olukça bariz birer örnektir. Niğde'nin 40 km kuzeybatısındaki Göllüdağ yerleşimi Tabal'e ait olmakla birlikte, yapısal benzerlik açısından Kuzeyde Yozgat'ın 38 km güneydoğusunda bulunan Kerkenezdağ yerleşimini akla getirmektedir.

⁴ İpek-Tosun-Tekoğlu 1998, 174 – vb

⁵ Cate 1965, 125 -vd

⁶ Dalley 1985, 75

⁷ Landsberger 1948,19

Tabal Bölgesinde, Krallıkların birer Geç – Hitit krallığı olması dolayısıyla Hittite saygı ve tapınım görmüş Tanrıların panteonda bulunduklarını görmekteyiz. Bununla beraber, Yerli kültün başlıca örneği Argaios (Erciyes) kultüdür. Bu bağlamda, hem bir baş tanrı hem de yemin tanrısı konumunda olan Argaios, Hititler ve daha sonraki zamanlarda Persler tarafından oldukça önemli bir dini figür haline getirilmişlerdir. Nitekim zirvenin birkaç metre aşağısında insan eli ile yapılmış olan bir tünel bu dağın kutsiyeti ve burada yapılan törenlerin varlığı konusunda iyi bir delil oluşturmaktadır.

Bu vesileyle Hititlerde kültü bilinen **Hargas** dağı ile Grekçede “**Beyaz Parıltılı Dağ**” anlamına gelen Argaios’un aynı dağ olduğu konusunda ortaya atılan görüşler tatmin edicidir.⁸ Erciyes Dağının kendisine ait bir külte sahip oluşuna dair bir diğer kanıt ise doruktan birkaç metre aşağıda 15 m. uzunluğunda insan eli ile yapılmış bir tüneldir. Zira bu yükseklikte bir tünelin herhangi bir gereksinim için yapılmış olabileceğini düşünmek çok güçtür.⁹ Bütün bu özellikleriyle Hititlerin “**Yemin Tanrısı**” listelerinde adı geçmektedir. Ayrıca Roma İmparatoru Septimus Alexander sikkesinde, dağın yanında görülen tasvirde ilkel bir tanrı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰

Erciyes volkanik özelliğiyle Pers döneminde Perslerin inancı “**Ateş kültü**” için de Kapadokya’da uygun bir zemin oluşturmuştur. Dağın “**kutsallık**” kazanmasındaki en önemli özellikleri olan yüksekliği (3916), Zirvelerinin karla kaplı olması gibi unsurlarının yanı sıra volkanik bir dağ olmasının da önemi fevkalade büyüktür.¹¹

⁸ Bossert 1964, 135 vd. – Baydur 1994, 73

⁹ Weiss 1985, 40, Bittel 1952: 26, Baydur 1994,74; Baydur 1970, 123; Güler 1995, 22

¹⁰ Baydur:1970, 124

¹¹ Şengör 1992, 42 vd.

Perslerin yerleşim alanı olarak Kapadokya'yı tercih etmelerinin belki de en büyük sebeplerinden birisi de Zerdüştlük ve “*Ateş Kültü*” biçimindeki dinsel inançlarından kaynaklanmaktaydı. Bu bakımdan Volkanik Erciyes Dağı bölgesi bu kült için en uygun yerlerden biri olmalıydı.

Magus (ateş yakıcı) adı verilen pek çok İranlı rahip de bu bölgeye yerleşmişti. Modern Kayseri İli'nin doğusunda bir ilçe olan Bünyan çevresinde bulunmuş bir Ateş Sunağı üzerinde olasılıkla bu rahiplerin kabartmaları gözükmemektedir. Grek yazarları Pers kutsal alanlarına “*Pirhétée*” Ateş kültü rahipleri'ne de “*Pirhée*” yani “*Ateş Yakıcı*” demişlerdir.¹² Rahipler, bu bölgede kendi geleneklerine Hristiyanlığın yükselişinden sonra da bağlı kalmışlardır.

Hellenistik ve Roma dönemlerinde bölgede basılan sikkelerde betimlenen Erciyes figürü oldukça karakteristiktir. Ancak Erciyes ile birlikte görülen simgelerin çeşitliliği Argaios kültünü belirli ve tek bir tanrıya bağlamanın doğru olamayacağını da göstermektedir. Sikkelerde rastlanmayan ancak değerli taşlarda görülebilen atların, Kapadokya'nın ünlü at yetiştiriciliğine delalet ettiği ve “*...hızlı atların babası Argaios...*” şeklinde ifadesine rastlanmaktadır.¹³

Tabal Topraklarında Ana Tanrıça Kubaba (Kybele) özel bir konuma sahip durumdadır. Belki de en eski ve uzun soluklu tapınım gören tanrıça bu olmalıdır. Hitit hiyerogliflerinin verdiği bilgilere göre Ana Tanrıça'nın kültü Tabal ile Tuwanuva (Tyanitis) içine almaktadır.¹⁴ Anatanrıça kültü ile ilintili olarak “Ma” kültürü de Kapadokya da varlığını göstermektedir.¹⁵ Argaios (Erciyes) ile beraber görülen simgelerin çeşitliliğine bakarak bu kültü tek bir tanrıya bağlamanın doğru olmayacağı kabul edilebilir.¹⁶ Erciyes'in betimleniş biçimleri arasında yıldız, ay, ve kartal gibi gerek güç sembolize eden hayvan tasvirleri gerekse gök cisimleri kullanılmıştır. Bu tür göksel karakterler zamana göre Zeus, Helios, Serapis gibi

¹² Ateş 1996, 57

¹³ Claudian, V.31

¹⁴ Landsberger 1948, 31

¹⁵ Baydur 1970, 116

¹⁶ Baydur 1994, 77

tanrıları da içine alan simgesel betimlemeler olduğu kadar, doğu tanrılarından Mitra'yı da içine aldığını kabul edebiliriz.¹⁷ Serapis kültünün varlığı konusunda her ne kadar elimizde yazılı kaynak bulunmasa da Roma imparatorluğu zamanında basılmış olan özellikle Septimus Severus ve Severus Alexander sikkelerinde görülen Serapis elinde Argaios'u agalma olarak tutmaktadır.¹⁸

Tabal Bölgesinde tapınım bakımından ana tanrıça Kubaba (Kybele) özel bir mevkiye sahiptir en uzun ve en köklü ana tanrıça inancının bu topraklardaki temsilcisi olan Kubaba, Geç Hitit Krallıklarında tapınım gören en güçlü dinsel motiflerden birisidir.¹⁹

Bütün bu sonuçlara göre Erciyes'in (Argaios) kutsallığının su götürmez olduğunu ve bu kutsallığı değişik kültürlerin ve kültlerin etkisi ile de yüzlerce yıldır koruduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

¹⁷ Weiss 1985,45- vd

¹⁸ Güler 1995,

¹⁹ Landsberger 1948, 31

VIII- TABAL SANATI

Tabal taş sanat eserlerinin en yoğun olarak rastlandığı bölge, Kültepe'nin 48 km kuzeydoğusunda bulunan eski Kululu, Ulusu Vadisine hâkim bir tepede kurulmuştur. Yerleşimin modern adı Kuloğlu'dur, ancak halk arasında Kululu olduğu gibi, "Kaletepe" ve "Eskikale" olarak da anılmaktadır. Bu yerleşme aynı zamanda eski doğu - batı yani Sivas – Kayseri yolunu da kontrol altında tutmaktadır.

Kululu heykellerinin, Geç Hitit sanatının en geç dönemine ait olduğu ve Arami sanatının etkisi altında olduğu tipolojik özelliklerine bakılarak anlaşılabilir. Bu durumda Sakçagözü, Maraş ve Arslantepe heykelleriyle büyük bir benzerlik içine bulunmaktadır. Bu benzerlik dönemin şartları içerisinde Arami kültürüne çok yakın bulunmanın getirdiği bir etkileşim ile birlikte olabildiği gibi, Assur devletinin özellikle M.Ö. 8. yüzyıl içerisinde Tabal ile olan ilişkileriyle de artmış olmalıdır.

Tabal Bölgesinin en doğu sınırı, bilindiği kadarıyla Til-garimmu'ya kadar uzanmaktadır. Assur saldırılarının da çoğu Tabal üzerine özellikler Milid ve Tilgarimmu yönünden gerçekleştirilmiştir.¹

Ambaris'in, Urartu ve Muşki'ile yaptığı ittifak Assur'u karşısına almasına sebep olmuştur, II. Sargon'un hâkimiyetinin 9. yılında Tabal üzerine yürümüş ve bu ülkeyi tahrip ederek Maraş (Gurgum) eyaletine bağlamıştır. Bu dönemde Kummuh – Kammanu ve Milid krallıkları da bir çatı altında birleştirilmiş ve Assur'un Anadolu Politikasına uygun olarak yeni bir düzenlemeye gidilmişti. Bu dönemde özellikler Arami etkisi ve Assur plastik sanatlarındaki belli başlı betimlemeler Tabal işçiliğine yansımış olmalıydı.²

¹ Landsberger 1948, 120, Kalaç 1962, 30

² Akurgal 1961, 301

Kululu'da M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısında da varlığını korumuş olan keramik ve madeni eserlerin dışında çok sayıda Hitit Hiyeroglifli yazıt parçası da Kululu'dan elde edilen bir diğer arkeolojik malzemedir. Öyle ki belki de Tabal'ın en çok yazıt bulunan yerleşim yeri denebilir.

Tabal Krallıklarında çok sayıda bulunan fibulalar bu toprakların aynı zamanda Phryg kültür ve etkisi altında da olduğunun bir göstergesidir. Özellikle İvriz kabartması ve Bor Stelindeki Warpalawas'ın giysisindeki işleme ve süsleme özelliklerinde de görüleceği üzere Phryg giyim tarzı ve öğelerinden bolca görmek mümkündür. Özellikle doğuya has olan üçgen biçimli fibulaların başka örnekleri de Alishar, Sultanhanı ve Boğazköy gibi merkezlerden elde edilmişlerdir. Bu biçimin yanı sıra alışık olduğumuz Phryg fibulalarına da Tabal Topraklarında rastlanılmaktadır. İki ülkenin politik geçmişi de bunun sebebinin ortaya açıkça koymaktadır.³

Kululu'da çok sayıda tahrip edilmiş ve yarım kalmış heykel parçaları ve işlenmiş taşlar mevcuttur. Bunların arasında Assur akınlarıyla zarar görmüş Geç - Hitit Dönemi heykel ve yazıt parçaları da bulunmaktadır. Köylüler bu çok sayıda parçanın bir kısmını modern yapılarda kullanmak üzere devşirmişler bir kısmını da müzeye teslim etmişlerdir.

Bu yerleşmede bulunan keramikler genelde Phryg keramiği olarak adlandırılrsa da, gerçekte "Orta Anadolu Boyalı" çanak çömleğine en güzel örnekleri oluşturmaktadır. Bu mallar, Geç – Hitit Dönemine ait en karakteristik eserlerdir.

³ Özgüç 1973, 8- vd

Yörede mevcut heykel ve işlenmiş taşların büyük çoğunluğu bazalt, bir kısmı kireçtaşı ve daha az bir bölümü de andezit'ten imal edilmişlerdir. İşlenmiş taşlar arasında, heykel başları, gövde parçaları, süslü elbise parçaları, tanrı veya kral heykelleri bulunduğu gibi; bazalt ve kireçtaşı sfenks başları da mevcuttur. Bunlar, büyük olasılıkla kentin kapılarını koruyan sfenkslere ait olmalıdırlar. Bu yerleşim yeri, Karkamış'tan sonra en fazla Hitit hiyeroglifli eser bulunan bir yerleşmedir. Bazı parçalar adeta bir hayvan gövdesinden koparılmışçasına süsleme ve işlemlere sahiptir.

Kululu tanrı, kral ve hayvan işlenme bakımından belki de Anadolu'nun en büyük ikinci taş işleme ocağına sahip merkezidir. Bu eserler Geç - Hitit üslubu yani M.Ö. 8 yüzyılın sonlarına tarihlendirilmiş ve yoğun Assur ve Arami etkilerini taşıyıcı biçimde imal edilmişlerdir. Burada ele geçen yazıtlardan bölgede hüküm sürmüş üç prensin isimleri öğrenilmektedir. Tabal Ülkesinin büyük kralı Wasusarma (Uassurme), Tuwatis'in büyük oğludur. Ruwas ise Tuwatis'in vazalidir. Panunis ve Ialis'in kimin vasalı olduğu tam olarak açık değildir. Ancak bu prenslerin de M.Ö. 8 yüzyıl hükümdarlarından oldukları anlaşılmaktadır.⁴

III. Salmanassar'ın M.Ö. 9 yüzyılda Tabal'e yaptığı seferde basettiği 24 adet krallıktan birisi de Kültepe olmalıdır. Taş işleme ve heykeller üzerinde iki farklı safhanın karakteristik etkileri saptanmıştır bunlardan birincisi Geç - Hitit etkileri ile olan süsleme tarzı diğeri ise M.Ö. 9 yüzyılın ortasında saha sonraya yani Assurlu'ların bu bölgede etkilerini arttırdıkları bir döneme denk gelmektedir.

⁴ Özgüç 1973, 615-vd.

Tabal Sanatı'nın hiç kuşkusuz en nadide örnekleri, meşhur metal işçiliklerini örneklendirdikleri madeni kaplarıdır. Bu eserler Tüm Ön Asya dünyası içerisinde haklı bir üne kavuşmuş eserlerdir. Eski Ahit bu konuda şu ifadeleri içermektedir:

EZEKIEL 27:13

“ Yavan, Meshech ve Tubal tüccardı, onlar pazarda pirinc kaplar ve insanlar satardı...”

Tabal topraklarındaki zengin bakır madenlerinin işletilmesi ile elde ettiği bakır kap ve kazanları Filistin pazarlarında satılmaktaydı.

Urartu'nun kutsal kenti Muşasir/ Ardini tapınağında bile bu eserlere rastlanmıştır. Assur Kralı II. Sargon, Urartu ve Anadolu'ya yaptığı 8. seferi sırasında bu tapınağı yağmalamış ve yağma listesinde özellikle Tabal'ın kaplarını ve altın kulplu eserleri özellikle belirtmiştir.⁵

Batı'da bazı merkezlerde bulunan metal eserler ve kazanların da Tabal Ülkesindeki zanaatkârlar tarafından yapılmış olabileceği ihtimali de son zamanlarda üzerinde tartışılan bir görüş halindedir.

⁵ Mayer 1983, 105; Aro 1998, 281; Belli 2004,53

IX- TABAL - MUŞKİ İLİŞKİSİ

Eski Ahit'te “Meshech” olarak anılan Muşkiler, Tabal (Tubal) ile birlikte Japeth'in (Yafes) soyundan gelmiştir.¹ Tabal ve Muşki'nin Tüccar oldukları ve insan ile pirinç eşya sattıkları da bilinmektedir.²

Muşki ve Tabal'ın isimlerinin sıkça ve beraberce anılması bize bu iki halkın komşu ya da birbirlerine çok yakın olduklarını ifade eder. Zira Eski Ahit, bu iki topluluktan yani Tabal'lı ve Muşki'li prenslerden bahsederken sert ifadeler kullanmıştır.³

Muşki'ler (Phryg), Assur kralı I. Tiglatpileser tarafından bahsedilmekte ve 5 kralın idaresi altında olan büyük bir orduya sahip olduklarından bahsedilmektedir. Nitekim I. Tiglathpileser bu orduyu mağlup etmiştir. Muşki'lerin Alzi ve Purulumzi'yi işgal ettikleri ve Yukarı Dicle civarında bulunduklarından da bahsedilmiştir.⁴ M.Ö. 12. yüzyılın ortalarından beri “Alzi” de oturduklarını bildirilen Muşkilerin de Elazığ yöresine Hint Avrupalı göçlerin olduğu sırada ayrı bir kol olarak Transkafkasya'dan yani kuzeyden indiği düşünülmektedir.⁵

I. Tiglatpileser'in Kutmuhu'yu istilası sırasında gündeme getirdiğinde. “20 000 Muşku ve 5 kralı 50 yıl boyunca Alzu ve Prulumzu'yu ellerinde tuttu” denmektedir. Alzu/ Alzi bugün Elazığ yöresiyle özdeşleşmektedir. Buna göre Muşkiler, M.Ö. 2 binyılın sonunda Elazığ civarında bulunmuş olmalıdırlar. Muşki'lerin nereden geldikleri sorusuna tam bir yanıt bulmak oldukça güç olmasına rağmen. Muşki'li Mita Phryg Kralı Midas ile özdeşleştirilmiş ve genel kanıya ve kaynaklara göre; Çanakkale Boğazını diğer Trakyalı kabilelerle geçerek Anadolu'ya girmiş oldukları düşünülmektedir. Yaklaşık olarak M.Ö. 1200 lerden itibaren Uzak /

¹ Genesis 10:2; Chronicles 1:5

² Ezeziel 27:13

³ Ezeziel 32:26; 38:2; 38:3; 39:1

⁴ Landsberger:1948,22.

⁵ Sevin 1998, 56

Doğu Anadolu'ya ve Güney Doğu Anadolu'ya uzanmışlardır. Muşki'lerin keramik izleri Transkafkasya'da, Karmir Blur'da, Şeytandağı Mezarlarında bulunduğu ileri sürülmektedir.

Bu izler M.Ö. I. binyılda Erzurum yakınlarında mevcuttur. Kuzey İranda da takip edilmektedir. Geoy Tepe buna güzel bir örnektir. Son olarak da bu tür keramikler Van Dilkaya höyüğünde bulunmuştur. Torosların güneyinde de Tillo höyükte karşımıza çıkan buluntularla bütün bu keramiklerin orijininin Transkafkasya olması mümkündür.

Kuzeybatı İran'a M.Ö. 1350 - 1300 yılları arasında, Hint Avrupalı kavimlerin göçleri sırasında, Bu yeni kültürlerin yeşermesi bölgesel olarak Doğu Anadolu'yu da etkilemiş olmalıdır. Gri mallar olarak Muş ovası ve Kertenkele (Gumgumok tepesi) de bulunmuş olduğu rapor edilmiştir. Bu kayıtlara göre kuzey doğu İranı etkileyen Hint – Avrupa göçleri, Doğu Anadolu'yu da bir çapta orada etkilemiş olmalıdır. M.Ö. 12. yüzyılın 2. yarısında Elazığ bölgesinde yaşayan grup ve M.Ö 9 yüzyılda Fırat civarında bulunan grup orta Anadolu'daki Phryglerle özdeşleşmiş olsalar bile, M.Ö. 8 yüzyılda Tabal ve Que bölgesinde Mita önderliğinde gelişmişlerdir. Zira doğudan gelen Kimmer ve Urartu baskısı ile daha batıya itilmiş olmalıydılar. Aksi halde asimile olmak durumunda kalacakları açıktır.⁶

Phryg'lerin tarih sahnesine çıkışları M.Ö. 8 yüzyılın başlarından öteye gidemeyeceği için, Phryg'leri M.Ö 12. yüzyılda Elazığ, M.Ö. 9 yüzyılda da Yukarı Dicle bölgesinde karşımıza çıkan Muşkilere'le eşit gösterebilecek hiçbir inandırıcı kanıta sahip değiliz. Buna karşılık Assur belgelerine göre, M.Ö. 8. yüzyılın 2. yarısında batıda Tabal Ülkesi ve civarı ile Que Bölgesinin kuzeyinde ortaya çıkan. Mita önderliğindeki Muşki'leri, bir yandan Urartu diğer yandan da Assur baskısıyla batıya doğru göç etmiş ve bu yeni kültürü özümsemiş olan bir Muşki grubu, yani doğu Muşki'li olarak benimsemek akla daha yakın gözükmektedir.⁷

⁶ Sevin 1991, 96-vd.

⁷ Sevin 1988, 56

Mita ile Muşki hakkında çağdaş tarihi referanslar veren metinler Assur kralı II. Sargon zamanında yoğun halde bulunmaktadır. Belgelerde adı geçen Mita ismi de Grek kaynaklarındaki Midas ile özdeşleştirilmekte ve bu durumda Muşki de büyük Phrygia ile bir tutulmaktaydı.

Phrygia ve Muşki tanımlaması antik kaynakların hiçbir yerinde betimlendirilmemiştir. Grekler büyük olasılıkla M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllarda Muşki'leri Pontic Moschoi'lerle ve Tibaren'leri Tabal'in geri kalanları olarak tanımlamışlardır.⁸

Midas ile ilgili bilinen ilk referans M.Ö. 717 de, Assur Kralı II. Sargon'un 5. yılında Karkamış Prensi Pisiris ile yaptığı antlaşma ve müttefik olan Midas'ın adıyla karşımıza çıkmaktadır. Belgelere göre böyle bir durum karşısında II. Sargon Karkamış'a saldırmış ve hatta bazı Muşki şehirlerini de Midas'ın elinden almıştır. Bu sırada Que eyaleti Assur'a bağlıdır. M.Ö. 714 – 713 yıllarında bilinen Urartu – Muşki ittifakı ise Assur'a karşı gerçekleşmiştir. Bu ittifaka Tabal'li Ambaris'in de dâhil olmasıyla Assur'a karşı olan tehdit büyümüştür. Bu bölge özellik Midas'ın müttefiki Tuwana (Tyana) Kralı Warpalavas (Urpalla)'ın da bulunduğu bir merkezdir.

Assur kaynaklarına göre Muşki'li Mita'nın Que eyaletine saldırdığını düşünecek olursak Muşki askeri gücünün en azından bir dönem Tabal Toprakları içerisinde bulunmuş olduğu çıkarımına ulaşabiliriz. Bu belki de iki ülke arasındaki politik ve ekonomik antlaşmanın bir sonucu ya da saldırmazlık antlaşmasının bir maddesi gereğince gerçekleşmiş olabilirdi.

⁸ Mellink 1965, 319; Herodotos III,94-VII,78; Ksenophon V, 5 /2–3

SONUÇ

Sonuç olarak, Tabal Krallıkları, M.Ö. I.binyılın ilk yarısında, Orta Anadolu Bölgesinde askeri güç olarak bir denge unsuru olmuş ve ekonomik ve ticari olarak bölgenin en önemli politik yapılarından birini oluşturmuştur.

Tabal Krallıklarının bağımsız küçük krallıklardan oluşmuş bir “konfederasyon” biçiminde olduğunu tarihi kaynakların bize verdiği detaylardan ve bölgedeki Tabal’li kralların diktirdiği steller’den anlamaktayız. Böyle bir krallıklar topluluğunun bir ortak başkenti olması düşüncesi bu zamana kadar pek çok bilim adamının zihnini meşgul etmişse de bu konuda henüz net bir sonuca varılamamıştır.

Başkent adayları arasında Kululu, Kültepe ve Aksaray (Şinuhtu) gibi merkezlerin adı geçmekteyse de bunlar ancak kendi yerel krallıklarının başkenti olma potansiyeline sahip gözükmektedirler. Bu durumda daha büyük ve güçlü krallıklara bağlı vasal olan daha küçük krallıklar da bölgede yer almaktadır.

Söz konusu şartlarda, Tabal Topraklarında yer alan irili ufaklı her krallığın tanıyacağı ve tabi olacağı bir merkezi başkent olma düşüncesi pratikte akla yakın gelmemektedir. Üstelik böyle bir başkentte oturan kral, diğer krallıkların iç işlerine ya da politiktik ve ekonomik yapılarına nasıl ve ne ölçüde müdahale edebilir sorusu da buna bağlı olarak akla gelmektedir.

Bugüne kadar oldukça az araştırma yapılan Tabal Krallıklarının güney ve güneybatı sınırı dahi kesin bir çizgiye oturtulamamıştır. Ancak kısa bir dönem süresince Hilakku topraklarını da hâkimiyetleri altına aldıkların bilmekteyiz.

Tabal Krallıklarının günümüz tarih ve arkeolojisine yapacakları en büyük katkı bu bölgede ve birbirine karışmış olan doğu-batı sanatı ve halklarının lokalizasyonu ve tanımı anlamında olacaktır.

Bu konuda daha kapsamlı bilgilere ulaşmak için söz konusu bölgede ivedi olarak ve özellikle Tabal Krallıklarını hedef alan bir dizi yüzey araştırması ve bunun sonuçlarına göre arkeolojik kazı yapılması gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A – ANTİK KAYNAKLAR

CLAUDIAN, (ing. çev. M. Platnauer) Londra, 1922

KİTAB - I MUKADDES, (Türkçe Çev. Kitab – Mukaddes Şirketi) , İstanbul, 1997.

HOMEROS,
Odyseia, (Türkçe Çev. A.Erhat – A. Kadir, Can Yayınları) İstanbul, 1988

KSENOPHON
Anabasis, (Türkçe Çev. T. Gökçöl, Sosyal Yayınları), İstanbul, 1998

STRABON
Geographica, Coğrafya, Anadolu XII, XIII, XIV. Kitaplar, (Cev. A. Pekman), İstanbul, 1987.

PTOLEMAIOS
Geographia, (Çev. C. Müller), Lipsiae, 1843.

B - MODERN KAYNAKLAR

ALBENDA,P., (1974), “Grapevines in Ashurbanipal’s Garden”, **BASOR 215**, 5 -17.

AKSOY, B., (1987), “ The Bolkardağ Mining District”, **T.T. Kong XXXIV. Assyriologi Kong.**, 565 – 572.

AKURGAL, E., (1956), “Chronologie Der Phrygischen Kunst”, **Anatolica IV**, 115 – 121.

- AKURGAL, E., (1961)., **Die Kunst Anatoliens**, Berlin, 220 – 324.
- _____, (1962)., “The Early Period and the Golden Age of Ionia”, **AJA** 66, 369 -379.
- _____, (1949), **Spaethethitische Bildkunst**, Ankara, 23.
- ALKIM, U. B., (1958), “Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi”, **Belleten** XXII, 61 – 71.
- ARIK, R.O., (1936), “Göllüdağ Hafriyatı”, **T.T.A.E.D III**, 15 – 30
- ARO,S., (1998), **Tabal, Zur Geschichte und Materiellen Kultur des Zentralanatolischen Hochplateaus von 1200 bis 600 v. Chr.**, Helsinki.
- ASTOUR,M.C.,(1976), “Ezekiel’s Prophecy of Gog and The Cuthean Legend of Naram-Sin” **JBL** 95/4, 567 – 579.
- ASTOUR,M.C., (1979), “The Arena of Tiglath-pileser III’s Campaigne Against Sarduri II, (743) B.C” **Assur** 2, 73- vdd.
- ATEŞ,M., (1996), **Kapadokya’nın Başkenti Nevşehir**, Kültür Bakanlığı.Y. İstanbul
- AULOCK, V.H.,(1980), **Münzen und Stadte Phrygians Teil I –II**, Tübingen.

- BAHAR, H., (1999), **Demirçağında Konya ve Çevresi**, Konya.
- BARNETT,R.D.,(1948), “Early Greek And Oriental Ivories”, **JHS 68**, 1 – 25.
- BARNETT,R.D.,(1975), “Phrygia and the People of Anatolia in Iron Age”, **CAH II/2**, 417 – 447.
- _____, (1984), “Urartu”,**CAH III**,314-321
- BAYDUR, N., (1970), **Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İÜEDFY, İstanbul.
- _____,(1994), **Anadolu’daki Kutsal Dağ ve Tanrılar**, Graphis, İstanbul.
- _____, (1987), "Erciyesin Eski Çağlarda Kayseri Halkının İnançlarındaki Yeri",**I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Tebliğleri**, Kayseri.
- BELLİ, O., (1987), “Van Gölü’nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya için Önemi”, **T.T. Kong XXXIV. Assyriologi Kong.**,305 – 313.
- BELLİ,O – KAYAOĞLU,G.,(2002), **Trabzon’da Türk Bakırcılık Sanatının Tarihsel Gelişimi**, ASVY, İstanbul

- _____, (2004), **Anadolu’da Kalay ve Bronzun Tarihçesi**, Akmed, İstanbul.
- BIERL.,(1976), “ A Second Hittite Relief in Ivriz”, **JNES** 35/2, 115-126.
- BİLGİÇ, E., (1943) “Kapadokya Tabletlerine Göre Anadolu Kavimleri Üzerinde Araştırmalar”, **DTFC II**, 33 – 43.
- BİLGİ, Ö., (2004), “**Iron Age**” , Anadolu Dökümün Beşiği, İstanbul.
- BING,D.J., (1971), “ Tarsus: A Forgotten Colony of Lindos”, **JNES** 30/2, 99-109.
- BITTLE, K.,(1956), “Kapadokya’da Bulunan Bir Ateş Sunağı”, **T.A.D VI**, 35 -42.
- BIRMINGHAM. J.M., (1961), The Overland Route Across Anatolia In the Eight and Seventh Centuries B.C., **AS** 11, 185 – vd.
- BOARDMAN, J., (1961), “Ionian Bronze Belts”, **Anatolia VI**, 78 – 89.
- BOSSERT, Th. H., (1956), “Anadolu’nun Yazı Tarihine Ait Yeni Buluntular”, **T.T. Kong. V**, 62 – 71.

- BONATZ, D., (2000), **Das Syro – Hethitische Grabdenkmal**, Mainz.
- BRING, J., (1969), **A History of Cilicia During The Assyrian Period**, An Arbor, Michigan.
- BROWN, P.J., (1971), “Peace Symbolism in Ancient Military Vocabulary”, **Vetus Testamentum** 21/1, 1-23.
- BUDGE, W., (2001), **The History of Esarhaddon, Son of Sennacherib, King of Assyria 681-668 B.C.**, Routledge, New York.
- BURY, J.B – S.A. – F.E. COCK (1976), “The Assyrian Empire”, **CAH III**, 1 – 61.
- CAMERON, G.G., (1950), “The Annals of Shalmeneser III King of Assyria :A New Text” **Sumer**, VI/1, 6- 26.
- CATE, T.H., (1965), **The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period**, Laiden
- CRESPIN, S.A., (1999), “Between Phrygia and Cilicia: The Porsuk Area at the Beginning of the Iron Ages”, **AS 49, Anatolian Iron Ages IV**, 61 – 76.
- ÇINAROĞLU, A., (1986), “M.Ö. I. Binde Keşlik Yaylası ve Civarı” **T.T. Kong IX /1**, s. 323 – 331, Lev. 127 – 139.

- _____, (1987), “Tepebağları Kazısında Demir Devri”, **T.T. Kong VIII**, 216 – 218.
- ÇİLİNGİROĞLU, A., (1984)., **Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkiler**, İzmir.
- DALLEY, S., (1985), “Foreign Chariotry and Cavalry in the Armies of Tiglathpileser III And Sargon II”, **Iraq XLVII**, 31 – 48.
- _____, (1999), “Sennacherib and Tarsus”, **AS, 49, An. Iron Ages IV**, 73 – 80.
- DELAPORTE, L., (1932 – 34), “Malatya : Ceramique du Hittite Recent”, **RHA2, M.19**, no:9.
- DHORME, E., (1934), “Ou en Est Le Dechiffrement des Hieroglyphes Hittites”, **Syria XVI**, 341 – 367.
- DİNÇOL, B., (1994), “New Archaeological and Epigraphical Finds from Ivriş : A Preliminary Report”, **Tel Aviv, Vol: 21. no:1**, 117 – 128.
- DÖRNER, K., (1999), **Nemrud Dağı’nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları**, T.T.K.Y, Ankara.
- EDMONDS, A.G., (2002), **Anatolia and Its Biblical Visionaries**, Arkeoloji ve Sanat. Y İstanbul.

- ELAT, M., (1983), “The Iron Export From Uzal (Ezekiel XXVIII 19)”, **Vetus Testamentum**, **33/3**, 323 – 330.
- ERDEM, S., (1969), Kayseri Müzesindeki Bazı Yeni Buluntular I. Hitit Hiyeroglifli Eserler”, **Althenaeum** **47**, 93 – vd.
- FAYDALI, E., (1974), “Gökbez Kaya Kabartması”, **Anatolia** **XVIII**, 135 – 136.
- FORBİGER, A., (1844), “Cappadocia”, **Handbuch der Alten Geographie**, 291 – 314.
- FRANKFORD, H., (1970), **The Art and Architecture of the Ancient Orient**, Yale Univ. Press. New Heaven.
- GADD, J.C – HAMMOND, N.G.L – SOLBERGER, E, (1982), “History of Middle East and the Aegean Region 1380 – 1000 B.C”, **CAH II/2**.
- GADD. J. C., (1954), “Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud”, **Iraq** **16**, 180.
- GARELLI, P., (1987). “Hahnum un Relais Asyrien Sur La Route Commerciale De la Cappadoce”, **XXXIV. Assyriology Cong. T.T.K**, 451 – 456.
- GARANGE, H., (1979), **Nordsyrich – Südanatolische Reliefs I – II**, Copenhagen.

- GELB.J.I., (1931 – 35-42), **Hittite Hieroglyphs. I –III**, Chicago.
- GORNY,L.R.,(1989), “Enviroment, Archaeology And History in Hittite Anatolia”, **Biblical Archeologist** **52/2-3**, 78 -96.
- GÖETZE, A.,(1954), “The Linguistic Continuity of Anatolia as Shown by Its Proper Names”, **JNS** **8/2**, 74 – 81.
- GRAYSON, A.K., (1987), “Assyrian Expansion Into Anatolia in the Sargonid Age (744 – 650 B.C), **XXXIV. Assyriology Cong. T.T.K**, S. 131 – 136.
- GÜLER,O., (1995), **Antikçağ İkonografisinde Erciyes**, Arkeoloji ve Sanat Y, İstanbul.
- GÜL. Ş – Ş. KUNG (1984), “Frig ve Urartu Analizleri”, **AÜBTB**, **IV**, 93 – 99.
- GÜTERBOCK, H.G., (1942), “Eti Hiyeroglif yazıtlarının Çözümü Bugün ne durumadır ?” **DTCFD II**, 67 – vd.
- GÜTERBOCK, H.G., (1957), “Narration in Anatolian, Syrian and Assyrian Art”, **AJA****61/1**, 62 – 71.
- HARRAK, A., (1987), “Sources Epigrafihiques Concemant Les Rapports Entre Assyriens et Hittites A L’age Du Bronz Recent”, **XXXIV Assyriologi Cong.** Ankara, 240 – 252.

- HASPELS, C.H.F., (1946), **Eski Yunan Boyalı Keramiği**, İstanbul.
- HAWKINS, J.D., (1981), "Rulers of Kargamis, The House of Astriwas", **T.T. Kong IX**, 259 – 271.
- _____, (1971), "[To Come] And [To Build] in Hieroglyphic Hittite". **RHA 29**, 113 – vd.
- _____, (1974), "Assyrians and Hittites", **Iraq 36**, 67 – 83.
- _____, (1979), "Some Historical Problems of The Hieroglyphic Luwian Insc", **AS 29**, 153 – 167.
- _____, (1979), "The Kings of Tabal in The Later 8 th. Century B.C", **AS 29**, 162 – 167.
- _____, (1987), "Hittites And Assyrians At Melid", **XXXIV. Assyriologi Cong. T.T.K.**, 63 – 78.
- _____, (1987), "The Kululu Lead Strips Economic Documents in Hieroglyphic Luwian", **AS 37**, 136 – vd.
- _____, (1988), "Kuzi – Tesup and the Great Kings of Kargamis", **AS 38**, 99 – 108.

- _____,(1988), “Topada”, **AS 38**,
- HAWKINS, J.D – POSTGATE,J.N., (1988), “Tribut from Tabal”, **SAAB II/1** , 31 – vd.
- HAWKINS,J.D., (1994), “Mita”, **Reallexicon Der Assyriologie 8**, 271 – 273.
- _____, (2000), **Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscription, Inscriptions of the Iron Ages**, New York, 424 – 531.
- HAWKINS.J.D – MARPUGO, .D., (1979), “The Hierogliphic Inscription of Bohça”, **Studia Mediterranea, P. Meriggi dicata Pavia**, .387 – vd.
- HAWKINS, J.D., (1984), “Syrio- Hittite States”, **CAH III**, , 372 – 441.
- _____, (1975), “Hilakku”, **Reallexikon der Assyriologie IV**,
- HEALY,M., (1992), **Ancient Assyrians**, Oxford.
- HYSLOP – MAXWELL, R.K., (1974), “Assyrian Sources for Iron”, **Iraq XXXVI/1 -2**, 139 – 154.

- IŞIK, F., (1995), Die Offenen Felsheiligtümer Urartus und Ihre Beziehungen zu Denen der Herthier und Phryger, **Documenta Asiana Bcl II.**
- _____,(2003), “Karanlık Dönemin Aydınlığı ve Frig Sanatının Anadolu/ Anatolia 24, 19 – 33.
- IVANTCHICK, I.A.,(2001), “Ancient Civilization from Scythia to Siberia”, **An International Journal of Comparative Studies in History And Archaeology**, 307 – 338.
- İPEK,İ - TOSUN,K – TEKOĞLU,R., (1998), “Adana Geç Hitit Heykeli Kurtarma Kazısı 1997 Yılı Çalışması Sonuçları”, **Müze Kurtarma Kazıları Semineri IX**, Antalya, 173 – 188.
- JANKOWSKA,M.B., (1969), “Some Problems of the Assyrian Empire”, **Ancient Mezopotamia**, 254 – 261.
- JHONES, F.,(1969), “Sherds from Kululu”, **Anadolu XIII**, 88 –vd.
- KAGAN,D.,(1982), “The Dates of The Earliest Coins”, **AJA 86/3**, 343 – 360.

- KALAÇ, M., (1989) , “Hiyeroglif Araştırmaları”, **T.T. Kong IX**, 255 – 258.
- _____, (1941), “M.Ö. 745 – 620 Yükseliş Çağında Büyük Assur Devletinin Anadolu’ya Yayılması”, **Sümeroloji Araştırmaları**, 982 – 1019.
- _____, (1968), “Hiyeroglif Araştırmaları”, **Belleten 32/127**, 325. vd.
- _____, (1976 – 1977), “Bolkarmaden Kaya Yazıtı”, **An. Ar 4 – 5**, 61 – vd.
- _____, (1979), “Niğde’de Bulunan Bir Hava Tanrısı Steli”, **T.T. Kong, VIII – 1**, 240 – 243. Lev. 135 – 144.
- _____, (1983), “Kayseri Müzesinde Bulunan (XII) Steli”, **An. Ar 9**, 167 – vd.
- _____, (1994), “Tabal Ülkesi”, **T.T. Kong XII/1**, 133 – 137.

_____,(1999), “Tabal Ülkesi”, **Zafer Taşlıkılıç Ar. I, Arkeoloji ve Sanat Y.**,213 – 216.

KALAÇ, M – HAWKINS, J.D, (1989), “The Hieroglyphic Luwian Rock Inscription of Malpınar”, **An. St. 39**, s. 107vd.

KAPTAN,E., (1993), “Anadolu’da Kalay ve Eski Yeraltı Kalay Madenciliği”, **Jeoloji Mühendisliği 40**, Ankara.

KHURT,A.,(1995), **The Ancient Near East (3000-330 B.C) Vol II**, Routledge, New York.

KINAL , F., (1949), “ Hitit Hiyerogliflerinin Meselesi”, **DTFC 7/2**, 305 – vd.

_____. , (1991), **Eski Anadolu Tarihi**, T.T.K.Y, Ankara.

KINAY, C., (1943), “Phrygiata: Phryg Arkeolojisi Üzerine Yeni Araştırmalar”, **DTCF II**, 83 – 87.

- KIRSCHBAUM, C.E., (2001), “Tabal”, **DNP XI**, s,1190.
- _____. , (2004), **Asurlular**, Çev.Aslı Yarbaş, İlya Y. İzmir.
- KIRSTEN, E., (1960), “Kapadokya’nın Muahhar İlkçağda Sosyal Yapısı”, **T.T. Kong V**, Ankara, 60 – 62.
- KNUDSEN,A.K.,(1961), **A Study of the Relationship Between Phrygian Metalwork and Pottery in the 8 th and 7 th Centuries B.C**, Ph.d thesis Univ. Of Pennsilvannia.
- KOHLER,E.,(1964), “Phrygian Animal Style and Nomadic Art”, **Dark Ages and Nomads c. 1000 B.C, Studies in Iran and Anatolian Archaeology**, İstanbul, 58-62.
- KOSSIAN, V.A, (1993), “Hartapus and the Problem of Early Tabalian History (12 th- 10 [C] B.C) in **Sulmu IV – Everyday Life in Ancient Near East,- Paper presentation the İnternational Conference Ponzan**, 19 – 22 Sept. 1989. Ed: j. Zablocka/ S. Zawadski Ponzan, 183 vd.

- LAEOSSÉ, J., (1959), "Building Inscriptions From Fort Shalmaneser Nimrud", **Iraq 21/1-2**, 38 – 42.
- _____, (1959), "A Statue Of Shalmaneser III From Nimrud", **Iraq 21/ 1-2**, 147 – 15.
- LAFRANCHI, B.G., (1988), "Sargon's Letter To Assur-Sarru-Usur: An Interpretation", **SAAB II/1**, 59 – 64.
- LAMBERT, G.W., (1974), "The Reigns of Assurnasirpal II and Salmaneser III: An Interpretation", **Iraq 36**, 103 – 120.
- LAMPRICHE, R., (1995), "**Die Westexpansion des Neuassyrischen Reiches, eine Strukturanalyse**, Neukirchen - Vlyun (AOAT 239).
- LANDSBERGER, B., (1948), **Sam'al**, T.T.K.Y, Ankara.
- LANFRANCHI, B., G., (1988), "Sargon's Letter To Asur – Sarru – Usur: An Interpretation", **SAAB II/1**, 59 – 64.
- LEVINE, D.L., (1972), "Manhem And Tiglath – Pileser A New Synchronism" **BASOR 206**, 40 – 4.

- LIPINSKI, E.,(1987), “Gyges Et Lygdamis Dapres Les Sources Neo-Assyriannes Et Hebraiques” , **T.T. Kong XXXIV. Assyriologi Kong.** s. 160 – 166.
- LLOYD, S., (1989), **Türkiye’nin Tarihi**,(Çev.E. Varinlioğlu), Tübitak Yayınları, Ankara.
- LUCKENBILL,D.D., (1926 – 27) **Ancient Records of Assyria And Babylonia I –II**, Chicago.
- MAXWELL – HYSLOP. K.R., (1974) “Assyrian Sources of Iron”, **Iraq XXXVI-1/2**, 139-154
- MAYER, W.,(1983) “Sargons Felzung Gegen Urartu – 714 v. Chr Text und Übersetzung”, **MDOG 115**, 65 – 132
- MELLART,J.,(1955), “Iron Age Pottery from Southern Anatolia” **Bulleten XIX**, s. 115 – 136.
- MELLINK, M.J., (1965), “Mita Mushki and Phrygians”, **An.Ar II/1-2**, 317 – 325.
- MELLINK, M.J., (1979), “Midas in Tyana”, **Florilegium Anatolicum**, Paris, s. 249 – 257.
- _____,(1998), “Bilinguals And The Alphabet In Cilicia, Tabal and Phrygia”, **Karatepe’deki Işık**, 495 – 498.

- MELVILLE, S.C., (2004), "Neo - Assyrian Royal Woman And Male Identity: Status as a Social Tool", **JAOS** **124**,
- MERIGGI, P., (1962), **Hieroglyphisch – Hethitisches Glossar**, Wiesbaden.
- _____, (1957), "Le Incrizioni in Eteogloglifico Del Tabal", **Rivista Delgi Studi Orientali** **33**, 225 –vd.
- MUHLY, J.D., (1993), "Early Bronze Age Tin and the Taurus" **AJA**, **97/2**, 239 – 253.
- _____, (1985) "Sources of Tin and The Beginnings of Bronze Metalurgy", **AJA**, **89**, 275 – 291.
- MUSCARELLA. O.W., (1967), "Fibulae Represented on Sculpture" **JNES** **26/2**, 82 – 86.
- MUSCARELLA. O.W., (1962) "The Oriental Origins of Siren Cauldron Attachments", **Hesperia** **XXXI**, 317.
- MUSCARELLA. O.W., (1987), "Relations Between Phrygia and Assyria in The 8.th Century", **T.T. Kong XXXIV. Assyriology Kong**. 143 – 159.
- _____, (1992), "Grek and Oriental Cauldron Attachments A Review", *Greece Between East and West* 10th. – 8th. C. B.C, 17 – 45.

- _____, (1988), **Bronzeworking Centers of Western Asia C. 1000 – 539 B.C.**, Ed. J. Curtis.
- _____, (1995), “The Iron Age Backround to the Formation of the Phrygian State”, **BASOR 299/300**, 91 – 101.
- NA’AMAN, N., (1974), “Sennaherib’s Letter to God on This Campaign to Judah”, **BASOR 214**, 25-39.
- NASTER, P.,(1938), **Asie Mineure et Assyrie aux VIII et VII e siecles, a.v.I.C.**
- OATES, D., (1959), “Fort Shalmaneser – An Interim Raport”, **Iraq 21/1-2**, 98 – 130.
- OLMSTEAD, T.A., (1917), “Tiglath-Pileser I And His Wars”, **JAOS 37**, 169 – 185.
- _____, (1921) “Shalmaneser III and the Establishment of the Assyrian Power”, **JAOS 41**, 345-382.
- OPIFICIUS, R., (1965), “Altphrygsche Keramik Von Büyükkale”, **MDOG 95**, 81 – 89.
- ORLIN, L., (1970), **Assyrian Colonies in Cappadocia**, The Hague Mauto.
- ORTHMANN, W., (1975), “Hethitische Rundplastik”, A.O. (Propylaen Kuntsgeschichte. Bd/4) Berlin. 418 – 432.

- ÖZGÜÇ, T., (1971), **Demirdevrinde Kültepe ve Civarı**, Ankara.
- _____, (1973), “Kululu Hakkında Yeni Gözlemler – New Observations On Kululu”, **Anatolia** 17, 2 – vd.
- _____, (1973), “Kululu’da Bulunmuş bir Sfenks Başı ve Yazıt Parçası”, **Karatepedeki Işık**, Ed. G.Arsebük, M. Mellink, W. Shirmer, 615 – 617.
- ÖZGÜÇ, T., (1993), “Studies on Hittite Relief Vases, Seals, Figurines and Rock Carvings”, **Aspect of Art and Iconography: Anatolia and Neighbor Studies in Honor of Nimet Özgüç**, 493.vd.
- PARPOLA, S., (1987), “**The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and The West**”, Helsinki.
- PECORELLA, P.E., (1973), “Neo Hittite Levels of Malatya”, **The Proceedings of the X th International Congress of Classical Archaeology, Vol I**, 135 – 147.
- PELON, O., (1990), “The Site of Porsuk And The Beginning of the Iron Age in Southern Cappadocia”, **III. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu**, 157 – 162.

- PFEIFLER,H.R., (1937), “Hebrews And Greeks Before Alexander”, **Journal of Biblical Literature** **56/2**, 91 – 101.
- PIETROVSKY.B.B., (1969), **Urartu**, Geneva.
- PLEINER, R - BJORKMAN, J.K.,(1974), “The Assyrian Iron Age: The History of Iron in the Assyrian Civilization”, **APS** **118/3**, 283 – 313.
- RAMSAY,W.M., (1960), **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası** (Çev. M. Pektaş), İstanbul
- READE, J., (1989), “Shalmeneser or Ashurnasirpal in Ararat”, **SAAB III/2**, 93 – 95.
- _____,(1976), “Sargon’s Campaigns of 720, 716, and 715 B.C: Evidence from the Sculptures”, **JNES** **35/2**, 95 – 104.
- RICHARDSON, C.H.,(1934) “Iron, Prehistoric and Ancient”, **AJA** **38/4**, 555-583.
- ROUX,G.,(1992), **Ancient Iraq**, New York.

- RÖLLING, W., (1992) “Asia Minor as a Bridge Between East and West the Role of the Phoenicians and Arameans in the transfer of culture” , **Greece Between East And West 10 th. – 8th. Centuries B.C Mainz**, 93 – 102.
- RUSSEL, F.H., (1984), “Shalmeneser’s Campaign To Urartu in 856 B.C and Historical Geography of Eastern Anatolia According to the Assyrian Sources”, **AS 36**, 171 – 202.
- SAGGS, F.W.H., (1952), **The Nimrud Letters Part IV**, London
- SAMS, K.G., (1973), “Schools of Geometric Painting In Early Iron Age Anatolia”, **Proceedings of The X. th International Cong of Classical Arhaeology**, 227- 235.
- _____, (1974), “Phrygian Painted Animals Anatolien Orientalizing Art”, **AS XXIV**, 169 – 195.
- SAVAŞ, Ö.S, (1998), **Anadolu (Hitit – Luwi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı Şahıs ve Coğrafya Adları**, Ege Yayınları, İstanbul.
- SAYCE, H.A., (1923), “The Early Geography of South Eastern Asia Minor”, **JHS 43/1**, 44-49.

- SCHMIDT, E., (1929), “The Excavations in The City on Kerkenesdağ”, **The American Journal of Semitic Languages and Literatures** Vol. XLV/4, 221– vd.
- SEVİN, V., (1998), “Eski Anadolu Halkları Mozağine Genel Bir Bakış”, **Palmet II**, 21- 36.
- _____, (1998), “Güzel Atlar Ülkesi”, **Kapadokya, Ayhan Şahenk Vakfı Y.** İstanbul, 41- 61.
- _____, (1991), “The Early Iron Age In Elazığ Region and the Problem of The Muskians” **AS XLI**, 96 – 97
- _____, (1999), “Demirçağında Anadolu Batı İlişkileri”, **Zafer - Taşlıkhoğlu Ar. I, Arkeoloji Sanat Y.**, 113 – 121.
- SEZER, V., (1974), “Keşlik Steli”, **Anatolia XVIII**, 133 – 134.
- SMITH, S., (1925), “The Foundation of the Assyrian Empire”, **CAH III**, 24 -vd
- SIMOETTA, B., (1977), **The Coinage of the Cappadocian Kings. Typos II.** Fribourg.

- SCHACHNER,A – BUCAK,E.,(2004), “Geç Hitit ya da Geç Assur ? Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi’nde Yeni Bir Orthostat”, **Fahri Işık Armağanı**, 659 - 670.
- SPALINGER,A.,(1974), “Assurbanipal and Egypt: A Source Study, **JAOS 94/3**, 316 – 328.
- _____.(1978), “The Date of Gyges and Its Historical Implications”, **JAOS 98/4**, 400 – 409.
- STAINHERR, F.,(1948), “Hittite Hieroglyphic All, Every Whole”, **Oriens ½**, 198 – 207.
- SUMMERS,G.D.,(1990), “Gray Ware and Eastern Limits of Phrygia”, “**Anatolian Iron Ages III**, 241 - 252
- SYMINGTON, D., (1996), “Hittite and Neo – Hittite Furniture”, in G. Hermann (Ed), **The Furnitue of Western Asia Ancient and Traditional**, Maine, 111 – 118.
- TADMOR,H.,(1958), “The Campaigns of Sargon II of Assur : A Chronological Historical Study”, **JCS 12/1**, 22-40.
- TANSUĞ, K., (1949), “Kimmerlerin Anadolu’ya Girişleri ve M.Ö. ‘. Yüzyılda Assur Devletinin Anadolu ile Münasebetleri”, **DTCFD VII / 1–4**, 535 – 550.

- TEZCAN, B.,(1958), “Aksaray Çevresinden Derlenen Eserler”, **Belleten** 22/88, 516 – 526.
- _____,(1968), “Göllüdağ Kazısı”, **TAD XVII/2**, 211 – vd.
- TOKER, A., (1992)., **Museum of Anatolian Civilizations Metal Vessel**, Ankara.
- USSUSHKIN,D., (1967), “On The Date of a Neo - Hittite Relief from Andaval”, **Anatolia** 11, 197 – vd.
- _____,(1969), “The Date of Neo – Hittite Enclosure in Karatepe”, **AS XIX**, 212 – 137.
- ÜNAL,V., (1982) “Zwei Graber Eurasischer Reilemomaden im Nördlichen Zentralanatolien” **Beitrage zur allgemeinen und Verlegichenden Archaeologie**, 65 – 8.
- VELIKOVSKY., (1977)., **Peoples of The Sea**, New York.
- WAFFLER,M.,(1983), “Zu Status Und Lage von Tabal”, **Orientalia** 52, 189 – vd.
- WILSON, M., (1962), “The Kurba’il Statue of Shalmaneser III”, **Iraq** XXIV/ 1-2, 90 – 116.

- WOUDHUZIEN,C.F., (1994)., “The Late Hittite Empire in the light of Recently Discovered Luwian Hieroglyphic Text”, **JIES 22/3-4**, 33 –vd.
- YENER,K.A., (1986), “The Archaeometry of Silver in Anatolia the Bolkardağ Mining District”, **AJA 90**, 469 – 472.
- _____,(1986), “Toros Dağlarında Kalay: Bolkardağ Bölgesi”, **Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri VI**, 157 – 173.
- YENER,A – ÖZBAL, H.,(1987) “Turkish Taurus Mountains: The Bolkardağ Mining District”, **Antiquity 61**, London.
- YILDIRIM, R., (1990), “Urartu’nun Batı Bölgesi”, , **T.T. Kong XI/1**. s. 287 – 295.
- YİĞİT,T., (2000), “Tabal”, **DTCFD XL/3 – 4**.
- YOUNG, R.S (1950)., “Excavation at Yassıhöyük Gordion”, **Archaeology 3**, 196 – 201.
- YOUNG, R.S (1957)., “Bronzes from Gordion’s Royal Tomb” , **Archaeology 9**, 263 – 267.
- YOUNG, R.S – BELLINGER,A.,(1968)., “Electrum Coins from Gordion”, **In Essay in Greek Coinage presented to Stanley Robinson**, Oxford, 10 – 15.
- _____,(1964)., “The Nomadic Impact”, **Dark Ages and Nomads c. 1000 B.C, Studies in Iranian and Anatolian Archaeology**, 52 – 57.

Resim 4.

Resim 5.

Resim 6.

Resim 7.

Resim 10.

Resim 11.

Resim 14.

Resim 18.

Resim 20.

Resim 21.

Resim 22.

Resim 23.

Resim 26.

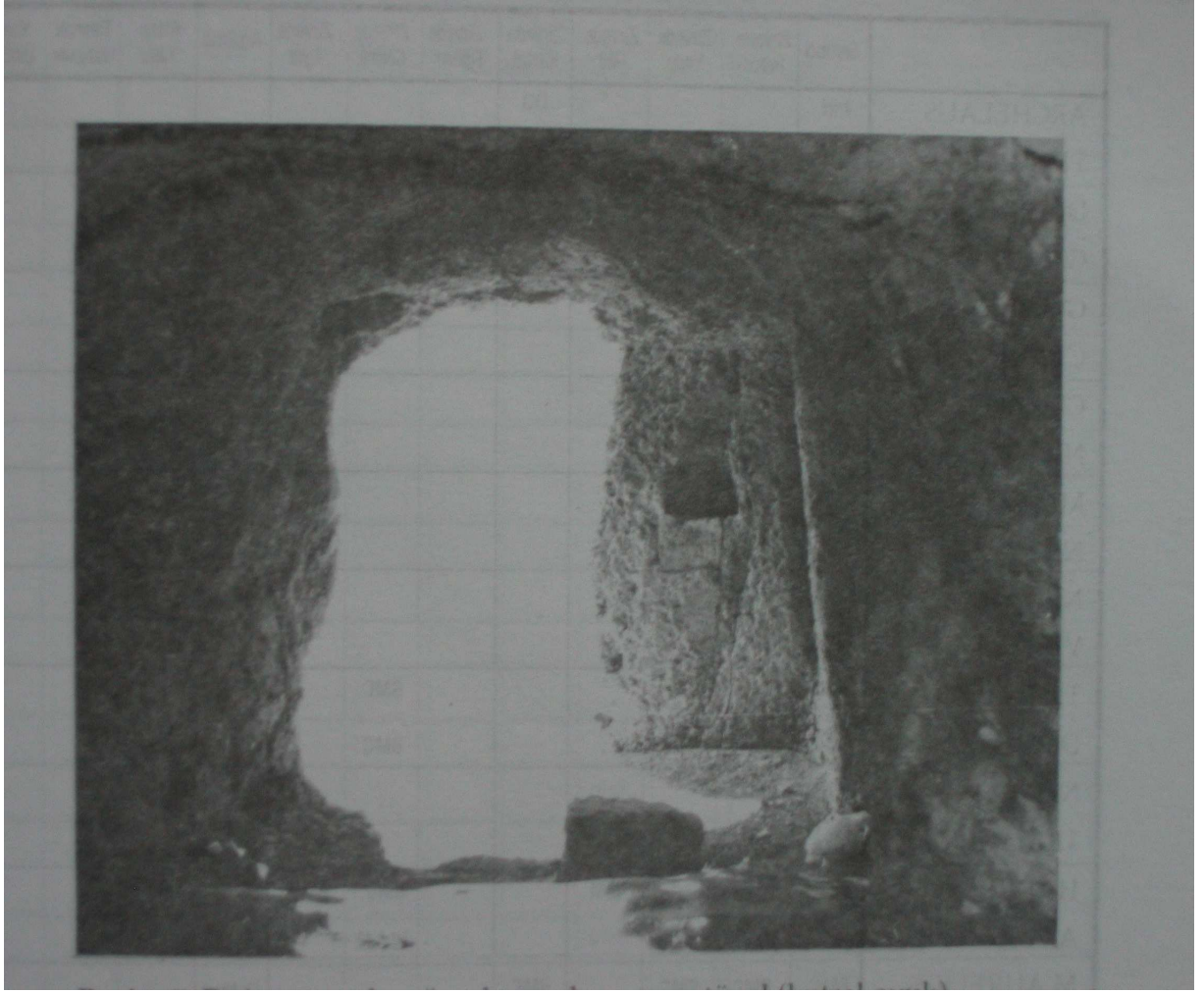
Resim 27.

Resim 28.

Resim 29.

Resim 36.

Resim 32.

Resim 33.

Resim 34.

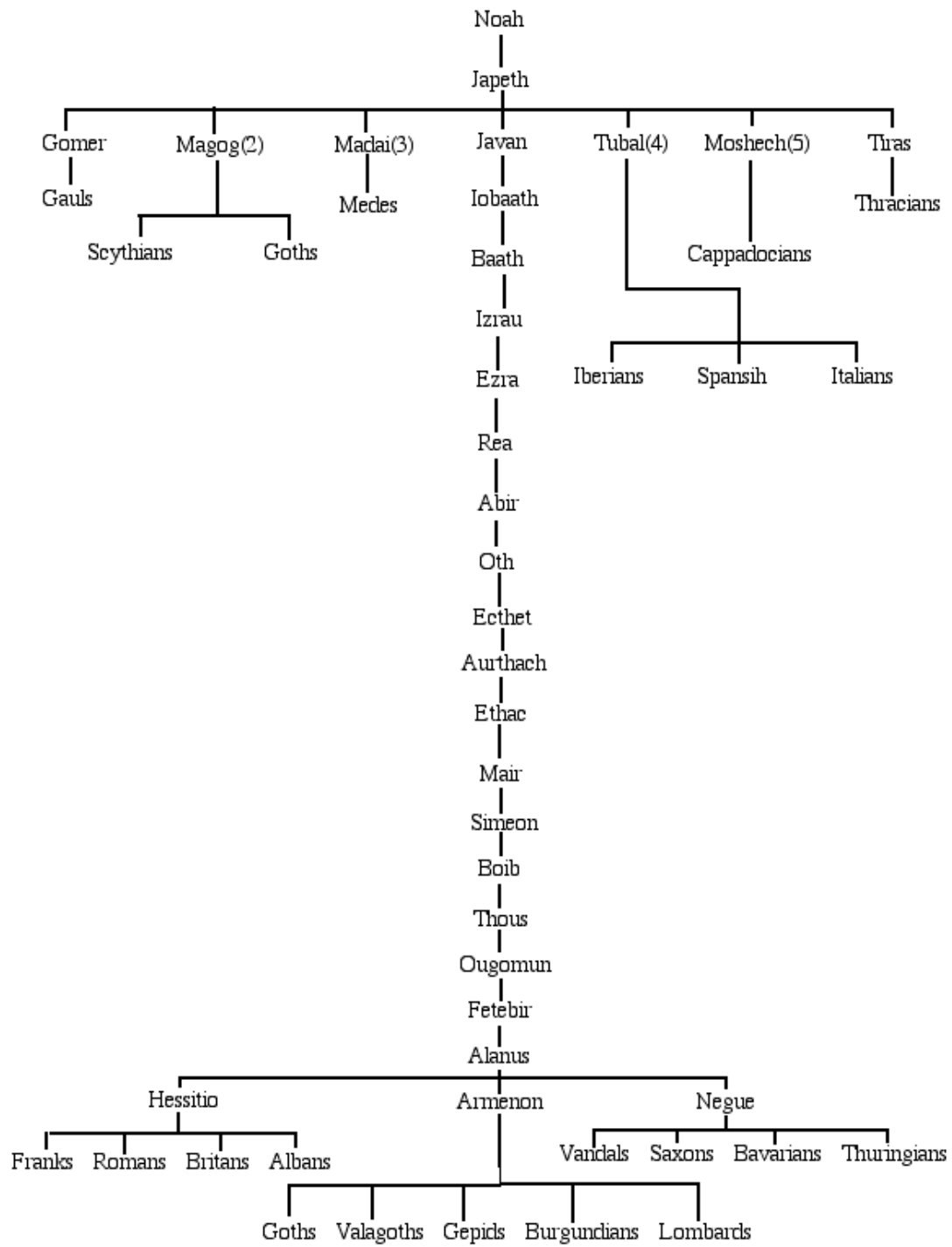
Resim 35.

Resim 36.

Resim 37.

Resim 38.

Resim 39.

HARİTALAR

Harita 1

a - Hitit Hiyeroglifli Stellerin Tabal Krallıklarında Dağılımı

b- Detay

Harita 2 – Tabal Krallıkları’nın Lokalizasyonları

Harita 3 – Anadolu’da Tabal Bölgesi’nin Konumu

Harita 1.

ÖZGEÇMİŞ

5 Mart 1970 yılında İstanbul da doğdum. İlk ve Orta dereceli öğrenimini İstanbul'da sırasıyla, Fındıkzade İlkokulu (1977 – 1981), Fındıkzade Ortaokulu (1981 – 1984) ve Şehremini Lisesinde (1984 – 1987) tamamladım.

1998 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne kaydoldum. Dört yıllık öğrenimim sonucunda 1992 senesinde Tarih bölümünden “bölüm birincisi” olarak mezun oldum.

1992 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda açılan lisansüstü sınavını kazanarak “Yüksek Lisans'a” başladım.

1993 yılında Y.Ö.K bursu ile Amerika Birleşik Devletleri'ne Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimi için gönderildim.

1997 yılında, University of Missouri Kansas City'de Yüksek Lisans Öğrenimimi tamamladım ve Doktora öğrenimi için Türkiye'ye döndüm.

1998 yılında Y.Ö.K bursu'nun karşılığında mecburi hizmetimi sürdüreceğim Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde göreve başladım.

2003 yılında Y.Ö.K tarafından “35.” madde'ye istinaden, doktora süresince geçici olarak, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne tayin edildim.

2003 yılından bu yana danışmanlığımı üstlenmiş olan İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Oktay BELLİ'nin başkanlığı altında Yürütülen: “Van, Yukarı ve Aşağı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı”, “Van, Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü Kazısı” ile “Doğu Anadolu Bölgesi, Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanalları Yüzey Araştırması” ve “Doğu Anadolu Erken Demir Çağı Kale ve Nekropollerinin Araştırılması” projelerinde ekip üyesi olarak yer almaktayım.

YAYINLARIM

S. PULLU, “Tabal Krallıkları” - **Arkeo Atlas Dergisi**, Haziran Baskısı 2005

S. PULLU, “Anadolu’da İki Kutsal Dağ Ağrı ve Erciyes”, **I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu**, 2006 (Basım Aşamasında)

SEMPOZYUM

Urartu – Tabal İlişkileri	I. Van Gölü Havzası Sempozyumu	7- 10 Eylül 2004
Urartu - Tabal İlişkileri	İ.Ü. Edebiyat Fak. Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Toplantısı -5	18 – 20 Nisan 2005
Anadolu’da İki Kutsal Dağ Ağrı ve Erciyes	I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu.	7–11 Eylül 2005
Tabal Krallıkları (Poster)	İ.Ü. Edebiyat Fak. Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Toplantısı - 6	18 – 20 Nisan 2006

MÜZE ARAŞTIRMALARI

Doktora Tez Konusu İle ilgili Arazi ve Müze Envanter çalışması	Kayseri, Niğde, Nevşehir, Aksaray, Konya-Ereğli, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri	01.07.2004–10.07.2005	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün İzniyle
--	---	-----------------------	--